

**Міністерство освіти і науки України
Житомирський державний університет імені Івана Франка
Історичний факультет
Кафедра всесвітньої історії**

**Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять з
освітньої компоненти «Новітня історія країн Європи та Америки»
(частина II) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історичного факультету**

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Житомирського державного університету імені Івана Франка
(протокол № 6 від 31 березня 2023 р.)*

Рецензенти:

Магась В'ячеслав – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри суспільних наук, Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова

Суліменко Олександр – кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри суспільних наук Поліського національного університету (м. Житомир)

Шевчук Андрій – доктор історичних наук, доцент, професор кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка

М-54 Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять з освітньої компоненти «Новітня історія країн Європи та Америки» (частина II) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти історичного факультету/ Укладач: Гуцало Л. В. Житомир: Видавництво ЖДУ імені Івана Франка, 2023. 98 с.

У методичних рекомендаціях вміщено розподіл навчального часу за темами курсу, теми і плани семінарських занять, поточні контрольні запитання, список рекомендованої літератури.

При складанні методичних рекомендацій враховано вимоги кредитно-модульної системи.

Для здобувачів IV курсу історичного факультету денної форми навчання.

© Гуцало Людмила, уклад., 2023
© Житомирський державний університет імені Івана Франка, 2023

УДК 94(4+73)(072)
М-54

ЗМІСТ

Вступ	4
Програма освітньої компоненти.....	5
Структура освітньої компоненти.....	10
Методичні рекомендації до семінарських занять	11
Контрольні питання до екзамену.....	91
Критерії оцінювання.....	95

ВСТУП

Предметом вивчення освітньої компоненти є опанування закономірностей економічного, соціального та політичного розвитку країн Європи та Америки, особливості діяльності політичних партій, рухів, громадських об'єднань та державних структур, ролі осіб в історичному процесі новітньої доби

Метою вивчення освітньої компоненти є засвоєння здобувачами вищої освіти системи знань про закономірності та особливості розвитку провідних країн Європи та Америки (1918 р. – початок ХХІ ст.).

Основні завдання вивчення освітньої компоненти «Новітня історія країн Європи та Америки»:

- сприяти засвоєнню здобувачами хронології та основних понять і термінів;
- визначити прикметні риси моделей соціально-економічного й суспільно-політичного розвитку країн Європи та Америки;
- сприяти формуванню вмінь системно й всебічно аналізувати історичні події та факти;
- виявити спільне і відмінне в розвитку країн Європи та Америки 1918 р. – ХХІ ст.;
- показати конкретно-історичний розвиток країн, роль і значення визначальних процесів, явищ, подій, персоналій;
- з'ясувати загальні закономірності й конкретні проблеми міжнародних відносин у даний період;
- розкрити роль різних факторів розгортання Другої світової війни;
- вдосконалити вміння студентів працювати з науковою літературою та джерелами;
- розвивати вміння критично аналізувати отриману з різних джерел інформацію, самостійно трактувати її;
- закріпити навички роботи з історичною мапою.

Логіка і структура курсу та передбачені цією програмою методи його вивчення дозволять здобувачам вищої освіти набути певного рівня професіоналізму та навичок, необхідних для подальшої самостійної роботи.

Контроль за видами діяльності студентів здійснюється шляхом поточного оцінювання знань, періодичним контролем по тестах. У кінці кожного модуля пишеться підсумкова модульна робота. За результатами суми усіх модулів виставляється підсумкова оцінка за національною 100-бальною шкалою.

Освітня компонента «Новітня історія країн Європи та Америки» викладається на IV курсі, у VII-VIII семестрі. На вивчення освітньої компоненти відводиться 195 годин, 6,5 кредитів ECTS.

Вид контролю: I семестр – залік, II семестр – екзамен.

ПРОГРАМА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

МОДУЛЬ III

Світ у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.: загальні тенденції розвитку

Тема 10. Міжнародні відносини у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Повоєнна політична мапа. Становлення двох курсів у міжнародній політиці після Другої світової війни. Формування повоєнного міжнародного порядку. Питання мирного врегулювання й післявоєнної організації світу. Післявоєнне мирне врегулювання в Європі. Хвиля міграцій. Покарання воєнних злочинців та колаборантів. Німецька проблема. Створення ООН. Сесії Ради міністрів закордонних справ. Паризька мирна конференція. Мирні договори з колишніми європейськими союзниками Німеччини. Мирна угода з Японією.

Початок холодної війни. Економічні важелі Заходу. Доктрина Трумена та «план Маршалла». Утворення військово-політичних блоків. Німецьке питання після Другої світової війни. Перша Берлінська криза. Розкол Німеччини й утворення двох німецьких держав. Паризькі угоди. Вступ ФРН до НАТО. Західна Європа на шляху єднання.

Розгортання національно-визвольного руху в країнах Азії та Африки. Ліквідація колоніалізму. Посилення ролі держав, що розвиваються, в міжнародних відносинах. Рух «неприєднання». Регіональні конфлікти «Першої хвилі» «холодної війни». Арабо-ізраїльська війна 1948–1949 рр. Війна в Кореї. Суецька криза.

Міжнародні відносини наприкінці 1950-х–1960-х рр. Крах колоніальної системи. Становлення та розвиток інтеграційних процесів. Локальні конфлікти на полі «холодної війни». Близькосхідна проблема. Позиції Сходу і Заходу. Три центри сили у Західному світі. Берлінська криза 1958–1963 рр. Карибська криза. Договір про часткову заборону ядерних випробувань 1963 р. Договір про непоширення ядерної зброї. Арабо-ізраїльська війна 1967 р. Війна США у В'єтнамі. Протистояння блоків. Перші спроби порозуміння між Сходом і Заходом. Часткова розрядка. Кризи та локальні конфлікти. Стосунки між країнами соціалістичної співдружності.

Країни Заходу і трансформації системи міжнародних відносин в останній третині ХХ – на початку ХХІ ст. Міжнародна розрядка в першій половині 70-х років. Її значення для формування міжнародних відносин. Проблема безпеки та співробітництва у Європі. Загострення міжнародної ситуації на початку 1980-х рр. Поворот від розрядки до нового витка напруженості. Розвиток радянсько-американських відносин у другій половині

70-х – першій половині 80-х років. Америко-радянські угоди. Загальноєвропейська нарада з питань безпеки і співробітництва (НБСЕ). Заключний Гельсінський Акт. Договір ОСО-2. Війна в Афганістані й крах політики розрядки. Стосунки між країнами соціалістичної співдружності у другій половині 70-х – першій половині 80-х рр. ХХ ст.

«Друга хвиля» «холодної війни» (перша половина 1980-х років). «Перебудова» в СРСР і «нове політичне мислення». Америко-радянські зустрічі на найвищому рівні. Договори й угоди з питань скорочення озброєнь. Революції у Східній Європі. Об'єднання Німеччини. Розпад СРСР і утворення нових незалежних держав. Закінчення «холодної війни». Крах європейських тоталітарних режимів і розпад СРСР.

Інтеграційні процеси в євроатлантичному регіоні. Поглиблення інтеграції в рамках ЄС, запровадження єдиної європейської валюти, розширення ЄС. Розширення НАТО на схід. Позиція України щодо інтеграційних процесів. Процеси глобалізації та інтернаціоналізації, їх взаємодія з традиційними моделями національної зовнішньої політики. Створення Всесвітньої торгової організації (1994). Глобальні екологічні проблеми та діяльність світових природоохоронних організації (організації системи ООН, Всесвітній екологічний форум, «Грінпіс», Світова фундація дикої природи). Міжнародна гуманістична діяльність Ватикану і його глави папи Івана Павла II. Зустрічі керівників групи семи високоіндустріалізованих країн («Велика сімка»). Пошуки Україною свого місця в системі глобальних міжнародних відносин на початку ХХІ ст. Міжнародні відносини в 2010-ті рр.

Глобальні проблеми сучасності: проблема війни і миру, проблема енергоресурсів, проблема ядерної зброї, екологічна проблема, демографічна проблема, проблема боротьби з голодом, міграційні процеси, ліквідація небезпечних хвороб.

Міжнародний тероризм як планетарна проблема. Поняття тероризму. Джерела і передумови сучасного тероризму. Напрями сучасного тероризму. Масштаби і регіони терористичних акцій. Основні тенденції в сучасному тероризмі. Консолідація зусиль в боротьбі з тероризмом.

Тема 11. Культура країн Європи та Америки в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

Суспільно-політичні та економічні зміни в світі, їх вплив на розвиток культури. Загальна характеристика тенденцій в розвитку культури.

Розвиток освіти. Науково-технічна революція, наукові відкриття, поява нових галузей науки. Інтеграція науки і виробництва. Гуманітарні науки, їхній розвиток і роль в ствердженні загальнолюдських цінностей. Становлення постіндустріального суспільства.

Основні тенденції і напрями в розвитку літератури. Провідна тематика творів.

Основні ідеї і напрями розвитку мистецтва. Образотворче мистецтво. Розвиток театру і кіно. Особливості архітектурного будівництва. Розвиток музичної культури.

Розвиток фізичної культури і спорту. Олімпійський рух.

Тема 12. Країни Європи та Америки в період повоєнної реконструкції

Специфіка повоєнної реконструкції в країнах Західної Європи і США. Економічне і геополітичне лідерство США у повоєнному світі. «Справедливий курс» Трумена. План Маршалла. Посилення консервативних тенденцій у внутрішньополітичному житті США після закінчення Другої світової війни. Профспілкове законодавство. Виборча кампанія 1948 р. Маккартизм. Виборча кампанія 1952 р. і кінець ери партійного перегрупування. «Консервативна консолідація». Демографічні і соціокультурні тенденції 1950-х рр.

«Тріумф і трагедія» післявоєнної Великої Британії. Внутрішня і зовнішня політика повоєнних урядів в Англії. Третій і четвертий лейбористський уряди. Соціально-економічні заходи лейбористів. Поглиблення кризи Британської імперії та початок її розпаду. Велика Британія і домініони. Економічний розвиток країни.

Франція в умовах Четвертої республіки. Конституція Четвертої республіки. Політична боротьба в роки Четвертої республіки. Франція і виникнення військово-блокової системи в Європі. Політика Франції в німецькому питанні. Розпад французької колоніальної імперії. Соціально-економічні здобутки Франції в роки Четвертої республіки.

Італія після Другої світової війни. Політика англо-американських окупаційних урядів в країні.

Проголошення республіки. Особливості італійської республіканської конституції 1947 р. Мирний договір з Італією. Парламентські вибори і загальний страйк 1948 р. Утвердження ХДП як найбільш впливової партії країни. Італія і «план Маршалла». Вступ Італії до НАТО. Політичне життя Італії в 1950-х рр. Регіональні земельні реформи 1950 р. «Економічне диво» і його соціальні аспекти. Центристські уряди при владі. Італія і «Спільний ринок».

Німеччина в умовах окупації переможців. Доктрина «соціального ринкового господарства». Л. Ерхард і німецьке економічне диво. «Ера Аденауера» в Німеччині.

Тема 13. Країни Європи та Америки в умовах НТР, «держави добробуту» і постіндустріального суспільства

Науково-технічна революція як чинник радикальних суспільних змін.

Вплив НТР на структуру західного суспільства.

Економічна стратегія провідних країн в умовах «держави загального добробуту». «Ера демократів» у США. Політика «нових рубежів» Дж. Кеннеді. Програма «великого суспільства» і соціально-економічна політика адміністрації Л. Джонсона. США у 1969–1980 рр. «Ера республіканців» (1981–1992). «Рейганоміка». Нові досягнення НТР і американське суспільство. Неоконсервативні тенденції в суспільній культурі.

Політична практика «держави добробуту» у Великій Британії. Вступ Великої Британії до Європейського Співтовариства. «Тетчеризм». Зрушення в економічному житті країни.

Соціально-економічний розвиток ФРН. Вступ до НАТО, «доктрина Гальштейна». «Ера Аденауера» (1949–1963): доктрина соціального ринкового господарства і досягнення «економічного дива» та «добробуту для всіх». Уряд Л. Ерхарда. «Велика коаліція» і контури постіндустріального суспільства.

Внутрішня і зовнішня політика в умовах П'ятої республіки у Франції. Особистість Шарля де Голля. Масові рухи соціального протесту. «Червоний травень» 1968 р. Феномен голлізму. Жіскардизм і доктрина «передового ліберального суспільства». «Епоха Міттерана». «Феномен Ле Пена».

Італія в умовах НТР. Внутрішньополітична практика лівоцентристських урядів А. Моро в 1960-х рр. «Спекотна осінь» 1969 р. Поляризація політичних сил, активізація політичного екстремізму. Діяльність уряду Дж. Андреотті. Політика уряду Б. Краксі. Крах Першої республіки.

Тенденції соціально-економічного розвитку країн Заходу у 1970-1980-х роках.

Тема 14. Проблеми розвитку провідних країн на межі тисячоліть

Соціально-економічна політика адміністрації Б. Клінтона. Нові технології і американське суспільство. Проблема право-маргінального екстремізму. Внутрішня і зовнішня політика республіканської адміністрації Дж. Буша-молодшого на початку ХХІ ст.

Криза політичного режиму в НДР у кінці 1980-х рр. Масовий громадський рух за суспільно-політичні перетворення, втрата монополії влади СЄПН. Падіння берлінського муру. Перші вільні демократичні вибори (березень 1990 р.). Угоди про входження НДР до складу ФРН і відновлення німецької єдності.

Перші загальнонімецькі вибори до бундестагу 1990 р. і перемога християнсько-ліберальної коаліції. Досягнення і проблеми об'єднаної Німеччини та пошук шляхів їх вирішення урядом Г. Коля.

Період правління нових лейбористів у Великій Британії. Феномен «нового лейборизму». Здобутки і проблеми Великобританії в роки

прем'єрства Т. Блера.

Франція наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст.

Повернення до влади християнських демократів в Італії. Кабінет Дж. Андреотті. Самореформування ІКП. Хвиля антикорупційних розслідувань поч. 1990-х рр., крах повоєнної партійно-політичної системи, вихід на політичну арену нових партій. Перемога на виборах 1994 р. правоцентристської коаліції. Уряд С. Берлусконі. Прихід до влади лівоцентристської коаліції «Олива» (1994). Парламентські вибори 2001 р. і прихід до влади правоцентристського блоку «Дім свободи» на чолі з С. Берлусконі. Італія на початку ХХІ ст.

Уряди Народної партії (1996–2004) в Іспанії. Посилення поміркованих тенденцій в орієнтації і діях автономістських політичних сил. Перемога поміркованих націоналістичних партій на регіональних виборах у Країні Басків у 2001 р. Уряди Народної партії (1996–2004). Політична криза 2004 р.

Утворення єдиного економічного простору в Західній Європі. Маастрихтський договір 1992 р.: цілі та зміст. Проблеми розширення Європейського співтовариства на межі тисячоліть. Соціально-економічний розвиток ЄС.

Культурна парадигма ХХІ ст. Сучасні етносоціальні процеси. Універсальний спосіб життя і культурний націоналізм. Модель мультикультурного суспільства.

Тема 15. Система міжнародних відносин в умовах формування багатополюсності світу

Кінець біполярності світу. Зростання ролі США як єдиної світової наддержави. Розширення ЄС і НАТО на Схід. Глобалізація як чинник світової політики. Проблема міжнародного тероризму. Події 11 вересня 2001 р. у США. «Ісламський фактор» у сучасній світовій політиці. Регіональні конфлікти в системі міжнародних відносин, спроби їх подолання. «Буря в пустелі». Війна США в Афганістані. Іракська криза. ООН в умовах трансформації системи міжнародних відносин. Суперечності і перспективи розвитку міжнародних відносин на сучасному етапі.

СТРУКТУРА ОСВІТНЬОЇ КОМПОНЕНТИ

Назви тем	Кількість годин											
	Денна форма						Заочна форма					
	Всього	У тому числі					Всього	У тому числі				
		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття		Лекції	Практичні/Семінарські заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	Індивідуальні заняття
Модуль III. Світ у другій половині XX – на початку XXI ст.: загальні тенденції розвитку												
Тема 10. Міжнародні відносини у другій половині XX – на початку XXI ст.	13	4	4	-	5	-	-	-	-	-	-	-
Тема 11. Наука і культура країн Європи та Америки у другій половині XX ст.	8	-	2	-	6	-	-	-	-	-	-	-
Тема 12. Країни Європи та Америки в період повоєнної реконструкції	10	2	2	-	6	-	-	-	-	-	-	-
Тема 13. Країни Європи та Америки в умовах НТР і «держави добробуту»	9	2	2	-	5	-	-	-	-	-	-	-
Тема 14. Проблеми розвитку провідних країн на межі тисячоліть	12	4	2	-	6	-	-	-	-	-	-	-
Тема 15. Система міжнародних відносин в умовах формування багатополюсності світу	13	4	4	-	5	-	-	-	-	-	-	-
Разом за модулем п	65	16	16	-	33	-	-	-	-	-	-	-

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

МОДУЛЬ III СВІТ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.: ЗАГАЛЬНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.

Семінарське заняття № 16: *ФОРМУВАННЯ ПОВОЄННОГО МІЖНАРОДНОГО ПОРЯДКУ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ* (2 год.)

Мета: з'ясувати геополітичні зміни після Другої світової війни, зокрема передумови «холодної війни».

План:

1. Геополітичні зміни по закінченню Другої світової війни. Утворення Організації Об'єднаних Націй.
2. Повоєнне мирне врегулювання. Паризька мирна конференція 1946 р.
3. Формування двополюсної системи міжнародних відносин і початок «холодної війни».
4. Німецьке питання як чинник загострення міжнародних відносин.
5. Карибська криза 1962 р.

Ключові поняття: геополітика, «холодна війна», «велика трійка», «занепад Європи», «стримування комунізму», «доктрина Трумена», та «план Маршалла», Північно-Атлантичний альянс (North Atlantic Treaty Organization; NATO), Організація Варшавського Договору (ОВД), «Кубинська ракетна криза».

Поточні контрольні запитання/завдання:

1. Які ключові питання Другої світової війни вирішувалися на Ялтинській конференції (1945 р.)? Назвіть її учасників.
2. Коли і з якою метою було створено Організацію Об'єднаних Націй? Які країни стали учасницями цієї організації?
3. Які рішення приймалися на Потсдамській конференції 1945 р.? Чи мали вони вплив на подальшу долю країн світу? Аргументуйте свою відповідь.
4. У яких напрямках розвивалася міжнародна політика в повоєнний період?
5. Охарактеризуйте явище біполярності світу після Другої світової війни. Вкажіть причини його формування.
6. Охарактеризуйте термін «холодна війна». Які фактори міжнародної політики її спричинили? Які держави були учасниками «холодної війни»?
7. Які проблеми стосовно мирного врегулювання в Європі постали перед світовою спільнотою після завершення Другої світової війни?
8. Охарактеризуйте «План Маршалла»? Якою була його роль у зміцненні

- демократичних основ західноєвропейських країн?
9. Які питання вирішувалися на Паризькій мирній конференції 1946 р.? Мирні договори з ким із колишніх союзників Німеччини було підписано в ході її роботи?
 10. У чому Ви вбачаєте сутність біполярного світу, сформованого після Другої світової війни?
 11. Вкажіть причини розколу Німеччини після завершення Другої світової війни. Які держави утворилися внаслідок цього розколу?
 12. Охарактеризуйте Карибський конфлікт 1962 р. Які наслідки він мав?

Методичні рекомендації:

Розгляд *першого питання* варто розпочати з аналізу військово-стратегічної ситуації на початку 1945 р., передусім у Європі. Адже перемоги учасників Антигітлерівської коаліції і просування їхніх військ углиб Німеччини спонукали до тіснішої координації дій і розв'язання низки актуальних на той час проблем. Узгодити, чи принаймні накреслити схеми спільних дій «великої трійки» (Франклін Рузвельт, Йосиф Сталін, Вінстон Черчилль), була покликана Ялтинська (Кримська) конференція, що відбувалася протягом 4–11 лютого 1945 р. у Лівадійському палаці. Проаналізуйте порядок денний конференції і визначте основні питання, що розглядалися на ній. З'ясуйте, на яких засадах мало відбуватися облаштування повоєнної Європи. Необхідно зупинитися на розбіжностях у таборі переможців щодо майбутнього Німеччини, кордонів Польщі, механізмів функціонування Організації Об'єднаних Націй (ООН). Якою була позиція СРСР і США щодо запрошення до участі в установчій конференції ООН радянських республік? Визначте, за яких обставин СРСР погоджувався вступити у війну з Японією? Чому Ялтинську конференцію часто розцінюють як найбільший успіх радянської дипломатії?

7 травня 1945 р. у передмісті Берліна Карлсгорсті начальник оперативного штабу Вермахту генерал-полковник Альфред Йодль підписав Акт про безумовну капітуляцію німецьких збройних сил. Капітуляцію, яка набула чинності 8 травня, прийняли представники США, Великої Британії, СРСР та Франції. З'ясуйте, чому виникла розбіжність у дні святкування перемоги у Європі і в СРСР?

Визначте мету Потсдамської конференції. Чому західні лідери дедалі частіше висловлювали антикомуністичні та антирадянські ідеї? Чи існували розходження між США та Великою Британією? Як вплинуло на загальну ситуацію і клімат стосунків випробування США атомної бомби? Проаналізуйте основні питання, навколо яких відбувалися дискусії під час

зустрічі Г. Трумена, В. Черчилля (пізніше Клемент Етлі) і Й. Сталіна у Потсдамі.

Охарактеризуйте плани щодо повоєнних перетворень у Німеччині (демократизація, денацифікація, демілітаризація; виплата репарацій), територіальні зміни в Європі. Чому союзні держави «справою величезної важливості» вважали якнайскоріший суд над головними воєнними злочинцями? Чи змогли рішення конференції розв'язати найскладніші міжнародні проблеми?

Після Другої світової війни відбулися значні зміни співвідношення сил у світі. При вивченні **другого питання** необхідно охарактеризувати процес повоєнного мирного врегулювання та мирні договори з колишніми союзниками Німеччини. Показати, які територіальні зміни та воєнно-політичні рішення були закріплені цими договорами.

У Західній Європі після Другої світової війни перемогли ідеї демократії, свободи та прав особи. Разом з тим практично всі європейські країни, у тому числі й країни-переможниці, зазнали великих матеріальних та людських втрат, їхня економіка перебувала у критичному стані. Тому, коли постало питання закріплення перемоги над фашизмом та забезпечення міцного миру в Європі, вплив на європейську політику двох наддержав посилювався. Це яскраво виявилось у процесі роботи Паризької мирної конференції (липень – жовтень 1946 р.) з проблем мирного врегулювання та змін кордонів в Європі. І хоча в роботі конференції брали участь представники 28 держав, проте вирішальна роль належала СРСР і США.

СРСР виступав за те, щоб забезпечити повну незалежність переможеним країнам і водночас намагався посилити свій вплив на них. США та Велика Британія відстоювали позиції, спрямовані на недопущення поширення у цих країнах радянської моделі соціалізму.

Розкриття **третього питання** почніть із визначення чинників, які зумовили перетворення США і СРСР у наддержави. Чому саме ці держави? Наскільки пророчою видалося твердження Освальда Шпенглера про «занепад Європи»? Прокоментуйте прагнення Радянського Союзу розширити сферу свого впливу. Чи залишалася актуальною більшовицька теза про «світову революцію»? Яку позицію зайняли Західні держави у відповідь на бажання СРСР встановити контроль над країнами Центральної і Південно-Східної Європи? Якою була реакція на намір ініціювати зміну статусу чорноморських проток та досягти присутності на Середземномор'ї? Зверніть увагу і на активність США у зміцненні своїх позицій, передусім у зоні традиційних інтересів – у Західній півкулі (з часу ухвалення «доктрини Монро»). Охарактеризуйте спроби переділу сфер впливу між союзниками ще під час

війни, зокрема «процентна угода». Як впливав на сприйняття СРСР факт його союзницьких відносин з нацистською Німеччиною протягом серпня 1939 – червня 1941 рр. (згідно таємного додатку до пакту «Молотова-Ріббентропа»)?

При розгляді питання важливо осмислити розходження між західною та радянською історіографією про подію, яка стала початком «холодної війни» (принагідно, поясніть походження цього терміну і його смисл).

Після того як Й. Сталін оголосив про неможливість миру в світі «за умов капіталістичного розвитку світової економіки», колишній прем'єр-міністр Великої Британії В. Черчилль виступив з промовою у Фултоні, в якій закликав рішуче протидіяти СРСР, чия політика призвела до появи «залізної завіси». Відповідь з радянського боку не забарилася, що зумовило безкомпромісне словесне протистояння. Апелюючи до радянської загрози, яка не видавалася такою вже й примарною (зважаючи на військове домінування у континентальній Європі), США взяли курс на «стримування комунізму», основні засади якого виклав дипломат, спеціаліст із російських проблем Дж. Кеннан. Поміркуйте: чому США обмежились «стримуванням», а не вдалились до «знищення» комунізму?

Наприкінці 1947 – у першій половині 1948 рр. три події змусили відкинути рештки сумнівів щодо експансіоністських планів СРСР: створення Комінформу, лютневий переворот у Празі та перша Берлінська криза. Побоювання щодо радянського експансіонізму підтвердилися територіальними претензіями СРСР до Туреччини, розпалюванням громадянської війни в Греції, підтримкою компартій у низці західноєвропейських країн. Контраргументами, а відтак і першими реальними програмами дій в рамках політики «стримування комунізму» стало проголошення 1947 р. «доктрини Трумена» та «плану Маршалла». Саме ці кроки США Москва оцінила як офіційне оголошення «холодної війни».

В умовах боротьби за сфери впливів і намагання залучитись союзницькою підтримкою, формувався новий світолад – виразно двополюсний – на чолі з США та СРСР. Логічним завершенням поділу світу на два полюси було створення антагоністичних воєнно-політичних блоків – Північно-Атлантичного альянсу (North Atlantic Treaty Organization; НАТО) у 1949 р. і Організації Варшавського Договору (ОВД) – 1955 р. Виділіть основні принципи Північно-Атлантичного договору. Якою була реакція Москви на створення НАТО?

Підсумовуючи порушені на занятті питання, поміркуйте: чи можна було уникнути «холодної війни»?

Однією з особливостей «холодної війни» стало американсько-радянське суперництво на території третіх країн. Чи не найбільшою кризою у перші

повоєнні роки була ситуація навколо Німеччини, що й потрібно розглянути у *четвертому питанні*.

Насамперед, коротко охарактеризуйте окупаційну політику Великої Британії, Франції, США та СРСР на території Німеччини. У чому різнилися підходи стосовно майбутнього цієї країни? Зверніть увагу, що окупаційний режим розглядався неоднаково: Захід намагався створити у своїх зонах сильну державу, яка б стала його союзником у боротьбі з соціалістичним блоком, а СРСР прагнув розширити сферу свого впливу і просунути якнайдалі ідею побудови комунізму. Наслідком розбіжностей колишніх союзників у німецькому питанні стала перша Берлінська криза 1948–1949 рр. – перша велика політична криза у відносинах між колишніми союзниками по антигітлерівській коаліції у період «холодної війни». У чому суть кризи? З'ясуйте реакцію Радянського Союзу на інтеграційні процеси в західних зонах окупації Німеччини. Чи можна було відвернути розкол Німеччини?

Окремо зупиніться на результатах першої Берлінської кризи: Радянський Союз втратив міжнародну довіру; поведінка СРСР прискорила створення у 1949 р. ФРН та НАТО; криза підштовхнула до євроінтеграційних процесів; США зміцнили свої позиції на міжнародній арені.

Після розколу у 1949 р. Німеччини найгострішим залишалось урегулювання проблеми Берліна, що був поділений між союзниками на окремі підконтрольні сектори. З'ясуйте, як склалися відносини між двома німецькими державами. До чого привело «систематичне впровадження соціалізму» в НДР? Що таке «доктрина Гальштайна»?

При обговоренні *п'ятого питання* потрібно охарактеризувати один із міжнародних конфліктів – Карибську кризу 1962 р., що ледь не перетворив «холодну війну» у повноцінне військове протистояння. У питанні зазначити, що Карибська криза 1962 р. стала найнебезпечнішим конфліктом між СРСР і США у період «холодної війни». Вона виникла унаслідок розміщення Радянським Союзом на Кубі ядерних ракет середнього радіусу дії. Важливо з'ясувати, з якою метою СРСР вдався до такого кроку. Які переваги отримувала радянська сторона від розміщення ядерних ракет на Кубі? Чому саме на цьому острові? Обов'язково простежте внутрішньополітичні зміни у цій країні, зокрема політичний курс режиму Ф. Кастро. Яким було радянсько-американське співвідношення сил напередодні кризи? Чи погоджуєтеся Ви з твердженням, що американці наприкінці 1950-х рр. прогавили Кубу, так само як і дещо раніше Китай?

22 жовтня 1962 р. президент США Дж. Кеннеді звернувся до американської нації, повідомивши про розгортання на Кубі радянських наступальних озброєнь та закликав СРСР демонтувати і вивести радянські

ракети з острова під наглядом ООН. З 24 жовтня 1962 р. було встановлено морський карантин Куби (Чому американські дипломати відмовились від терміну «блокада»¹?). Після погрози радянського керівництва застосувати свої збройні сили світ опинився перед загрозою повномасштабної ядерної війни. Однак унаслідок п'ятиденних (24–29 жовтня 1962 р.) переговорів (т. зв. «гаряча лінія» Білий дім – Кремль) Дж. Кеннеді і М. Хрущов досягли домовленості про призупинення будівництва на Кубі радянських військових баз, демонтаж і вивезення ракет; США натомість зобов'язувалися негайно зняти блокаду Куби, не готувати і не здійснювати військову інтервенцію на «острів свободи» та вивести з території Туреччини американські тактичні ракети «Юпітер». Які наслідки мала Карибська криза для міжнародних відносин? Котра з сторін (СРСР, Куба, США) найбільше втратила / здобула у результаті жовтневих подій 1962 р.?

Як підсумок заняття, проаналізуйте вплив конфлікту на еволюцію системи міжнародних відносин і «холодної війни» зокрема.

Рекомендована література

1. «Активні заходи» СРСР проти США: пролог до гібридної війни: аналіт. доп. / Д. В. Дубов, А. В. Баровська, Т. О. Ісакова, І. О. Коваль, В. П. Горбулін; за заг. ред. Д. В. Дубова. 2-ге вид. К.: НІСД, 2017. 52 с.
2. Алексєнко І. В., Маргулов А. Х., Єремєєва І. А., Несправа М. В. Історія міжнародних відносин : підручник. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2020. 228 с.
3. Аністратенко Т. П. Радянські інтерпретації доктрини Трумена 1947 р. *Сторінки історії*. 2020. № 51. С. 186–205. URL: <http://historypages.kpi.ua/issue/view/13349>
4. Гладка Г.Л., Дрібниця В.О. Всесвітня історія ХХ – початку ХХІ століть. Навчальний посібник: курс лекцій. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. 336 с.
5. Дейвіс Н. Європа. Історія / пер. з англ. П. Таращук, О. Коваленко. К.: Основи, 2000. 1464 с.
6. Довідник НАТО. Brussels, Belgium, 2001. 608 с.
7. Дубов Д. В.. Публічна дипломатія США в добу Холодної війни. Як США завойовували «серця і розум людей» (у дзеркалі розсекречених документів ЦРУ): аналіт. доп. Київ: НІСД, 2020. 164 с.

¹ Американська історіографія переважно вживає термін «Кубинська ракетна криза».

8. Касаткіна К. А. Особливості політики США щодо Куби в умовах розриву дипломатичних відносин 1960-х рр. *Американська історія та політика*. 2019. № 8. С. 31–39.
9. Коваленко Л. В. Курс Великої Британії щодо “німецького питання” (1949–1961 рр.). *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2015. Вип. 44. Том 2. С. 92–97. URL: <https://istznu.org/index.php/journal/article/view/1003/942>
10. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 544 с.
11. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945–70-ті роки): підруч. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2003. 560 с.
12. Мікеладзе В. Відносини між США та їх союзниками по НАТО в галузі європейської безпеки (1958–1961 рр.). *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2014. Вип. 23. С. 146–170.
13. Мікеладзе В. Політика європейських союзників США щодо розв'язання Карибської кризи: історіографія питання. *Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки*. 2013. Вип. 22. С. 337–356.
14. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.
15. Писарчук А. В., Тронько Т. В. Проблема німецької ідентичності після об'єднання НДР та ФРН. *Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в історичному дискурсі Західної цивілізації*: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (7 квітня 2020 року). Полтава–Вітебськ, 2020. С. 88–92.
16. Сіромський Р. Історія Західної Європи та Америки другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: практикум для студентів іст. фак-ту. Частина друга. Львів : Тріада плюс, 2008. 212 с.
17. Тіндалл Дж. Історія Америки / пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. Львів: Літопис, 2010. 904 с.
18. Czubinski A. Europa XX wieku: Zarys historii politycznej. WydawnictwoPoznańskie, Poznań, 1998. 455 s.
19. Gray W.G. Germany's Cold War: The Global Campaign to Isolate East Germany, 1949—1969. Univ of North Carolina Press, 2003. 351 p.
20. Rueger F. Kennedy, Adenauer and the Making of the Berlin Wall, 1958–1961. Stanford University, 2011. 267 p.
21. Taylor F. The Berlin Wall: 13 August 1961 – 9 November 1989. Bloomsbury Publishing, 2009. 528 p.

Семінарське заняття № 17: *ТРАНСФОРМАЦІЇ СИСТЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В ОСТАННІЙ ТРЕТИНІ ХХ СТ. – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.* (2 год.)

Мета: простежити трансформації в системі міжнародних відносин в останній третині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

План:

1. Трансформація ЄЕС в Європейський Союз.

1.1. Європейська ідея після Другої світової війни.

1.2. Інституційна інтеграція:

а) «План Шумана». Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС);

б) Європейське економічне співтовариство (ЄЕС);

в) Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ).

1.3. Створення та розбудова Європейського союзу (ЄС):

а) Маастрихтська угода;

б) розширення ЄС та «політика сусідства»;

в) Україна і ЄС.

2. Північноамериканська угода про вільну торгівлю (НАФТА).

3. Міжнародні відносини в 1970-х – на початку 1980-х рр. Закінчення «холодної війни».

4. Характерні риси розвитку міжнародних відносин на початку ХХІ ст.

Ключові поняття: «перебудова», «нове політичне мислення», вісь зла, міжнародний тероризм, однополярність, Пан-Європа, Сполучені Штати Європи (англ. The United State of Europe), євроскептицизм, Лісабонська стратегія, шенгенська угода.

Поточні контрольні запитання/завдання:

1. Охарактеризуйте найважливіші етапи європейської інтеграції.
2. Охарактеризуйте основні рішення Римських і Маастрихтського договорів та їхнє значення для загальноєвропейської інтеграції.
3. Знайдіть у відкритих джерелах інформацію про події й процеси, що відбуваються нині в Європейському Союзі. Які виклики постали перед об'єднаною Європою та наскільки успішно, на Вашу думку, ЄС їх долає?
4. Які міжнародні проблеми вирішувалися на Нараді з безпеки та співробітництва в Європі (1975 р.).
5. Яку роль відіграла Нарада з безпеки та співробітництва в Європі у врегулюванні міжнародних відносин та розрядки міжнародної напруженості в 70-х рр. ХХ ст.?
6. Охарактеризуйте термін «гонка озброєнь».

7. У чому полягали причини загострення міжнародної обстановки на межі 70-80-х рр. ХХ ст.?
8. Які зміни відбулися в радянсько-американських відносинах після 1985 р. У чому причини цих змін?
9. Проаналізуйте зміст «Паризької хартії для нової Європи» (1990 р.).
10. Який договір поклав початок ракетно-ядерному роззброєнню?
11. Що означає термін «нове політичне мислення»?
12. Якими були причини кризи та краху тоталітарної системи?
13. Які основні проблеми міжнародних відносин довелося розв'язувати в 1990-ті рр.?
14. Які об'єктивні причини сприяли формуванню нової системи міжнародної безпеки наприкінці ХХ ст.?
15. Прослідкуйте еволюцію змін у міжнародних відносинах протягом 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Методичні рекомендації:

При розгляді *першого питання, зокрема 1.1.* необхідно звернути увагу на те, що повоєнні євроінтеграційні ідеї своїм корінням сягають 1920-х рр. (пан'європейський рух), і пов'язані з іменами австрійського дипломата графа Ріхарда Куденгофе-Калергі та французького міністра закордонних справ Арістиде Бріана. Однак ці ідеї не були втілені у життя з огляду на низку обставин. Пригадайте, що, на Вашу думку, стало на заваді європейському об'єднанню у міжвоєнний період?

Будучи втомленою від двох світових воєн, Європа відчувала гостру необхідність у нових ідеях, здатних запобігти потенційним глобальним конфліктам на своїй території. Саме тоді модифікована євроінтеграційна ідея набула популярності серед інтелектуальної та політичної еліти Європи. Мотиваційним підґрунтям для її актуалізації стала «холодна війна», в результаті якої континент перетворилася на епіцентр протистояння двох світових наддержав – СРСР і США. З'ясуйте, чим керувався В. Черчілль, закликаючи до творення Сполучених Штатів Європи? Для багатьох європейців були неприйнятними як радянська комуністична експансія, так і американське економічне домінування. Тож європейський політикум все активніше звертався до ідеї єдиної Європи не лише як засобу уникнення надмірних впливів ззовні, але і як творення нового центру геополітичного впливу.

Спершу суттєвим чинником, що штовхав Західну Європу до об'єднання була позиція Вашингтона, який у своєму протистоянні з Москвою вважав нагальною потребою відновлення економіки цього регіону. Такий крок мав

запобігти поширенню комуністичних ідей і разом зміцнити американо-європейське партнерство. Відтак, у 1947 р. було запущено в дію «план Маршалла», названий згодом «найбезкорисливішим актом в історії». Річ у тім, що даний проект якісно відрізнявся від відомих раніше програм іноземної допомоги. По-перше, допомога надходила у формі грантів, а не позик; по-друге, право вибору проектів для фінансування залишалося за європейцями. У липні 1947 р. в Парижі було створено Комітет європейського економічного співробітництва, покликаний втілювати у життя «план Маршалла». У підсумку, до американської ініціативи приєдналося 17 європейських держав і вільна територія Трієст, що дозволило не лише побороти економічні труднощі, але заклало міцні підвалини євроінтеграції. Проаналізуйте реакцію на «план Маршалла» з боку СРСР та його сателітів? Що таке «план Молотова»?

Особливе значення в історії євроінтеграції відіграв Перший Європейський конгрес у Гаазі в травні 1948 р., на якому прихильники єдиної Європи виклали загальні принципи об'єднання, хоч остаточно розділилися на уніоністів та федералістів. Таким чином, важливою складовою подальших інтеграційних процесів стало протиборство двох концепцій: «Європи батьківщин» і «Батьківщини-Європи». З'ясуйте, у чому полягали розбіжності між федералістами й уніоністами? Кого з представників конкуруючих концепцій Ви можете назвати?

З часом усе очевиднішим ставало те, що американський план єдиної Європи, де б кожна країна була на зразок штатів у США, не влаштовувала ані англійців, котрі вважали себе великою державою, ані французів, які мріяли про сильну Францію. Водночас, досить цікавим є той факт, що, незважаючи на активну підтримку з боку британських політиків (як консерваторів, так і лейбористів) об'єднавчих процесів у Європі, Лондон з часом став позиціонувати себе «поза» і «над» Європою. Що, на Ваш погляд, вплинуло на таку позицію Британії?

Висвітлюючи **питання 1.2.** зверніть увагу на те, що європейське об'єднання було неможливе без участі у ньому Франції та Німеччини (пригадайте, як склалися франко-німецькі відносини у попередні роки?). До того ж, такий крок був конче необхідним для обох країн. Так, Франція бажала повернути собі міжнародний авторитет, втрачений внаслідок принизливої поразки від нацистської Німеччини у 1940 р. і намагалась стати лідером у Європі. Західна Німеччина, натомість, прагнула завдяки європейському об'єднанню відновити права, втрачені у результаті капітуляції в Другій світовій війні, не допустити нейтралізації країни і стати повноправним політичним гравцем на світовій арені.

а) *«План Шумана». Європейське об'єднання вугілля і сталі (ЄОВС).*

Вочевидь, французько-німецьке партнерство було потрібне для розв'язання міждержавних проблем, зокрема питання Саару. Саме тому 9 травня 1950 р. міністр закордонних справ Франції Робер Шуман, під впливом французького економіста Жана Монне (одночасно верховний комісар у справі об'єднання Німеччини), запропонував об'єднати вугільну та сталеву промисловість Франції та ФРН під зверхністю єдиного наднаціонального органу. З'ясуйте, як відбувалася підготовка «плану Шумана»? У квітні 1951 р. представники Франції, ФРН, Бельгії, Нідерландів, Люксембургу та Італії підписали у Парижі договір про Європейське об'єднання і сталі (ЄОВС). У рамках організації було ліквідовано обмеження, які перешкождали чи уповільнювали вільний рух продукції вугільної і сталеливарної промисловості. Визначте, на скільки успішним було перше інтеграційне об'єднання західноєвропейських держав? Якою була реакція Москви на утворення ЄОВС?

б) *Європейське економічне співтовариство (ЄЕС)*. Ініціаторами глибокого європейського об'єднання виступили країни Бенілюксу. Так, у 1955 р. під час проведення зустрічі на найвищому рівні в Мессіні (Італія) виник план перетворення ЄОВС на зону вільної торгівлі. Для цього створено міжурядовий комітет, який очолив міністр закордонних справ Бельгії Поль-Анрі Спаак. Проаналізуйте проект «Європейського політичного співтовариства» («проект П.-А. Спаака»). Справу було доведено до логічного завершення підписанням 25 березня 1957 р. двох договорів про заснування Європейського економічного співтовариства (ЄЕС; «Спільний ринок») та Європейської комісії з питань атомної енергії (Євроатом). З'ясуйте мету створення ЄЕС. Тож, починаючи з 1957 р. на європейському континенті почали функціонувати три співтовариства економічного характеру, у яких брали участь шість країн т.зв. «Малої Європи» (Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Нідерланди і Люксембург). Розкрийте суть концепції «чотирьох свобод». Як відбувалося становлення Спільного ринку? Чому, на Ваш погляд, економічна інтеграція відбувалась значно інтенсивніше, ніж політична?

в) *Європейська асоціація вільної торгівлі (ЄАВТ)*. Велика Британія та деякі інші країни стали виявляти занепокоєння щодо зближення країн у рамках Спільного ринку. За таких обставин, Лондон спробував створити альтернативне економічне об'єднання. 4 січня 196 р. була підписана конвенція про утворення Європейської асоціації вільної торгівлі (ЄАВТ), до якої увійшли Данія, Швеція, Норвегія, Португалія, Австрія, а згодом Фінляндія та Ісландія. Визначте завдання нового об'єднання. Чому ЄАВТ видалась неефективною? Маневри Лондона лише ускладнили стосунки з континентальною Європою, зокрема Парижем. Майбутні спроби Британії приєднатися до ЄЕС зазнали невдачі, головню через спротив французького

президента генерала Ш. де Голля (1959–1969), який вбачав у Великій Британії конкурента за лідерство в Європі та побоювався опосередкованого впливу США на європейські справи. Ситуація змінилася лише з відходом від влади цього політика. У грудні 1969 р. відбувся саміт у Гаазі, на якому прийнято рішення про розширення ЄЕС і вже наступного року розпочалися переговори з потенційними кандидатами. Остаточні договори про приєднання Великої Британії, Данії, Норвегії та Ірландії до Співтовариства вступили в силу з 1 січня 1973 р. З'ясуйте подальші процеси всередині ЄАВТ.

Питання 1.3. присвячене трансформації Європейського економічного співтовариства (ЄЕС) у Європейський союз (ЄС) та його подальшій розбудові. Підґрунтям поглиблення інтеграційних процесів у Європі стали Шенгенська угода від 14 червня 1985 р.; (набула чинності 1995 р.) і «Єдиний європейський акт» 17 лютого 1986 р. З'ясуйте зміст цих документів. У січні 1989 р. було розроблено план поетапного створення економічного і валютного союзів, відомий також як «Біла книга» спеціального комітету на чолі з єврокомісаром Жаком Делором («Європейський економічний простір»). Чому певні побоювання щодо майбутнього ЄЕС викликали кінець «холодної війни» та об'єднання Німеччини?

а) Маастрихтська угода. Згідно «плану Делора» 7 лютого 1992 р. у Маастрихті (Нідерланди) був підписаний договір про створення на базі європейських співтовариств «Європейського Союзу»², що набув чинності 1 листопада 1993 р. Поміркуйте, чи можна вважати ЄС наслідком глобалізації? Чи вплинуло на євроінтеграцію завершення «холодної війни»? Якою була реакція США та Російської Федерації на поглиблення євроінтеграційних процесів?

Оскільки остаточно зміст договору про Європейський Союз, як і саму форму нового утворення не вдалося визначити, то робота у цьому напрямку тривала наступними роками. Ухвалення Амстердамського акта 1997 р. сприяло посиленню захисту прав і свобод громадян, розширенню соціальної політики ЄС, перетворення Союзу на зону свободи, безпеки і справедливості. У цьому контексті поясніть, як Ви розумієте поняття «європейські цінності»? Наступним кроком у розбудові ЄС стало підписання Ніщцької угоди 2001 р., яка визначила принципи інституційної реформи. Рік по тому у вільний обіг було запроваджено єдину грошову одиницю євро. Скільки країн сьогодні належать до єврозони? Які вимоги до кандидатів до єврозони? Чому Велика Британія не відмовилася від власної національної валюти?

² Попри те, що Європейський Союз *de jure* створено у 1992/1993, *de facto* початок функціонування організації виводять з Римського договору 1957 р.

Серйозним випробуванням для ЄС стала конституційна криза, пов'язана із невдачею у запровадженні спільної для Співтовариства Конституції. Її проект було розроблено 2002 р. і підписано два роки по тому у Римі, однак під час референдумів у Франції та Нідерландах, жителі цих країн виступили проти впровадження конституції у дію. Волевиявлення французів і нідерландців засвідчило наявність т.зв. «європейської кризи». У цьому контексті розкрийте суть поняття «євроскептицизм». Яку роль у гальмуванні конституційного процесу відіграла боязнь надмірної централізації і стирання національних кордонів? Як узгоджувалася єдина зовнішня політика і чому затягувався процес створення європейського оборонного союзу?

Врешті-решт, 13 грудня 2007 р. відбулося підписання Лісабонської угоди («Угоди про заснування Європейської Спільноти»), покликаної замінити європейську конституцію. Країни-члени ЄС стали на шлях об'єднання зусиль у реалізації спільної зовнішньої політики і політики безпеки, європейського громадянства. З'ясуйте, які нововведення впроваджувала Лісабонська угода? Розкрийте суть поняття «Лісабонська стратегія».

б) *Розширення ЄС та «політика сусідства».* Невдовзі після підписання Маастрихтської угоди розпочалися переговори про вступ до ЄС чотирьох нових країн – Австрії, Швеції, Фінляндії та Норвегії. Якщо громадськість перших трьох країн на референдумах схвалила приєднання до Євросоюзу, то норвежці не підтримали такої ініціативи. Як, на Вашу думку, можна пояснити такий крок? Приєднання у 1995 р. до ЄС Австрії, Швеції та Фінляндії («четверта хвиля») започаткувало нову сторінку в історії євроінтеграції. Це були країни, котрі першими виконали «копенгагенські критерії» членства у ЄС.

Серйозні геополітичні наслідки мало розширення Євросоюзу у 2004 («п'ята хвиля»), 2007 («шоста хвиля») і 2013 рр. («сьома хвиля»), позаяк європейську інтеграцію як напрямок подальшого розвитку обрали країни колишнього соцтабору. Приєднання десяти нових країн-членів у 2004 р. стало найбільшим розширенням Євросоюзу в історії. Таким чином, було ліквідовано ту лінію розмежування, що виникла після Другої світової війни. Чи одностайною була позиція щодо розширення ЄС? (порівняйте, наприклад, позиції Німеччини та Франції). Якою була реакція Російської Федерації на наближення ЄС до її кордонів? З якими проблемами зіткнулися новоприйняті країни? Чи можна говорити, що на час входження до ЄС уже завершилася системна трансформація в цих країнах? Які умови вступу до ЄС? У скільки етапів традиційно відбувається вступ до ЄС? Чи відповідали нові члени євроспільноти «копенгагенським критеріям»?

Після розширення ЄС усе частіше стали говорити про розкол у Європі,

внаслідок розбіжності між «старими демократіями» і країнами «нової Європи»? Навколо чого виникали ці розбіжності? Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що ЄС запрошує до своїх лав економічно слабкі країни, лише б вони не потрапили в інші сфери впливу? Чи поширюватиметься Євросоюз далі на схід? Визначте, у чому суть східної політики ЄС.

На особливу увагу заслуговує європейська політика сусідства (*European Neighbourhood Policy*) – політика ЄС, що має на меті створити на півдні і сході від своїх кордонів зону стабільності миру та добробуту шляхом налагодження тісних довготривалих відносин з сусідніми країнами. Європейська політика сусідства спрямована на те, щоб не допустити виникнення нової лінії розподілу між ЄС та його сусідами, і надати їм можливість брати участь у різних видах діяльності євроспільноти шляхом тіснішої політичної, економічної, культурної співпраці та взаємодії в галузі безпеки. Які країни охоплює європейська політика сусідства? Наскільки ефективною є ця політика? Чи погоджуєтесь Ви з думкою, що ця політика проводиться лише для того, щоби завуалювати відмову у прийнятті небажаних країн до ЄС?

в) *Україна і ЄС*. Відносини між Україною та ЄС (на той час ЄЕС) започатковані в грудні 1991 р., після того, як представник головної організації країни – Нідерландів від імені ЄЕС офіційно визнав незалежність України. Верховна Рада України у своїй постанові «Про основні напрями зовнішньої політики» від 2 липня 1993 р. уперше заявила про свої євроінтеграційні прагнення. Правовою основою відносин України з ЄС стала «Угода про партнерство та співробітництво» від 14 червня 1994 р. (набула чинності 1 березня 1998 р.). Розкрийте деталі участі України у «Східному партнерстві».

Які, на Ваш погляд, перспективи членства України в ЄС? Чи потрібно нашій державі прагнути подальшого зближення з Євросоюзом? Які переваги членства України в ЄС?

У **другому питанні** потрібно висвітлити інтеграційні процеси на північноамериканському континенті. Зверніть увагу, що задовго до підписання Північноамериканської Угоди про вільну торгівлю (*North American Free Trade Agreement, NAFTA*) 17 грудня 1992 р., сторони намагалися інтегрувати окремі галузі промисловості (правда, не завжди вдало). Так, у 1960-х рр. між Канадою і США досягнуто домовленості стосовно лібералізації торгівлі продукцією автомобілебудування. А в умовах економічної кризи 1974–1975 рр. актуальною стала ідея енергетичного союзу Канади, США і Мексики. Окремим канадським провінціям, як-от Альберті, певний час було навіть вигідніше продавати нафту і газ американським споживачам, аніж власним. За такої ситуації прем'єр-міністр Канади П'єр Трюдо (1968–1980, 1980–1984)

започаткував Нову енергетичну політику (НЕП), що передбачала: встановлення фіксованих державою цін на нафту і газ; заборона експорту легкої нафти і нафтопродуктів до США; 25 % – участь державної корпорації «Петро-Канада» у будь-яких проектах освоєння покладів нафти і газу. Реагуючи на такі кроки сусідів, американська преса називала НЕП «неоголошеною війною між Канадою і США».

Прокоментуйте слова П. Трюдо: «Жити на одному континенті зі США, – те ж саме, що спати поруч зі слоном. Він може і не помітити вашої присутності, але ви кожного разу відчуватимете його порух».

З відходом з політичної арени П. Трюдо ставлення до інтеграції і створення зони вільної торгівлі у Північній Америці змінилося. Наслідком цього після напружених трирічних переговорів стало підписання у вересні 1988 р. Канадсько-американської угоди про вільну торгівлю. Це був перший реальний крок до укладення в 1992 р. Північноамериканської Угоди про вільну торгівлю, куди долучилися Сполучені Штати Мексики. Поміркуйте, чи мав вплив на американську інтеграцію досвід євроінтеграції? У чому різниця договору НАФТА від Маастрихтської угоди? Які пріоритети перед собою ставили уряди Канади, США і Мексики? У чому відмінність в інтеграційних прагненнях у Північній Америці від Західної Європи? Які керівні органи НАФТА? Як можна пояснити децентралізацію управління окремими секторами економіки в рамках об'єднання?

Визначте мету організації. Чому, на Ваш погляд, Угода не охопила соціальну сферу (освіта, зайнятість, культура). З якими труднощами зіткнулася економіка Мексики? Охарактеризуйте тенденції еміграції мексиканців («чіканос») до США. Порівняйте економічні показники учасників НАФТА. Наскільки ефективною стала північноамериканська інтеграція з огляду на сьогоднішня?

Як підсумок розглянутих питань, можна розвинути думку, що результатом інтеграційних процесів на зламі ХХ – ХХІ ст. стало поступове формування єдиного політичного, соціокультурного та економічного простору з власними цінностями у Європі (прообраз федерації) і слабоцентралізованого утворення з наголосом на господарську єдність у Північній Америці (прообраз економічної конфедерації).

При підготовці *третього питання* згадати про те, що у повоєнній історії були непоодинокі випадки, коли «холодна війна» мало не переростала в «гарячу». При цьому керівництво обох біполярних систем проголошувало мирні заяви, пропозиції з обмеження та скорочення ядерної та звичайних видів зброї. І кожна сторона розцінювала ці заяви противника як ідеологічний, пропагандистський камуфляж, а кращі наукові та технологічні центри світу

продовжували працювати над створенням нових видів зброї.

Проте і в такій ситуації людство не бажало залишатися заручником біполяризації. Тому в 1970–1980-ті рр. було укладено низку міждержавних угод, щоб запобігти вибуху війни внаслідок непорозуміння чи політичної недалекоглядності. У 1972 р. було підписано Угоду про обмеження деяких видів стратегічних наступальних озброєнь (ОСО-1) та договір Про скорочення систем протиракетної оборони в 1979 р. (ПРО). Але у зв'язку зі вступом СРСР у війну в Афганістані, Сенат США відмовився ратифікувати договір ПРО. До того ж США створили нейтронну бомбу, а на початку 1980-х рр. розпочали програму Стратегічної оборонної ініціативи (СОІ).

Відмітити, що 1980-ті роки позначені рухом народів за зміцнення міжнародного співробітництва. Найбільші досягнення в цьому процесі мали народи Європи. Вони виявили прагнення до спільних принципів співжиття, співробітництва, розв'язання суперечностей і створення на їх основі нової системи міжнародних відносин. Їх спільні зусилля в цьому напрямку отримали назву «європейський процес». У 1975 р. в Гельсінкі відбулась Нарада з питань безпеки і співробітництва в Європі (НБСЄ), у якій взяли участь 33 європейські держави, СРСР, США та Канада. 1 серпня 1975 р. відбулася урочиста церемонія підписання Заключного акта, який не мав статусу договірного документа, проте вводив у міжнародні відносини нові норми міждержавних відносин: рівність та повага до суверенітету прав всіх держав, незастосування сили або загрози силою, непорушність кордонів, територіальна цілісність держав, мирне врегулювання суперечностей, невтручання у внутрішні справи інших держав, повага прав людини та основних свобод тощо. Заключний акт передбачав безперервність зустрічей та переговорів у рамках Загальноєвропейського, або Гельсінкського, процесу, став попередником народження постійно діючої Наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ).

Підсумовуючи відповідь, підкреслити, що 1970–1980-ті рр. ввійшли у світову історію як роки розрядки міжнародної напруженості та зміцнення міжнародного співробітництва. Було зроблено важливі кроки до консенсусу з найважливіших проблем світового розвитку.

Також відмітити те, що чим проблемнішим ставало внутрішнє становище СРСР, тим більш поступливою і конструктивною ставала його позиція на переговорах. Готовність до таких поступок була очевидною після приходу до влади М. Горбачова. Він проголосив політику «перебудови», а також необхідність утвердження «нового мислення» в міжнародних відносинах.

Після зруйнування в листопаді 1989 р. Берлінської стіни і зустрічі М. Горбачова та Дж. Буша у грудні на острові Мальта між СРСР і США

завершилася «холодна війна».

У *четвертому питанні* зосередити увагу на тому, що у 1990-х рр. міждержавні взаємини перебувають у стані переходу від конфронтації і протистояння, які базувалися на ядерному стримуванні, до рівноправного партнерства в ім'я миру. Не тільки деякі політики, а й значна частина суспільства по «обидві сторони барикад» виявляють недовіря до можливостей такого партнерства. Особливу вагу в цьому процесі мала набрати ООН, та, всупереч очікуванням, вона не стала центром нової системи, оскільки не має й по сьогодні дієвого механізму контролю виконання прийнятих нею рішень. У 1990-ті рр. у термінології ООН з'явилися і все частіше діють нові поняття — «примус до миру», «гуманітарні операції», правомірність яких обґрунтовується статтею 42 Статуту ООН.

Зазначити, що перед США відкрилась перспектива в 1990-ті роки створити монополярну систему жорсткого контролю міжнародної ситуації. США домінували в ООН, у врегулюванні локальних конфліктів у Кувейті, Боснії, Сербії, на Близькому Сході, здійснювали тиск на уряди тих країн, чия політика не влаштовувала американську адміністрацію (бомбардування Іраку, санкції проти Ірану, Лівії, Куби, КНДР тощо). Тяжіння США до монополярного світу викликало певне занепокоєння провідних держав, насамперед європейських, які прискорили процеси західноєвропейської інтеграції: було завершено створення економічного і валютного союзу, затверджено спільну оборонну політику в галузі безпеки тощо.

Початок XXI ст. не приніс миру в світі. З усіх проблем, що перейшли з попереднього століття, найбільш небезпечними стали міжнародний тероризм і прагнення Росії зруйнувати систему міжнародних відносин, що склалася після завершення «холодної війни».

Рекомендована література

1. Conference on Security and Co-Operation in Europe: Final Act. Helsinki, 1975. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/c/39501.pdf>
2. European Atomic Energy Community, EAEC (Euratom). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:11957A/TXT&from=EN>
3. North American Free Trade Agreement, NAFTA. URL: <https://www.congress.gov/103/statute/STATUTE-107/STATUTE-107-Pg2057.pdf>
4. Single European Act, SEA. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/single-european-act>

5. Treaty on European Union (TEU) / Maastricht Treaty. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/in-the-past/the-parliament-and-the-treaties/maastricht-treaty>
6. The Treaty of Rome, 25 March 1957. URL: <https://netaffair.org/documents/1957-rome-treaty.pdf>
7. Schengen Agreement. URL: <https://www.schengenvisainfo.com/schengen-agreement/>
8. Бессонова М. М. Додаткові виміри партнерства Канади, Мексики та США в рамках НАФТА. *Зовнішня політика і дипломатія: український і світовий досвід*: збірник тез доповідей (23 грудня 2015, м. Київ). К., 2015. С. 21–23.
9. Бессонова М. М. Основні напрями співпраці у сфері екології країн-учасниць НАФТА на сучасному етапі. *Наукові праці історичного факультету ЗНУ*. 2015. Вип 2 (44). С. 128–132.
10. Віднянський С. В., Мартинов А. Ю. Об'єднана Європа: від мрії до реальності. Історичні нариси про батьків-засновників Європейського Союзу [2-ге вид., доп. і перероб.] К.: Києво-Могилянська Академія, 2011. 395 с.
11. Віднянський С. Україна – Європейський Союз: новий етап взаємовідносин в умовах російсько-української війни 2014–2022 рр. *The International Relations of Ukraine: Scientific Searches and Findings*. 2022. № 31. С. 10–37.
12. Гладка Г.Л., Дрібниця В.О. Всесвітня історія ХХ – початку ХХІ століть. Навчальний посібник: курс лекцій. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. 336 с.
13. Грубінко А. Формування зовнішньополітичного виміру європейської інтеграції у 40 – 80-х роках ХХ ст. *Європейські історичні студії*. 2020. № 15. С. 6–24.
14. Гуцало Л. В. Регіональна політика ЄС в умовах пандемії COVID-19. *Грааль науки*. 2021. № 9. С. 305–309.
15. Історія європейської інтеграції від Римської імперії до Європейського Союзу : монографія / Нац. акад. прав. наук України, НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування; за ред. І. В. Яковюка. К.: Ред. журн. «Право України», 2012. 208 с.
16. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посіб. К. : Знання, 2009. 751 с.
17. Крушинський В. Ю. Міжнародні відносини та світова політика, 1945–1980: навч. посіб. К.: Либідь, 2007. 191 с.
18. Мартиненко А. К., Мартиненко Б. А. Міжнародні відносини 1945–1975 років: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. К.: Видавництво «Ліра», 2007. 366 с.

19. Мартинов А. Політична система Європейського Союзу після виборів Європейського парламенту 2019 року. *Європейські історичні студії*. 2019. № 14. С. 15–30.
20. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 544 с.
21. Мідделаар Л. Перехід до Європи: Як континент став союзом / пер. з англ. Олексія Панича. К.: Дух і літера, 2018. 576 с.
22. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.
23. Політичні проблеми міжнародної безпеки у сфері протидії розповсюдженню ядерної зброї (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.): монографія (ел. вид.) / за ред. Кудряченка А.І., Потехіна О.В. Київ: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. 235 с. URL: <https://ivinas.gov.ua/publikatsiji/novi-vydannia-instytutu/politychni-problemy-mizhnarod6786778.html>
24. Прокопенко Л. Л., Рудік О. М., Рудік Н. М. Інституційна система ЄС: навч. посіб. Д.: ДРІДУ НАДУ, 2018. 220 с.
25. Сіромський Р. Історія Західної Європи та Америки другої половини ХХ – початку ХХІ ст.: практикум для студентів іст. фак-ту. Частина друга. Львів : Тріада плюс, 2008. 212 с.
26. Гарнавський О. Р. Послідовники євроскептицизму у Франції основні причини зростання їхнього скепсису. *Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. редкол.), Л. І. Кормич, А. В. Полухіна [та ін.]*. Одеса : Фенікс, 2017. Вип. 60. С. 162–178.

Семінарське заняття № 18: НАУКА І КУЛЬТУРА КРАЇН ЄВРОПИ І АМЕРИКИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. (2 год.)

Мета: з'ясувати особливості розвитку культури країн Європи та Америки в другій половині ХХ – початку ХХІ ст.

План:

1. Розвиток освіти. Науково-технічна революція, наукові відкриття, поява нових галузей науки.
2. Загальна характеристика тенденцій в розвитку культури.
3. Основні тенденції і напрями в розвитку літератури.
4. Основні ідеї і напрями розвитку мистецтва (образотворче мистецтво, музика, театр і кіно, архітектура, мода).
5. Розвиток фізичної культури і спорту. Олімпійський рух.

Ключові поняття: культура, науково-технічна революція, «інформаційне суспільство», олімпійський рух, масова культура, поп-

культура, реалізм, модернізм, екзистенціалізм, детектив, фантастика, соціальний реалізм, абстракціонізм, поп-арт, оп-арт сюрреалізм, постмодернізмом, рок-музика, джаз, панк-рок, брейк, рок-метал, хард-рок, телебачення.

Поточні контрольні запитання/завдання:

1. Охарактеризуйте провідні тенденції в розвитку культури в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
2. Чи згодні Ви з тим, що масова культура не має домінувати над традиційною? Обґрунтуйте свою відповідь.
3. Назвіть чинники, що спонукали до реформування освітніх систем у країнах Заходу.
4. Охарактеризуйте суть Болонського процесу.
5. Укажіть лауреатів Нобелівської премії в провідних галузях науки в останні роки.
6. Охарактеризуйте досягнення медицини.
7. Виокремте основні тенденції й течії у світовій літературі.
8. Які жанри літератури мають найбільшу популярність у країнах Заходу?.
9. У чому новизна архітектури повоєнного періоду? Які нові напрями й течії в архітектурі поширилися в другій половині ХХ ст.?
10. Чим вирізнявся кінематограф другої половини ХХ ст. та які режисери стали відомими в той час?
11. Назвіть три країни Азії, у яких розвинено кіномистецтво.
12. У якій країні виник театр абсурду?
13. Хто був родоначальником рок-музики?
14. До 1970-х рр. рок був переважно англомовним, але почали з'являтися музичні групи, що співали рідною мовою. Чим це було викликано?
15. Які, на Вашу думку, позитивні явища, крім визначення переможців престижних змагань, має світовий спорт?

Методичні рекомендації:

Розгляд *першого питання* варто розпочати з аналізу потреб науково-технічної революції, що зумовили у повоєнний період необхідність суттєвих змін у системі освіти. Застосування в промисловості, сфері послуг та інших галузях суспільної діяльності складної техніки та сучасних технологій, а також лавиноподібне збільшення обсягів інформації, які щоденно доводиться засвоювати працівникам гуманітарної сфери, викликало постійний попит на висококваліфікованих працівників, які здатні удосконалювати свої знання та

навички упродовж цілого життя. Через швидкі технологічні зміни на початку XXI ст. особливо цінується здатність самостійно здобувати нові знання, формувати вміння та навички, потрібні на ринку праці. Освіта стала не лише способом передачі культурних і освітніх цінностей, та підготовки людини до дорослого життя, але й важливим засобом перманентної адаптації до життя у мінливому та складному постіндустріальному світі.

Виділити три періоди у розвитку освіти і охарактеризувати їх.

Окрім того висвітлити особливості навчання в початковій школі, вищій освіті у європейських країнах та США. Зазначити, що повоєнна педагогіка приділяла значну увагу новим методикам навчання. Поряд із класичними методиками, які передбачали конвенційне засвоєння інформації, у повоєнний час почали практикувати сучасніші варіанти інтенсивного навчання, які ґрунтуються на максимальному використанні резервів людської свідомості та навіть підсвідомості. Довгий час великою популярністю користувалася «вільна педагогіка».

Великого значення у другій половині XX ст. набрала інформатизація освіти. Освоєння комп'ютерної техніки в сучасних школах починається із наймолодшого віку, а подекуди навіть в дошкільний період. Використання комп'ютерної техніки дозволяє розвивати методи дистанційного навчання та самоосвіти.

На початок XXI ст. більшість молоді здобуває вищу освіту. Прийнято вважати, що в оптимальному випадку кількість осіб із вищою освітою не повинна перевищувати 40 % загальної чисельності ринку праці. У соціальному плані збільшення частки осіб із вищою освітою вплинуло на формування нових стандартів суспільної поведінки. Високий освітній рівень значної частки населення є запорукою соціальної стабільності, динамічного розвитку економіки країни. Рівень та якість освіти громадян є одним із визначних елементів економічного потенціалу країни. У цьому контексті важливою проблемою постає наукова міграція, яку прийнято називати «відпливом мізків».

Освітні програми країн Західної Європи та США значну увагу приділяють вихованню толерантності, формуванню розуміння важливості мультикультурності суспільства. Неодмінним наслідком отримання якісної освіти в західних країнах вважають формування в людини стійких демократичних переконань та гуманістичних поглядів.

Важливим елементом реформування європейської системи освіти, підвищення рівня її конкурентоздатності став Болонський процес – процес інтеграції європейської освіти.

При висвітленні другої частини питання зазначити, що у другій половині

XX ст. відбулися помітні зміни в усіх галузях науки. Важливою складовою наукового розвитку країн Заходу повоєнного часу стало налагодження системи швидкого впровадження у життя наукових винаходів та інновацій.

Зокрема, швидкими темпами в другій половині XX ст. розвивалася фізика, астрономія, космічна техніка, хімії, біохімії, медицини, математики. Охарактеризувати досягнення у цих напрямках.

Підкреслити, що важливим кроком у розвитку електроніки стало вироблення стандартів сумісності електронного обладнання та програмного забезпечення. У квітні 1964 р. фірма «Ай-Бі-Ем» оголосила про створення серії комп'ютерів «Систем 360», які стали першим прикладом відкритого стандарту для інших виробників комп'ютерної техніки. У тому ж році в США було розроблено мову програмування «Бейсік», застосування якої дозволило суміщати комп'ютерне обладнання різних виробників. Поширення комп'ютерів революціонізувало майже всі сфери наукових досліджень. Завдяки своїй швидкодії та можливостям симулювати певні явища для моделювання тих чи інших об'єктів, електронно-обчислювальні машини змінили самі умови та характер праці більшості дослідників.

У сфері гуманітарних наук після Другої світової війни значні зміни переживала філософія. Дати характеристику двом напрямкам європейської філософії («аналітична» та «континентальна» філософія), які сформувалися у середині XX ст.

При вивченні *другого питання* щодо загальних тенденцій розвитку культури, зазначити, що культурні процеси другої половини XX ст. демонстрували низку взаємосуперечливих тенденцій. З одного боку, в багатьох напрямках культури зберігалася тяглість класичного культурного розвитку, з другого боку – від 1950-х рр. почалася поява нових культурних віянь та настроїв, котрі часто заперечували попередні культурні надбання. У останній третині XX ст. посилювалися настрої скептицизму щодо самого поняття культури, її призначення та перспектив.

Великий вплив на розвиток культури другої половини XX ст. мав швидкий прогрес науки й техніки. Технічні інновації та винаходи постійно створювали нові реалії щоденного життя, на які реагувала культура. Водночас із тим, розвиток засобів зв'язку й поширення інформації, прогрес у галузі запису та відтворення звуку й зображення, а також комп'ютерні технології сприяли розвитку масової культури.

Повідомити, що виняткову роль у розвитку у цього простору відіграло створення всесвітньої комп'ютерної мережі Інтернет.

В умовах «холодної війни» ідеологічний бік творчості переважав над художнім. Періодичні загострення соціально-економічних суперечностей,

масові суспільні рухи обумовили появу різних форм контркультури. Вони ніби протистояти бездуховності масової культури.

Відмітити, що закінчення «холодної війни» та оздоровлення міжнародного життя мали позитивний вплив на духовне життя суспільства.

Водночас у сучасній культурі простежуються тривожні тенденції. Національні культури без державної підтримки не витримують конкуренції з масовою культурою.

У *третьому питанні* зазначити, що головним наслідком трагічного досвіду Другої світової війни у галузі літератури стало посилення уваги до проблем моральної відповідальності людини за свої вчинки, ролі окремого індивіда в загальносвітовому історичному процесі, питань генези тоталітаризму тощо.

Дати характеристику основними течіям в літературі другої половини ХХ століття – реалізму та модернізму, проаналізувати творчі доробки видатних письменників Франції, Великої Британії, США, Латинської Америки.

Відмітити, що найбільшою популярністю в повоєнні роки користувалися жанри масової культури, зокрема детектив і фантастика. Справжніми королями детективу стали Агата Крісті та Жорж Сіменон.

Своєрідним феноменом кінця ХХ – початку ХХІ століття став бум масової «літератури факту» – сенсаційно-історичної та псевдобіографічної публіцистики.

При висвітленні *четвертого питання* почніть із висвітлення основних течій у повоєнному мистецтві – соціального реалізму та абстракціонізму.

У 50-70-х роках ХХ століття у світовому мистецтві виникли нові стилі – поп-арт (популярне мистецтво), для якого характерні колажі та оп-арт (оптичне мистецтво).

Зазначити, що в повоєнні роки продовжував розвиватися сюрреалізм, а з 1970-х рр. розпочалася нова епоха у світовому мистецтві – постмодернізм.

У повоєнні роки театральне мистецтво переживало не кращі часи, тому що увагу глядача привертав більш доступний і видовищний кінематограф. Варто підкреслити, що на відміну від кіномистецтва, театр усе ж таки залишається елітарним мистецтвом.

Також при підготовці даного питання варто зосередити увагу на розвитку кінематографа. Після того як минув пік популярності неореалізму в кінематографі, розвиток світового кіно значною мірою був пов'язаний з творчістю видатного італійського режисера Федеріко Фелліні.

Проаналізуйте картини режисерів: француза – Франсуа Трюффо, американців – Френсіса Форда Коппола, Романа Поланскі, Квентіно Тарантіно, шведа – Ингмара Бергмана, японця – Акіро Куросави, британця –

Альфреда Хічкока тощо.

Відмітьте, що як і в образотворчому мистецтві, у музиці існують два головні напрями – класичний і модерністський (постмодерністський). У другій половині ХХ століття виникли і поширилися нові види й жанри музики, розраховані на масову аудиторію.

Описати поєднання в архітектурі двох елементів – суто мистецького і прагматичного. Розкрити особливості і недоліки так званої «нової архітектури».

Підводячи підсумок, варто зазначити, що розвиток мистецтва у ХХ ст. ще раз довів, що головною умовою для цього є свобода.

У *п'ятому питанні* зазначте, що значний потенціал для зміцнення міжнародних контактів і налагодження відносин має спорт. Його розвиток починаючи з другої половини ХХ ст. тісно пов'язаний із загальними економічними та політичними процесами.

Особливе місце у світовому спорті посідає Олімпійський рух. Серйозною проблемою світового спорту є допінг. Відмітьте, що у 1948 р. було започатковано Олімпійські ігри для людей з інвалідністю (Параолімпійські ігри).

Також проаналізуйте розвиток моди. На початку ХХІ ст. у світі моди, як і в інших сферах життя, співіснують різні напрями: класичний стиль, гламур, мінімалізм, етностиль тощо.

Рекомендована література

1. Harmonization of the architecture of the European higher education system (Sorbonne Declaration). Paris. Sorbonne. 25 May 1998. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/1998_Sorbonne/61/2/1998_Sorbonne_Declaration_English_552612.pdf
2. The European Higher Education Area. Joint Declaration of the European Ministers of Education (Bologna Declaration). Bologna, Italy, 19 June 1999. URL: http://www.ehea.info/media.ehea.info/file/Ministerial_conferences/02/8/1999_Bologna_Declaration_English_553028.pdf
3. Булатова М. М. Енциклопедія олімпійського спорту в запитаннях і відповідях. Київ: Юлімпійська література, 2009. 400 с.
4. Гаврюшенко О. А., Шейко В. М., Кравченко О. В. Історія світової культури: Навч. посібник / Наук. ред. В. М. Шейко. К.: Кондор, 2006. 404 с.

5. Дубинський В. П., Мухортов М. Л. Теорія та критика сучасної архітектури (кінець XIX – XX – початок XXI сторіч): навч. посіб. Харків: ХНУМГ, 2013. 344 с.
6. Дубрівна А. П. Абстрактне мистецтво як універсальна мова транскультурного діалогу. *Дискурсивний вимір сучасного мистецтва: діалог культур*: збірник матеріалів науково-теоретичної конференції (30 листопада 2016 р., Київ) URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/7597/1/20171017_201.pdf
7. Енциклопедія візуальних мистецтв. URL: <https://www.wikiart.org/uk>
8. Зацерковний В. І., Литвинов В. В., Клименко В. П. Обчислювальна техніка: історія розвитку від лампових комп'ютерів до комп'ютерів на інтегральних схемах: монографія. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2013. 438 с.
9. Іваницька О. П. Новітня історія країн Європи та Америки (1945–2002): Навчальний посібник. Вінниця, 2003. С. 504–551.
10. Кастельс М. Інтернет-галактика: Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. К.: Ваклер, 2007. 304 с.
11. Кримський С. В., Павленко Ю. В. Цивілізаційний розвиток людства К.: Фенікс, 2007. 316 с.
12. Мащенко І. Г. Енциклопедія електронних мас-медіа. У 2-х тт. Т. І: Всесвітній відеоаудіолітопис: дати, події, факти, цифри, деталі, коментарі, персоналії. Запоріжжя: Дике Поле, 2006. 384 с.
13. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 544 с.
14. Москвічова Ю. О. Історія мистецтв у контексті світової культури: навчально-методичний посібник: у 3-х т. Т. 3. Херсон: Видавництво ОЛДЦ-ПЛЮС, 2021. 180 с.
15. Олімпійська хартія / МОК. К.: Олімпійська література, 1999. 96 с.
16. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.
17. Павлишин С. Музика XX століття: навч. посіб. для вищ. навч. закл. культури і мистецтв I–IV рівнів акредитації. Львів: БаК, 2005. 230 с.
18. Рашкевич Ю. М. Болонський процес та нова парадигма вищої освіти : монографія. Львів : Львів. політех., 2014. 168 с.
19. Ревуцький С. Основні передумови та загальні риси розвитку технологічних парків у високорозвинених країнах світу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 1. С. 61–68.
20. Рюс Ж. Поступ сучасних ідей: Панорама новітньої науки / Пер. з фр. В. Шовкун. К: Основи, 1998. 669 с.

21. Самікова Н. Масова культура та соціокультурні тенденції ХХІ століття: взаємозв'язок та реалізація (на прикладі окремих зразків поп-музики). *Часопис Національної музичної академії України імені П. І. Чайковського*. 2021. № 1 (50). С. 21–35.
22. Сидоренко В. Візуальне мистецтво від авангардних зрушень до новітніх спрямувань: Розвиток візуального мистецтва України ХХ–ХХІ століть. Ін-т проблем сучасн. мист-ва Акад. мист-в України. К.: ВХ [студіо], 2008. 188 с.
23. Стефік М., Стефік Б. Прориви: історії та стратегії радикальних новацій / пер. з англ. Д. Конарева, Л. Савицька. К.: Видавництво Олексія Капусти (підрозділ Агенції «Стандарт»), 2005. 322 с.
24. Франкел Б. Постіндустріальні утопісти / Пер. з англ. О. Юдіна. К.: Ніка-Центр, 2005. 304 с.
25. Хейлз К. Як ми стали постлюдством: Віртуальні тіла в кібернетиці, літературі та інформатиці. 2-е вид., виправл. / Пер. з англ. Є. Т. Марічевої. К.: Ніка-Центр, 2013. 426 с.
26. Feldman Burton. *The Nobel Prize: A History of Genius, Controversy, and Prestige*. New York: Arcade, 2000. 489 p.

Семінарське заняття № 19: КРАЇНИ ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ В ПЕРІОД ПОВОЄННОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ (2 год.)

Мета: простежити трансформації індустріальної цивілізації після Другої світової війни.

План:

1. Економічне і геополітичне лідерство США у повоєнному світі.
2. Внутрішня і зовнішня політика повоєнних урядів Великої Британії.
3. Франція в умовах Четвертої республіки.
4. Італія після Другої світової війни.
5. Німеччина в умовах окупації переможців. Німецьке «економічне диво».

Ключові поняття: «справедливий курс» Г. Трумена, «солдатський білль», «закон Тафта-Хартлі», Американська федерація праці, «імперія долара», «план Маршалла», «полювання на відьом», маккартизм, доктрина Г. Трумена, «нові рубежі» Дж. Кеннеді, Карибська криза, «Тонкінська резолюція», астронавт, війна у В'єтнамі (Індокитаї), «в'єтнамський синдром», «чорні бунти», лейбористи, консерватори, Британська співдружність націй, проблема Ольстера; Тимчасовий режим, «атлантизм», Четверта республіка; Бізонія, Тризонія, Берлінська криза, німецьке «економічне диво», соціальне ринкове господарство, господарські реформи, розкол Німеччини, НДР, ФРН, Берлінський мур; італійське «економічне диво».

Поточні контрольні запитання/завдання:

1. Назвіть фактори зростання політичної ролі США в світі після Другої світової війни.
2. Охарактеризуйте особливості внутрішньої політики США за президентства Г. Трумена.
3. Назначте основні напрямки внутрішньої політики США під час президентства Д. Ейзенгауера.
4. Визначте причини поширення в країні політики «маккартизму».
5. З'ясуйте, чому США стали першою країною в світі, де розпочалася НТР.
6. Проаналізуйте причини поширення руху за громадянські права афроамериканців та його наслідки.
7. Порівняйте зовнішню політику США за президентства Г. Трумена та Д. Ейзенгауера.
8. Визначте суть ліберальних реформ Дж. Кеннеді та Л. Джонсона.
9. Окресліть коло проблем, пов'язаних з економічним становищем Великої Британії у повоєнний період.
10. Охарактеризуйте політичне становище Великої Британії після Другої світової війни.
11. Визначте суть реформ лейбористського уряду К. Еттли. Які фактори спричинили поглиблення кризи британської колоніальної системи?
12. Охарактеризуйте участь Великої Британії в Північноатлантичному блоці (НАТО).
13. Визначте суть проблеми Ольстеру та шляхи її розв'язання.
14. Охарактеризуйте умови, в яких проходила відбудова державного управління і економіки Франції після Другої світової війни.
15. Проаналізуйте суспільно-політичний устрій Франції згідно з Конституцією 1946 р.
16. Назвіть чинники, що сприяли економічній стабілізації у повоєнній Франції.
17. Охарактеризуйте політичну та економічну ситуацію в Італії після Другої світової війни.
18. Визначте причини зміни форми державного ладу Італії та проаналізуйте суспільно-політичний лад згідно з Конституцією 1947 р.
19. Визначте основні напрямки політики уряду А. де Гаспері.
20. Вкажіть фактори, які привели до італійського «економічного дива».
21. Охарактеризуйте особливість вирішення аграрного питання в Італії.
22. Вкажіть шляхи ліквідації регіональних диспропорцій в економічному розвитку країни.
23. Визначте вплив Католицької Церкви на внутрішньополітичний розвиток країни.

24. Визначте причини та суть подій, що увійшли в історію під назвою «спекотна осінь».
25. Назвіть основні відмінності окупаційної політики СРСР і країн Заходу стосовно Німеччини.
26. Охарактеризуйте повоєнну соціально-економічну ситуацію в переможений Німеччині.
27. Вкажіть причини розколу Німеччини після завершення Другої світової війни. Які держави утворилися внаслідок цього розколу?
28. Охарактеризуйте становище економіки Федеративної Республіки Німеччини (ФРН) у повоєнні роки (50-60 рр. ХХ ст.).
29. Охарактеризуйте феномен німецького «економічного дива».

Методичні рекомендації:

Семінарське заняття з вищезазначеної теми є продовженням здійсненого на лекції більш детального обговорення основних питань соціального, економічного та політичного розвитку країни. Тому під час підготовки до заняття слід повторити вже розглянуті питання, опрацювати літературу та джерела, що вказані у списку.

Дослідження *першого питання* слід здійснити за наступною схемою: людські втрати; матеріальні втрати; соціально-економічні наслідки; політичні зміни. У відповіді слід врахувати той факт, що США – єдина країна, яка в період війни зміцнила свої позиції. До кінця війни під контролем США перебувало 80 % золотого запасу країн Заходу (21 тис. тонн). Їхня частка становила приблизно 60 % світового промислового виробництва (без СРСР). Товари американського виробництва склали 40 % від загального обсягу товарів країн Заходу. Зросли показники національного прибутку. Більшість країн знаходилися у фінансовій залежності від США. Виходячи з цього, сформулюйте думку про визрівання статусу «наддержави».

Повоєнний період в економічній і соціальній сферах продовжувалися реформи, розпочаті в рамках програми «нового курсу» президента Ф. Рузвельта. Продовження ці реформи знайшли у «справедливому курсі» президента Г. Трумена. Слід відмітити, що у 1940–1950-х рр. у внутрішній політиці США посилювалися консервативні тенденції, відбулося деяке обмеження демократичних свобод. Необхідно охарактеризувати заходи, здійснювані адміністрацією президента в цьому напрямку – закон Тафта-Хартлі, закон Маккарена-Вуда, дати оцінку маккартизму. Необхідно також дослідити внутрішню політику, здійснювану президентом Д. Ейзенхауером та дати їй оцінку.

У роки президентства Г. Трумена та Д. Ейзенхауера спостерігався швидкий поступальний розвиток країни, хоча і він супроводжувався

періодичними економічними кризами, які були зумовлені повоєнним спадом виробництва і структурною перебудовою американської економіки в умовах розгортання НТР. За цей період відбулося зміцнення американської політичної системи, «американського стилю життя». Продовжувався процес подальшої демократизації американського суспільства. Проте на цьому шляху не вдалося уникнути спроб деяких політичних сил обмежити демократичні права.

Необхідно проаналізувати внутрішньополітичні доктрини демократа Дж. Кеннеді і його політики «Нових рубежів», демократа Л. Джонсона – «Велике суспільство». Наряду з певними досягненнями у внутрішній політиці, були і кризові явища в економіці та політиці, масові рухи за громадянські права темношкірого населення, соціальні протести. Рекомендується більш детально висвітлити кожен позицію і дати оцінку вищезазначеним подіям.

Загалом, слід підкреслити, що 1960 -ті рр. стали важливою віхою в історії США. Американці замахнулися на досягнення «нових рубежів», створення «великого суспільства» і прагнули остаточно «побороти бідність».

Після Другої світової війни Велика Британія остаточно втратила «пальму першості» в міжнародних відносинах. У цей час починається розпад найбільшої Британської колоніальної імперії. Після виснажливої війни Велика Британія залишилася серед великих держав, але не могла змагатися зі США і СРСР. У *другому питанні* проблему слід розкрити вищезгаданою схемою: людські втрати; матеріальні втрати; територіальні зміни; соціально-економічні наслідки; політичні зміни.

Після шести років війни англійці найменше думали про претензії на світове панування. Особливо це очевидним було на перших післявоєнних виборах. З'ясуйте, чому у 1945 р. відбувається різка зміна політичної ситуації в країні, названа газетниками «британською революцією»? Охарактеризуйте діяльність британських урядів у перші повоєнні десятиліття. У чому суть Ольстерської проблеми і як її було розв'язано?

Після Другої світової війни почався розпад Британської колоніальної імперії під тиском національно-визвольних рухів. Починаючи з 1947 р. в офіційних документах назва «Британська імперія» замінюється назвою «Британська співдружність націй». Більшість колишніх британських колоній входить до Співдружності, яка була створена на основі Вестмінстерського статуту 1931 р., але сучасних форм набула після Другої світової війни. Дослідіть процес розпаду Британської колоніальної імперії.

Друга світова війна й окупація Франції принесли численні людські жертви завдали великої шкоди французькій економіці. У *третьому питанні* проблему слід розкрити за схемою: людські втрати; матеріальні втрати;

соціально-економічні наслідки; політичні зміни. Встановіть, які політичні сили стали домінуючими в перші повоєнні роки у Франції?

Після Другої світової війни було сформовано коаліційний Тимчасовий уряд, який очолив Шарль де Голль. Охарактеризуйте реформи періоду Тимчасового режиму.

Підготовка до третього питання допоможе встановити фактори, що сприяли встановленню Четвертої республіки у Франції. Необхідно дослідити конституційно-правове оформлення Четвертої республіки, з'ясувати особливості соціально-економічного та політичного життя країни у другій половині 1940 – 1950-х рр. Встановити причини конституційно-правової кризи режиму Четвертої республіки. Довести, що парламентська республіка у Франції виявилася нездатною протидіяти кризовим процесам у країні.

Готуючись до **четвертого питання**, слід згадати, як складалася ситуація в Італії в період Другої світової війни. Фактично Італія була одним з ініціаторів її розв'язання. Але вийшла з неї інакше, ніж Німеччина. Ще у 1943 р. Б. Муссоліні було скинуто, а новий уряд оголосив війну Німеччині. У відповідь на це Німеччина окупувала північну частину країни і відновила владу Б. Муссоліні. Це викликало розгортання масового руху Опору, у якому брали участь майже півмільйона італійців. Партизанам вдалося звільнити значну частину території Італії, захопити в полон і стратити Б. Муссоліні.

Також у відповіді необхідно вивчити ситуацію, яка складалася в Італії на останньому етапі війни. Вказати на реформи, що були проведені урядом.

Наслідки Другої світової війни слід розкрити за схемою: людські втрати; матеріальні втрати; соціально-економічні наслідки; політичні зміни.

При розгляді питання необхідно проаналізувати процес переходу від монархії до республіки. Важливим питанням післявоєнного устрою Італії стало вирішення долі монархії. В Італії склалася багатопартійна система, що пояснювалося соціальною неоднорідністю суспільства, політичними причинами та ідеологічними традиціями. Назвіть найбільш впливові партії цього періоду і яким чином вони впливали на формування перманентної політичної кризи? Дослідіть основні положення конституції Італії, яку називали однією із самих демократичних конституцій розвинених країн.

Даючи відповідь на це питання, слід врахувати переваги, які отримала Італія з приходом до влади представників ХДП. Вибір демократичного шляху розвитку став однією з причин італійського «економічного дива».

На певному етапі свого розвитку Італія ставала членом НАТО та інших структур європейської інтеграції. Проаналізуйте ці зовнішньополітичні процеси і дайте їм оцінку.

У *п'ятому питанні* слід вивчити основні рішення Потсдамської конференції по «німецькому питанню» та з'ясувати, які зміни відбулися в адміністративному устрої. Дослідження наслідків Другої світової війни для Німеччини пропонується за традиційною схемою: людські втрати; матеріальні втрати; територіальні зміни; соціально-економічні наслідки; політичні зміни. Варто охарактеризувати діяльність окупаційних адміністрацій по нормалізації життєдіяльності країни, дати оцінку цим перетворенням.

Характеристика подій, що означені в даному питанні має встановити, що тенденція до розколу Німеччина була уже закладена у політиці тих держав, які очолили зони окупації. Конфронтація Заходом і СРСР трагічно позначилася на доля Німеччини: через її територію пройшла лінія протистояння двох світових систем. «Холодна війна» примусила західні країни по-новому оцінити роль своїх окупаційних зон.

Вивчіть коріння Берлінської кризи та її вплив на остаточний розкол Німеччини. З якими проблемами зустрілися німці в результаті територіального поділу? Оцініть заходи, що здійснювалися кожною державою у внутрішній і зовнішній політиці.

Наскільки резонансним у міжнародних стосунках став вступ ФРН до НАТО?

Чому берлінський мур називають символом «холодної війни»? Які зміни щодо німецького питання відбулися в період розрядки міжнародної напруженості? У чому суть «нової східної політики» ФРН?

Особливу увагу варто звернути на конституційний лад новоутворених держав, на особливості їх соціально-економічного і політичного розвитку у зазначений період. Встановіть причини швидкого економічного піднесення ФРН, з'ясуйте, в чому суть теорії «соціального ринкового господарства». Чому події 1970-х років у ФРН стали переломними з точки зору внутрішнього розвитку і яким чином вони стали показником кризи «держави процвітання» і традиційних політичних партій?

Політична ситуація в НДР була напружено практично весь період існування цієї держави. Пік протистояння в боротьбі за східну Німеччину проявився у серпні 1961 р. Як було врегульовано питання чергової Берлінської кризи і якою була подальша політика східнонімецьких лідерів? Поясніть, що стало поштовхом до демократичних змін в НДР?

Рекомендована література:

1. Боев Ю., Боева С. Економічна історія (Західна Європа. Японія. США). К.: Вища школа, 2004. 174 с.

2. Брайлян Є. Вплив колоніальної політики в Карибському басейні на вступ Великої Британії до ЄЕС (друга половина 1950-х – перша половина 1960-х рр.). *Етнічна історія народів Європи*. 2017. № 53. С. 150–157.
3. Гладка Г.Л., Дрібниця В.О. Всесвітня історія ХХ – початку ХХІ століть. Навчальний посібник: курс лекцій. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. 336 с.
4. Грубінко А., Буглай Н. Кінець епохи колоніалізму як чинник європейської політики Великобританії (1940–1950-ті рр.). *Український історичний журнал*. 2020. № 5. С. 103–119.
5. Деменко О.Ф. Відновлення величі: політика національної консолідації Франції після Другої світової війни. *Світовий досвід консолідації: уроки для України: Аналітичні записки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (2017–2019 рр.)*. / за заг. редакцією член-кор. НАН України, д.і.н., проф. Кудряченка А. І. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 59–66.
6. Іванов В. Берлінська криза 1958–1963 рр. як апогей протистояння СРСР та США на німецькій землі. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. Сер.: Історичні науки*. 2015. С. 114–121. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?I21DBN=EJRN&P21DBN=EJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=IDP=&2_S21STR=mgumstud_2015_2_15
7. Історія економіки та економічної думки: підручник / за ред. В. В. Козюка, Л. А. Родіонової. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 792 с.
8. Кудряченко А. І., Солошенко В. В. Федеративна Республіка Німеччина: досвід повоєнного піднесення. *Світовий досвід консолідації: уроки для України: Аналітичні записки Державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (2017–2019 рр.)*. / за заг. редакцією член-кор. НАН України, д.і.н., проф. Кудряченка А. І. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 31–39.
9. Мищик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 544 с.
10. Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.
11. Писарчук А. В., Тронько Т. В. Проблема німецької ідентичності після об'єднання НДР та ФРН. *Країни Центральної, Східної та Південно-Східної Європи в історичному дискурсі Західної цивілізації: зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., (7 квітня 2020 року)*. Полтава–Вітебськ, 2020. С. 88–92.
12. Свинаренко Н. О. Західнонімецький економічний досвід відновлення

господарства: історичні уроки. *Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)*. 2022. № 2. С. 368–377.

13. Сльота І. С. Основні етапи впровадження міграційної політики після Другої світової війни у Франції. *Гілея*. 2014. Вип. 81. С. 357–360.
14. Срібняк І. Італія / Italia: короткий нарис історії: навч. посіб. Рим–Київ, 2019. 205 с.
15. Тіндалл Дж. Історія Америки / пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. Львів: Літопис, 2010. 904 с.
16. Христюк С. Б. Трансформація Британської імперії в Співдружність націй (1931–1947 рр): монографія. К.: ЦП «Компринт», 2017. 205 с.
17. Юрченко С. «План Маршала» у ретроспективі і проблема допомоги при соціально-економічних трансформаціях. *Дослідження світової політики*: 36. наук. праць. Вип. 22. К., 2003.
18. Czubinski A. Europa XX wieku: Zarys historii politycznej. Wydawnictwo Poznańskie, Poznań, 1998. 455 s.

Семінарське заняття № 20: *КРАЇНИ ЄВРОПИ ТА АМЕРИКИ В УМОВАХ НТР, «ДЕРЖАВИ ДОБРОБУТУ» (2 год.)*

Мета: визначити місце країн Європи та Америки в системі міжнародної економіки та політики; розкрити суть поняття «держава добробуту», простежити причини її становлення, основні етапи функціонування та моделі розвитку.

План:

1. Утвердження економіки споживання.
2. Перехід до постіндустріальної ери:
 - 2.1. перша хвиля науково-технічної революції;
 - 2.2. інформаційна революція 1970-х рр.;
 - 2.3. гуманітарні наслідки інформаційного суспільства.
3. Становлення «держави добробуту». Пovoєнні соціальні реформи.
4. Створення ефективних систем соціального забезпечення:
 - 4.1. американська модель;
 - 4.2. німецька модель;
 - 4.3. шведська модель.

Ключові поняття: «держави загального добробуту», жіскардизм, науково-технічна революція, рейганоміка, тетчеризм,

Поточні контрольні запитання/завдання:

1. Що таке «держава добробуту»?
2. Хто є автором концепції постіндустріального суспільства?
3. Охарактеризуйте, з якими економічними та фінансовими труднощами зіткнулося суспільство США в 70-х рр. XX ст.?
4. Охарактеризуйте зовнішньополітичну доктрину Ніксона-Кіссінджера.
5. Охарактеризуйте термін «новий глобалізм».
6. Охарактеризуйте процес розвитку та напрямки військових технологій США з часів президентства Рональда Рейгана.
7. Дайте визначення терміну «рейганоміка». Назвіть особливості соціально-економічної політики адміністрації Рональда Рейгана.
8. Назвіть засади внутрішньої політики М. Тетчер.
9. З'ясуйте суть поняття «тетчеризм».
10. Визначте суть конфлікту Великої Британії з Аргентиною 1982 р. та його наслідки.
11. Назвіть особливості «нового лейборизму» Ентоні Блера.
12. Проаналізуйте особливості внутрішньої політики уряду Конрада Аденауера.
13. Поясніть сутність доктрини «соціального ринкового господарства» ФРН.
14. Проаналізуйте особливості зовнішньої та внутрішньої політики Шарля де Голля.
15. Охарактеризуйте процеси модернізації французької економіки та перетворення Франції на розвинену індустріальну і ядерну державу в 60-х рр. XX ст.
16. Якими були чинники промислової кризи у Франції в 1970-х рр.? Які наслідки вона мала для французької економіки?
17. Охарактеризуйте внутрішньополітичне життя і зовнішню політику Франції в 1970-1980-х рр.
18. Проаналізуйте особливості президентства Франсуа Міттерана протягом 1981–1995 рр.
19. Коли виникла шведська соціальна модель?
20. Які ознаки характеризують шведську соціальну модель?

Методичні рекомендації:

У повоєнні роки основним фактором економічного розвитку країн Заходу був не інвестиційний потенціал чи кількість колоній, а розмір внутрішнього споживчого ринку. Тож, при розгляді *першого питання* потрібно зупинитися на причинах, особливостях та наслідках формування споживацького суспільства на Заході (Consumer Society).

У другій половині ХХ ст. помітною стала тенденція «взяти від життя якомога більше» (з'ясуйте, що до цього спонукало). З ростом рівня життя, населення усе частіше почало витрачати гроші на товари промислового виробництва довготривалого користування: будівельні матеріали, сантехнічне обладнання, такі предмети домашнього вжитку, як праски, порошокотяги, холодильники, телефони, телевізори, персональні комп'ютери. Значно виросли витрати на транспорт, що було викликано автомобілізацією. Відповідно, споживацький попит став безпосередньо визначати обсяги промислового виробництва та послуг, перетворився на двигун економіки. Саме тому повоєнну економіку часто називають «економікою споживання». Визначте, чи мали вплив на становлення споживацької економіки урізноманітнення товарної продукції, розширення системи кредитування? Де швидше утвердилася економіка споживання? Чому знизилася роль дрібних магазинів і натомість зросла популярність торгових центрів і супермаркетів?

Якщо до середини 1950-х рр. домінували матеріально-речові потреби, то з другої половини 1950-х рр. почали формуватися соціальні потреби (освіта, медицина, спорт, відпочинок тощо). Чи погоджуєтесь Ви з думкою багатьох дослідників, що чимало потреб були штучними? Обґрунтуйте зміни, що відбулися у житті споживачів. Економіка споживання стала характеризуватися не лише масовим споживанням матеріальних благ, але й формуванням відповідної системи цінностей та установок. Яку роль у цьому процесі відіграла реклама? Прокоментуйте твердження, згідно з яким у європейців вища, ніж в американців культура споживання.

Щоб споживацький попит відіграв свою нову роль в економіці, потрібен був і зустрічний рух промисловості. Товари масового вжитку мали бути простими, надійними і дешевими. Відповіддю промисловості на цей виклик було запровадження нових технологій – технологій масового виробництва.

Конкуренція виробників спричинила і конкуренцію споживачів. Відбулися зміни і в структурі вартості товарів і послуг, бо часто її формувала символічна ціна за бренд торгової марки. Швидкими темпами відбувалися зміни в індустрії моди – речі знецінювалися і старіли, з'являлася планомірна зміна одних речей іншими.

Які позитивні та негативні риси споживацької економіки Ви можете відзначити? Чи погоджуєтесь з твердженням, що суспільство споживання робить людину залежною і несамостійною, збільшується можливість маніпулювання громадською думкою?

Висвітлення *другого питання* розпочніть з аналізу причин науково-технічного поступу. Яку роль у цьому процесі відіграли внутрішня та

зовнішня конкуренція? Визначте, чому саме військові потреби були основним рушієм розвитку науки і техніки країн Заходу по війні?

Основним чинником довгострокового технологічного зростання та змін у структурі економіки стало впровадження інновацій. З'ясуйте мотиви створення інновацій (заради прибутку, розваг, практичних потреб). Усвідомлення ролі інновацій призвело до швидкого зростання приватних і державних витрат на наукові й дослідно-конструкторські роботи. Характерним явищем стало бажання держави інституювати процес створення інновацій за допомогою заснування науково-дослідних центрів, таких як Силіконова (Кремнієва) долина у США (*Документ № 1*). Суттєво зросла кількість наукових і технічних відкриттів і скоротився час їх впровадження у виробництво, а згодом у вільний продаж. З-поміж іншого, цьому сприяли реклама та засоби масової комунікації. Кожна нова хвиля інновацій породжувала потребу у нових матеріалах. Наприклад, з розвитком електротехніки зросла потреба у міді, а авіації – в алюмінії, із створенням у 1947 р. транзистора виникла потреба у напівпровідникових матеріалах – кремнії та германії. Зверніть увагу на ставленні громадськості до нововведень і поміркуйте, чим було викликане на Заході таке явище, як неофобія (відраза до нового)?

2.1. Перша хвиля науково-технічної революції. Створення та упровадження інновацій спричинило наприкінці 1950-х – на початку 1960-х рр. першу хвилю науково-технічної революції (НТР). Її характерними рисами стали освоєння нових видів енергії, виготовлення та застосування штучних матеріалів, автоматизація виробництва з використанням електронно-обчислювальних машин (ЕОМ) тощо. Особливо швидко розвивалася хімія, атомна промисловість, космонавтика. На розвиток останньої визначальну роль справило протистояння СРСР і США (порівняйте космічні досягнення цих конкуруючих країн). Після Другої світової війни швидко розвивалося і вдосконалювалося телебачення, яке стало кольоровим. Перелічіть основні технологічні досягнення 1950–1960-х рр. і визначте їх вплив на розвиток економіки. Які технічні новинки Ви вважаєте найпотрібнішими? Зауважте, що перша хвиля НТР викликала значні зміни у виробництві (сприяла концентрації виробництва, викликала «зелену революцію») та спричинила еволюцію соціальної структури населення. Чим масштабніше впроваджувались її досягнення, тим швидше зростав рівень життя населення. Яким був вплив НТР на навколишнє середовище? Обміркуйте думку історика науки Томаса Куна: «Наукова революція – це епістемологічна зміна парадигми».

2.2. Інформаційна революція 1970-х років. У 1970-х рр. розпочався новий етап НТР, що здебільшого відомий як інформаційна революція. Він

характеризувався подальшим зрощенням науки і виробництва, прискоренням науково-технічних перетворень, використанням найновіших досягнень науково-технічної думки з військовою (надточна зброя) та мирною (системи телекомунікації, біотехнологія) метою. Якщо одразу по війні провідними галузями промисловості були електроенергетика, приладобудування, то з часом ними стають мікроелектроніка, інформаційна та аерокосмічна промисловість. Інформаційна революція сприяла переходові до постіндустріальної ери розвитку суспільства (проаналізуйте *Документи № 2 і № 3*). У 1970-х рр. телевізор був уже чи не у кожній західній сім'ї, а телебачення перетворилось на головний засіб масової інформації. На зламі 1970-1980-х рр. створено побутові системи запису звуку і зображення. У 1979 р. фірма Sony розпочала виробництво портативних касетних магнітофонів (плеєрів) Sony Walkman, що отримали величезний успіх на Заході. Згодом у продаж надійшли відеомагнітофони та відеокамери. Поява ретрансляційних і комунікаційних супутників дозволила створити глобальні мережі теле- і радіокомунікацій.

Справжню революцію у сфері комп'ютерних технологій здійснили американці Стівен Джобс і Стівен Возняк, котрі у 1976 р. створили перший персональний комп'ютер (ПК) – «Apple» (див. *Документ № 4*). У серпні 1981 р. фірма IBM випустила досконалішу модель комп'ютера IBM 51-50, який мав швидкодіючий процесор, але найважливіше – зручне програмне забезпечення, створене компанією Microsoft. Згодом комп'ютери було удосконалено: на моніторах з'явилися іконки, пристрій доукомплектовано «мишкою», створено принтери та сканери, з допомогою модема стало можливим підключення одних комп'ютерів до інших через звичайну телефонну мережу. Модем відкрив шлях для створення інформаційної мережі Інтернет, датою народження якої вважають 1983 р. (поширення набув з 1992 р., коли виникла Всесвітня павутина World Wide Web (www)). Ідею «іконок» використав Білл Гейтс із Microsoft для створення поки-що найпопулярнішої комп'ютерної програми Windows. Західний ринок став поглинати мільйони багатofункціональних ПК.

Революція у сфері комунікацій продовжилась появою супутникових телеантен і телефонів. У 1992 р. розпочалась епоха GSM – глобального стандарту цифрового мобільного зв'язку, з поділом каналів за часом і частотою. Розпочалося масове виробництво персональних мобільних телефонів, котрі постійно вдосконалювалися і набирали нових форм (у 1996 р. з'явився перший стільниковий телефон у форм-факторі «розкладачка»; 1996 р. – телефон з кольоровим дисплеєм; 1997 р. – телефон у форм-факторі «слайдер»; 1998 р. – телефон із сенсорним дисплеєм; 1999 р. – телефон із

підтримкою двох SIM-карт; 2000 р. – телефон з поліфонією і вбудованою відеокамерою; 2002 р. – телефон з підтримкою технології Bluetooth тощо). Все це привело до утворення нового інформаційного простору і розширення сфери спілкування. Поміркуйте над питанням, чи триває інформаційна революція сьогодні?

2.3. Гуманітарні наслідки інформаційного суспільства. Унаслідок інформаційної революції відбулися структурні зрушення як у системі виробництва, так і в соціокультурній сфері, включаючи форми людської життєдіяльності. НТР створила передумови для перебудови всього матеріального й духовного життя суспільства. Головними продуктами виробництва стають не речі й енергія, а інформація та знання. Друга хвиля НТР з 1970-х рр. зумовила зміни у формах організації виробництва, сприяла утвердженню нової потужної галузі економіки. Відбувся перехід від економіки, що базується на виробництві матеріальних товарів, до економіки, побудованій на виробництві й застосуванні інформації та знань. Прокоментуйте вислів: «Хто володіє інформацією, той володіє світом». У чому полягає проблема цифрової нерівності (Digital divide)? Чи існує інформаційно-технологічний неоколоніалізм? Як гарантувати інформаційну безпеку держави? Що таке «інформаційні війни»? (Як і навіщо вони ведуться?)

Початок інформаційної епохи посилив процеси глобалізації, які помітно вплинули на гуманітарні процеси. Інформатизація пронизує на Заході усі сфери життя суспільства, у тому числі культуру та мистецтво. Обґрунтуйте позитивні і негативні наслідки комп'ютеризації. Прочитайте *Документ № 5* і поміркуйте стосовно еволюції понять «свобода» і «рівність». Визначте переваги й недоліки інформаційного суспільства. Яку роль у сьогоднішньому світі відіграють соціальні мережі? Що спонукає актуалізувати концепцію філософа Карла Поппера(1902–1994) про «відкрите суспільство».

Як підсумок, з'ясуйте переваги і недоліки «нової економіки». Чому, на Вашу думку, її називають «економікою сподівань»?

При розгляді **третього питання** потрібно мати на увазі, що становлення і розвиток «держави добробуту» (термін welfare state виник ще у 1940-х рр.) – це прояв етатизму – тенденції до розширення функцій держави. До її традиційних функцій, як от організаційної та правової, додалась ще одна – турбота про добробут своїх громадян. Відтак, на 1950–1960-і рр. припадає розквіт соціальної держави у більшості країн Заходу. Саме у цьому контексті й варто характеризувати повоєнні соціальні реформи у Великій Британії («Обличчям до майбутнього» Клементя Еттли), США («Справедливий курс» Гаррі Трумена), ФРН («Добробут для всіх» Людвіга Ергарда) тощо.

Важливу роль у процесі становлення «держави добробуту» відіграла повоєнна «демократична хвиля», позаяк соціальні реформи були однією з головних складових суспільної демократизації. Зважаючи на це, намітилися високі очікування суспільства від розширення соціальних функцій держави. Це, зрештою, стало можливим завдяки сприятливій економічній ситуації, оскільки бурхливий економічний розвиток (1950-і – «срібні», а 1960-і «золоті» роки в економіці) давав змогу виділяти значні кошти на виконання соціальних програм. Поміркуйте, чи впливала на становлення «держави добробуту» «холодна війна»? Як виглядав соціальний захист людини у державах Заходу у порівнянні з країнами соцтабору?

Упродовж 1950-х – першої половини 1970-х рр. на Заході створено ефективні системи соціального забезпечення, що передбачали громадянам соціальну допомогу і страхування. Працездатне населення було охоплене різноманітними видами страхування: на випадок безробіття, від нещасного випадку, на випадок хвороби, пенсійним забезпеченням тощо. Соціальні витрати становили, залежно від країни, 50–60 % національного бюджету. Все це дає підстави говорити про розквіт «держави добробуту», у якій високий рівень життя ґрунтувався на масовому споживанні та соціальному захисті. Опрацюйте *Документи № 7* і *№ 8* та визначте головні риси «держави добробуту». Спробуйте змалювати повсякденне життя пересічного американця чи західного європейця у 1960-х рр.? Які функції «держави добробуту»? «Держава добробуту» з її величезним апаратом соціальних робітників і чиновників створила передумови для зростання нового середнього класу, щоправда, водночас це означало і ріст бюрократії.

У *четвертому питанні* проаналізуйте різні моделі соціальної політики та визначте їхні подібні та відмінні риси.

4.1. Американська модель. Прообразом «держави добробуту» по-американськи здебільшого вважають США часів «Нового курсу» Ф. Рузвельта (1933–1945). Власне тоді, на засадах кейнсіанської політики, було закладено основи соціальної держави, що отримала подальший розвиток по війні. Підґрунтям для цього стала теорія «народного капіталізму» (автори Дж. Барнгейм, А. Берклі, Д. Мінс), що передбачала забезпечення добробуту всіх верств населення, демократизацію капіталу, вирівнювання доходів тощо. Ухвалений 1946 р. закон про зайнятість зобов'язував американський уряд використати всі доступні засоби для збільшення зайнятості, виробництва і купівельної спроможності населення. Подальшого втілення ідеї «держави добробуту» отримали в роки президентства Г. Трумена (1945–1953). У чому полягала відмінність у побудові «держави добробуту» між республіканцями та демократами? Прокоментуйте характеристику соціальної політики

Д. Ейзенгауера (1953–1961): «Консерватизм, коли мова заходить про кошти, та лібералізм, коли йдеться про людину».

Розквіт американської «держави добробуту» припадає на 1960-і рр., що пов'язано з економічними успіхами країни та реформами демократичних адміністрацій Дж. Кеннеді (1961–1963) та Л. Джонсона (1963–1969). Визначте заходи, які передбачала програма широких соціальних реформ «Велике суспільство» Л. Джонсона. Наскільки ефективними були спеціальні програми «Медікер» (медичне страхування літніх громадян) та «Медікейд» (надання медичних послуг малозабезпеченим)? Наведіть приклади інших соціальних програм.

Кризові явища в американській економіці сер. 1970-х рр. призвели до того, що з «державою добробуту» стали пов'язувати всі економічні негаразди. Тож цілком природним стало урізання соціальних програм та перегляд соціальної політики уряду. За адміністрації республіканця Р. Рейгана (1981–1989) популярним стало гасло: «Вживає найсильніший» (див. *Документ № 9*). Які наслідки мала «рейганоміка» для соціальної сфери США? Якою була громадська реакція на урізання соціальних видатків? Дайте відповідь на питання: чому американців так хвилювало співвідношення влади і свободи?

Своєрідна реанімація «держави добробуту» відбулась за президентства Б. Клінтона (1993–2001), який вдався до низки реформ у соціальній сфері. Зокрема, було надано податкові пільги підприємствам, що створювали нові робочі місця, збільшено фінансування федеральних програм, здійснено реформу системи охорони здоров'я тощо. Які особливості американської соціальної моделі на зламі ХХ–ХХІ ст.? Проаналізуйте підходи до реформування «держави добробуту» адміністрацією Б. Обама (з 2009 р.) (*Документ № 10*). Чи можна нині твердити про цілковите втілення «американської мрії»? Як співвідносяться між собою доктрина «американської мрії» і теорія «держави добробуту»?

4.2. Німецька модель. Теоретичним підґрунтям для німецької соціальної моделі стали економічні вчення В. Репке, А. Мюллера Армака та В. Ойкена, котрі запропонували неоліберальну концепцію «соціальної ринкової економіки». Її головними рисами були приватна власність, вільна конкуренція, поміркований захист населення, стабільність грошової одиниці, виважена економічна політика уряду та «господарський порядок». Державний механізм мав вступати у дію лише за умови появи побічних і непередбачуваних наслідків економічного розвитку. Реального втілення ця концепція набула за урядів К. Аденауера (1949–1963) та Л. Ергарда (1963–1966) – «батька німецького економічного дива». Ознайомтесь з *Документом № 11* та дайте

відповідь на питання: чому німецька влада побоювалась надмірного розширення соціальної складової економіки?

Завдяки повоєнному економічному буму у ФРН з'явилась можливість кожен третю марку з бюджету витратити на соціальні потреби. Упродовж 1950 рр. реальна заробітна плата зростала повільніше, ніж продуктивність праці, завдяки чому швидше зростали прибутки підприємств, що дозволяло створювати нові робочі місця. Перерахуйте заходи перших німецьких урядів у соціальній сфері і вкажіть, до яких наслідків вони привели? У чому особливість «держави добробуту» по-німецьки? Прокоментуйте слова Л. Ергарда: «Ситий німець комунізму не захоче». Ознайомтесь з *Документом № 12* і дайте відповідь на питання: у чому таємниця успіху німецької соціально-економічної моделі?

Наприкінці 1960-х – на початку 1970-х рр. відбулася еволюція неоліберальної моделі економіки, що, з-поміж іншого, пов'язуємо з приходом до влади соціал-демократичного уряду В. Брандта (1969–1974). Соціальні видатки в країні істотно зросли, а на зміну «стратегії розвитку» прийшла «стратегія перерозподілу». Втім, соціальна політика представника ХДС та «неоконсервативної хвилі» Г. Коля (1982–1998) була значно поміркованішою. «Об'єднавчий шок» 1990 р. безпосередньо зачепив основи західнонімецької «держави добробуту». Уряд був змушений вдатися до значних соціальних видатків (фактично за рахунок і у збиток західним німцям), аби зняти напругу в Східній Німеччині та запобігти масовій імміграції у західну частину країни. З якими проблемами у соціальній сфері зіткнулися німці після об'єднання? Якими методами уряд Г. Коля намагався виправити ситуацію у Східній Німеччині?

Соціальна політика 1990-х рр. поглинала значні фінансові ресурси, які йшли на виплату заробітних плат, довелось долати кризу в пенсійній системі та системі медичного забезпечення. Перерозподіл сягнув такого рівня, що фактично запрацювала схема, за якою «кожен тримає руку в кишені іншого». Зростання соціальних гарантій з боку держави привело до негативних наслідків, зокрема не працювати і отримувати соціальну допомогу стало вигідно. У німецькій мові навіть з'явився новий термін *Sozialbetreuung* – виманювання неналежної соціальної допомоги. Небезпідставними стали побоювання економістів, що «держава добробуту» знищить економіку і бажання розвитку назагал.

4.3. Шведська модель. Шведська соціальна модель (відома також як «третій шлях» – між капіталізмом і соціалізмом) почала формуватися у міжвоєнний період. Проте у повному обсязі вона проявила себе після Другої світової війни, головне – за прем'єрства Т. Ерландера (1946–1969). Її

основним підґрунтям стали вдалий принцип перерозподілу доходів, податкова політика та, безумовно, економічне зростання. Темпи росту виробництва у зазначений період були вищими, аніж у західноєвропейських країнах. Швеція однією з перших вступила у фазу НТР, що привело до різкого зростання третинного сектору – сфери послуг. Опрацюйте *Документ № 13* і визначте ознаки шведської моделі «держави добробуту», її ідеологічне та економічне підґрунтя, механізми (інструменти) реалізації.

Шведська модель відзначалася тим, що надання послуг державою супроводжувалося майже цілковитою громадською монополією на їх виробництво. На відміну від Великої Британії, Франції чи Італії, держава не намагалася у перші повоєнні роки вдаватися до націоналізації. Назагал, шведська економіка стала своєрідним поєднанням прагматичної урядової політики, ліберальних інституцій, а також особливого скандинавського менталітету та дисципліни. Проілюструйте кроки шведських урядів у соціальній сфері та з'ясуйте, які переваги шведської моделі? Які наслідки мала пенсійна реформа 1959 р.?

На прикладі Швеції якнайкраще простежується важлива закономірність – за добробут слід дорого платити. Витрати на соціальне забезпечення склали більшу частину сукупних державних видатків, а працівники, що займалися справою його забезпечення, склали істотну частину усіх зайнятих на державній службі. До нині шведи платять одні з найвищих у світі податків (для прикладу, за рік кожен швед має віддати у держбюджет як податок 56,7 % свого доходу, канадець – 48,8 %, англієць – 40 %).

Перші серйозні випробування шведської моделі суспільних відносин припадають на час світової економічної кризи 1974–1975 рр., що мала довгострокові наслідки для країни. Аби виправити економічну ситуацію та не втратити здобутки в соціальній сфері, уряд у 1982 р. був змушений вдатися до радикальних кроків, провівши девальвацію крони, пом'якшивши податковий тиск, зменшивши дефіцит бюджету, що перешкоджало реалізації соціальних програм. Які пріоритети постали перед урядом У. Пальме? (див. *Документ № 14*).

Чергова спроба реформувати шведську модель, з якою стали пов'язувати усі негаразди в економіці, припадає на початок 1990-х рр. за часів прем'єрства К. Більдта (1991–1994). Було скорочено відпустки, знижено компенсації за лікарняне, відмінено індексацію матеріальних допомог і пенсій тощо. Така політика коштувала К. Більдту прем'єрської посади, щоправда наступні уряди фактично продовжили започаткований ним курс. На думку відомого польського економіста Л. Бальцеровича, «шведська модель опинилася на

сипучому піску, і жодна зміна влади нагорі не вбереже шведів від її перегляду». Як Ви гадаєте, чи є підстави так вважати?

Підсумовуючи останнє питання, порівняйте американську, німецьку та шведську моделі соціального розвитку, та визначте переваги і недоліки кожної з них.

ДОКУМЕНТИ

ДОКУМЕНТ № 1

Сергій Ревуцький³ про Кремнієву долину у США (уривок)

Після Другої світової війни, коли у світовій економіці почався розвиток високих технологій та поширення інформаційних процесів, серед фахівців все більше зміцнювалась думка про створення нових форм організації науково-інноваційного процесу. Це було пов'язано з необхідністю втілення ефективної комерціалізації наукових результатів. Такою новою формою організації науково-інноваційного процесу стали наукові та технологічні парки. Виникнення та розвиток наукових і технологічних парків у високорозвинених країнах світу призвели до створення в світовій економічній науці першого наукового парку, як прикладу нової форми організації науково-інноваційного процесу після Другої світової війни. Він був створений в 1949 р. на базі Стенфордського університету в США (штат Каліфорнія) під назвою «Силіконова долина», або в перекладі з англійської українською мовою ця назва звучить – «Кремнієва долина».

Ідея створення технопарку «Силіконова долина» була проста: здати ділянку університетської землі в оренду компаніям для розміщення там їхніх науково-дослідних підрозділів, що об'єднувалися в комплекс для розробок у сферах передових технологій з університетськими лабораторіями і дослідними групами. Цей науковий парк був створений за ініціативи професора Стенфордського університету Фредеріка Термана. Він запропонував створити поряд із університетом особливу зону, де умови для створення та розвитку високотехнологічних фірм були б особливо сприятливими. Первісна назва цього утворення була «Стенфордський індустріальний парк». Спочатку він був організований на території, яка належала університету, де на пільгових умовах стали здавати в оренду землю і робочі приміщення для щойно створених малих високотехнологічних підприємств, що підтримували найтісніші зв'язки з університетом. Централізовано на кошти університету та

³ Ревуцький Сергій – завідувач сектором інновацій економіко-правового відділу НДІ інтелектуальної власності АПрН України, кандидат економічних наук.

за рахунок урядових субсидій створювалась інфраструктура обслуговування такого бізнесу, підводились дороги і комунікації, розгортались системи зв'язку тощо. Це була не проста робота, яка тривала врешті майже 30 років. Проте малі високотехнологічні фірми утворювались на цій території, не чекаючи завершення розбудови інфраструктури. Цьому значною мірою сприяло замовлення оборонних відомств, одержати які активно допомагав Терман завдяки своїм контактам і знайомствам, набутим під час Другої світової війни.

Назву «Силіконова долина» вперше вжив у 1971 році журналіст Хофлер, вона сподобалась керівництву технопарку, стала офіційною і прижилась у світовій літературі. У «Силіконовій долині» виготовляють сучасні ЕОМ, в її зоні зосереджені фірми 17 найбільших концернів електронної промисловості: «ІВМ», «Х'юлет-Паккард», «Ксерокс», «Дженерал Електрик». У «Силіконовій долині» базуються концерни військово-промислового комплексу: «Локхід», «Форд аероспейс», «Вестерн Електрик» та ін. Цей технологічний парк зосереджує близько 3 тис. середніх і дрібних електронних фірм з загальним числом зайнятих 190-200 тис. «Силіконова долина» – це найкрупніший інвестиційний центр, де зосереджено кадри найвищої кваліфікації: вчені, інженери, дизайнери, програмісти, юристи, менеджери, венчурні підприємці.

✓ Ревуцький С. Основні передумови та загальні риси розвитку технологічних парків у високорозвинених країнах світу. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2009. № 1. С. 61–68.

ДОКУМЕНТ № 2

 Деніел Белл⁴ «Майбутнє постіндустріальне суспільство» (уривок)

[...] Концепція постіндустріального суспільства є широким узагальненням. Його суть можна зрозуміти, якщо виділити п'ять компонентів цього питання:

- 1) В економічному секторі: перехід виробництва товарів до розширення сфери послуг;
- 2) В структурі зайнятості: домінування професійного і технічного класу;
- 3) Вісьовий принцип суспільства: центральне місце теоретичних знань як джерела інновацій і формування політики;
- 4) Майбутня орієнтація: особлива роль технології і технологічних оцінок;
- 5) Ухвалення рішень: створення нової «інтелектуальної технології» [...].

⁴ Белл Деніел (1919–2011) – американський соціолог, професор Гарвардського університету, засновник концепції «постіндустріального (інформаційного) суспільства»

Значення постіндустріального суспільства визначається тим, що:

1) воно зміцнює роль науки і знання як основної інституційної цінності суспільства;

2) перетворюючи процес ухвалення рішень на технічний, воно залучає учених чи економістів у політичний процес;

3) поглиблюючи існуючі тенденції у напрямку бюрократизації інтелектуальної праці, воно породжує набір обмежувачів традиційних визначень інтелектуальних інтересів і цінностей;

4) створюючи і примножуючи технічну інтелігенцію, воно підіймає серйозне питання ставлення технічного інтелектуала до свого побратима з гуманітарної сфери [...].

✓ Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество / Пер. с англ. М.: Academia, 1999. С. 18.

ДОКУМЕНТ № 3

✚ **Елвін Тоффлер**⁵ «Третя хвиля» (уривок)

[...] Нова цивілізація народжується в нашому житті, а сліпці повсюди намагаються придушувати її паростки. Ця нова цивілізація несе в собі нові форми сімейного побуту, інші стилі роботи, кохання і життя, нову економіку, нові політичні конфлікти і, крім цього, іншу свідомість. Фрагменти цієї нової цивілізації вже існують сьогодні. Мільйони вже пристосували своє життя до ритму завтрашнього дня. Інші, налякані майбутнім, вдаються до розпачливо безнадійних спроб утекти в минуле й намагаються реставрувати старий світ, що їх породив [...]. Досі людський рід переживав дві великі хвилі змін, кожна з яких у великій мірі знищувала попередні культури чи цивілізації й приносила їм на зміну своє життя, незбагненне для тих, хто прийшов раніше. Першій хвилі зміни, сільськогосподарській революції, знадобилося тисячі років. Другій хвилі, що знаменувала прихід індустріальної цивілізації, – якихось три століття.

Сьогодні історія має набагато більше прискорення й цілком можливо, що третя хвиля прокотиться по історії й спаде вже через декілька десятиліть [...]. Багато в цивілізації, що народжується, суперечить старій традиційній індустріальній цивілізації. Вона є водночас високотехнологічною й антиіндустріальною [...]. Ця нова цивілізація, кидаючи виклик старій, знизить роль національних держав і дасть поштовх розвитку напіваавтономних економік у постімперіалістичному світі. Їй потрібні простіші, ефективніші, і

⁵ Тоффлер Елвін (1928 р. н.) – американський соціолог та футуролог, автор концепції «інформаційної цивілізації»

при тому демократичніші уряди, аніж будь-які з відомих нам сьогодні. Це цивілізація з власним виразним поглядом на майбутнє світу, зі своїм власним відношенням до часу, простору, логіки й причинних зв'язків [...].

✓ Тоффлер Е. Третя хвиля / Пер. з англ. Київ: Видавничий дім «Всесвіт», 2000. С. 19–20.

ДОКУМЕНТ № 4

 Про внесок Стівена Джобса⁶ у розвиток інформаційних технологій (уривок)

Дослідники розвитку техніки у ХХ столітті вважають, що в 50-60-х роках в США сформувалося кілька груп молодих науковців, які бажали працювати в сфері прикладної електроніки. Саме ці вчені, такі як Біл Гейтс, Стів Джобс, Пол Аллен, Стівен Возняк, Ларі Елісон, створили умови для розвитку техніки та її вдосконалення щодо пристроїв та програмного забезпечення. За висновками експертів, ці інженери та програмісти для світової науки зробили приблизно стільки ж, скільки свого часу Альберт Ейнштейн та Нільс Бор. Адже завдяки їхнім винаходам світ не лише почав користуватися комп'ютерними технологіями. Науковці отримали можливість проводити експерименти на більш сучасному обладнанні. Різниця полягає в тому, що вони не робили революцію в науці, вони використали те, що вже існувало. І вдосконалили це.

Біографія Стіва Джобса швидше нагадує історію про талановитого інженера, який мав гарні рекламні здібності. Його партнер Стівен Возняк кілька разів говорив у своїх виступах, що створювати мікросхеми та силіконові плати було не дуже важко. Більш складно було отримати фінансування для цього. Джобс став генератором ідей, які і принесли компанії Apple світову популярність. По-перше, він виступав за мобільність та зручність техніки в користуванні. Адже саме завдяки мініатюризації компанії Силіконової долини досягли такої популярності та розповсюдили свої товари по всьому світу. Наслідком цього стало прискорення ритму життя для всіх. Адже комп'ютери зараз є в 40 % землян вдома або на роботі, причому інформація може передаватися зі швидкістю світла.

Іншим постулатом компанії Apple стала простота виробів, адже Джобс постійно говорив, що техніка має бути зрозумілою для усіх користувачів. За допомогою кількох великих компаній зі схожою філософією, пристрої із програмним забезпеченням зараз дуже поширилися. І тут вдосконалення

⁶ Джобс Стівен Пол (1955–2011) – американський підприємець, винахідник, співзасновник корпорації *Apple Inc*

рухається шляхом спрощення та мініатюризації.

Головний успіх компанії Apple, на думку багатьох експертів, полягає в тому, що вона виходила з революційними пропозиціями на ринки, які вже тривалий час були монополізовані. Так Стів Джобс одним із перших запропонував використовувати в телефонах сенсорні екрани, аби прибрати клавіші та спростити набір тексту, а також звільнити в пристрої місце для інших можливостей. У цих сенсорних телефонах, планшетах та плеєрах використовувалися ідеї універсальності та багатофункціональності [...]. Причина стрімкого зростання компанії Джобса в тому, що його підхід до управління був поєднанням спроби поліпшити та вдосконалити речі і одночасно продати їх та провести гарну рекламну компанію. Тому він особисто здебільшого займався презентацією своїх найбільших продуктів та розробляв стратегію розвитку компанії [...].

- ✓ Смерть Стіва Джобса змінить світ комп'ютерів. URL: <https://glavred.info/life/4464-smert-stiva-dzhobsa-zminit-svit-komp-yuteriv.html>

ДОКУМЕНТ № 5

Френсіс Фукуяма⁷ «Великий крах» (уривок)

[...] Суспільство, вибудоване довкола інформації, більше схильне продукувати дві вельми поціновувані сучасною демократією речі: свободу і рівність. Стрімко зросла свобода вибору – кабельних телеканалів, дешевих магазинів, чи друзів через Інтернет. Зазнають тиску і починають розпадатися ієрархічні структури всіх видів, як політичні, так і корпоративні. Великі, неповороткі бюрократичні структури, які за допомогою правил, контролю і примусу прагнули контролювати в своїх пенатах усе, потерпіли крах при переході до економіки заснованої на знанні, яка, навпаки, «уповноважувала» особу, надаючи їй повний доступ до інформації [...]. Для людей інформаційна епоха асоціюється з появою Інтернету в 1990-х роках, але відхід від індустріальної ери почався поколінням раніше [...]. Цей період – приблизно від середини 1960-х до початку 1990-х років – позначений також серйозним погіршенням соціальних умов у більшій частині індустріального світу. Почали зростати злочинність і порушення громадського порядку [...]. Занепад такої соціальної інституції як родина, який відбувався протягом більш ніж двохсот років, різко прискорився у другій половині ХХ сторіччя [...]. Нарешті, довіра до державних інституцій і впевненість у них зазнали глибокого занепаду [...].

⁷ Фукуяма Френсіс (1952 р. н.) – американський філософ, політичний економіст і публіцист японського походження.

- ✓ Фукуяма Ф. Великий крах: Людська природа і відновлення соціального порядку / Пер. з англ. Львів: Кальварія, 2005. С. 10–12.

ДОКУМЕНТ № 6

✚ Джордж Сорос⁸ про нове суспільство (уривок)

Науковий метод дав приголомшливі відкриття, а новітні технології дозволили використовувати їх продуктивно. Людство запанувало над природою. Економічні підприємства стали використовувати нові можливості, ринки сприяли встановленню відповідності між попитом і пропозицією; як виробництво, так і рівень життя піднялись на висоти, про які годі було мріяти у попередні періоди історії. Незважаючи на ці вражаючі досягнення, розум не зміг виправдати всіх надій, що покладалися на нього, особливо в суспільній і політичній сферах. Розбіжність між намірами і результатами не могла бути ліквідована цілковито, адже що радикальніше очікування, то більше розчаровують результати [...].

Нам треба почати перебудовувати мораль і загальнолюдські цінності, усвідомивши їх рефлексивний характер. Це безпосередньо призведе до концепції відкритого суспільства як до бажаної форми громадської організації [...]. Я сподіваюся, ми зможемо уникнути деяких помилок, пов'язаних з універсальними концепціями. Звичайно, відкрите суспільство також має свої недоліки, але його недосконалість полягає в тому, що воно пропонує надто мало, а не занадто багато [...]. Це суспільство може стати здоровою основою для того світового співтовариства, котре нам потрібне.

- ✓ Джордж Сорос. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство під загрозою. Переклад з англійської: Руслан Ткачук, Андрій Фролкін. Київ: Основи. 1999.

ДОКУМЕНТ № 7

✚ Норман Дейвіс⁹ «Західна Європа, 1945-1985 рр.» (уривок)

[...] Пovoєнне соціальне життя стало куди вільнішим та егалітарнішим ніж раніше. Війна діяла як великий вирівнювач: давня класова, професійна та родова ієрархія остаточно не зникла, проте люди стали мобільніші, а дедалі вищий рівень життя спричинився до того, що багатство й прибуток стали, як і в Америці, головними критеріями суспільного статусу [...] Низка структурних змін справила глибокий вплив на соціальні звичаї. «Держава добробуту», що забезпечувала широкий діапазон послуг через свої інституції, як-от

⁸ Сорос Джордж (1930 р. н.) – американський фінансист і філантроп угорсько-єврейського походження, адепт теорії «відкритого суспільства».

⁹ Дейвіс Норман (1939 р. н.) – британський історик.

Британську національну службу здоров'я (1948 р.), західнонімецьку вірцеву пенсійну систему або масові французькі проекти побудови HLM (Habitations à loyer modéré – дешевого житла) – позбавила людей значної частини традиційних переживань з приводу кепського здоров'я, безробіття, бездомності й старості. Але така держава створила ще й певну психологічну залежність, коли люди стають жертвою отупіння, сподіваючись, що держава няньчитиме їх від колиски до могили [...].

✓ Дейвіс Н. Європа: Історія / Пер. з англ. Київ: Основи, 2000. С. 1111.

ДОКУМЕНТ № 8

✚ Джон Гелбрейт¹⁰ «Суспільство блага» (уривок)

[...] Мета економіки задля блага очевидна: це ефективне виробництво товарів, надання послуг та розподіл прибутку від них за соціально прийнятною та економічно доцільною схемою. Не викликає сумнівів, що, що сучасна ринкова економіка в економічно розвинених країнах виробляє споживчі товари та послуги високої якості і в надмірних обсягах. Вона не тільки продукує їжу, одяг, меблі, автомобілі, але й формує потреби в цих продуктах [...]. Ось так можна окреслити загальні риси суспільства блага у соціальному вимірі. Робоче місце та шанс постати для кожного. Стабільне зростання економіки – щоб забезпечити повне працевлаштування. Освіта, якомога більша підтримка сім'ї та виховання, що мають забезпечити молоді зайнятість та заробіток у майбутньому. Спокій і лад у суспільстві – на батьківщині і за кордоном. Система гарантій для тих, хто не може чи не хоче забезпечити себе матеріально.

Можливість чогось досягнути – відповідно до здібностей та бажань. Заборона збагачення за рахунок інших. Жодної загрози заощадженням, які мають забезпечити підтримку та добробут у майбутньому, незважаючи на можливу інфляцію. Співробітництво і порозуміння у міжнародному вимірі. Ці визначення – досить очевидні, навіть банальні, і, за певного винятку, цілком прийнятні, особливо для риторики сьогодення [...].

✓ Гелбрейт Дж. К. Суспільство блага. Пора гуманності. Київ: Скарби, 2003. С. 24-25, 42.

ДОКУМЕНТ № 9

✚ Ліндон Джонсон¹¹ «Велике суспільство» (уривок)

¹⁰ Гелбрейт Джон (1908–2006) – канадсько-американський економіст, кейнсіанець та інституціоналіст, прихильник американського лібералізму і прогресизму.

¹¹ Джонсон Ліндон (1908–1973) – американський політичний діяч, представник демократичної партії, 36-й президент США (1963–1968)

[...] Сьогодні ми маємо можливість прямувати не лише у бік багатого і могутнього, але й Великого суспільства. Велике суспільство опирається на достаток і свободу для всіх. Воно означає кінець бідності і гострій несправедливості [...]. Велике суспільство – це місце, де кожна дитина зможе здобути знання, збагатити розум і розвинути свої таланти. Це місце, де дозвілля є доброю нагодою складати плани і роздумувати, не боячись нудьги і тривоги. Це місце, де людина зможе задовольнити не лише потреби тіла і вимоги комерції [...]. Це місце, де людина більше зацікавлена у якості, а не кількості своїх справ. Та, перш за все, – це виклик постійному оновленню, дорога назустріч долі, де значення нашого життя відповідатиме дивовижним продуктам нашої праці.

✓ Lyndon Baines Johnson. The Great Society. URL: <http://www.americanrhetoric.com/speeches/lbjthegreatsociety.htm>.

ДОКУМЕНТ № 10

✚ Еволюція американської моделі держави добробуту (уривок)

Економічна криза приносить соціальні зрушення. Для Америки ця істина така ж, як і для решти світу. Те, що, на думку оглядачів, зараз робить Барак Обама, це перерозподіл багатства від найбагатших до середнього класу і найбідніших верств [...]. Барак Обама заявив, що податки для багатих, які скоротив його попередник, зростуть, а для середнього класу і найбідніших – зменшаться. Загальна сума податків таким чином має зрости, а це дасть можливість урядові збільшити витрати на систему охорони здоров'я [...]. Упродовж останніх 30 років статки одного відсотка найбагатших американців зросли на 1 мільйон доларів, у той час як зарплати звичайних американців ледь-ледь випереджали інфляцію [...]. Змінюючи підхід до оподаткування, Обама також виконує і свою передвиборну обіцянку щодо того, що він сприятиме створенню більш егалітарного суспільства в Америці. На думку оглядача газети Washington Post Чарлза Краутгаммера, Барак Обама схиляється до створення держави загального добробуту на кшталт європейських країн. «Так само, як «Велика депресія» створила політичні та психологічні передумови для тодішнього президента Франкліна Рузвельта, який замінив політику «дикого капіталізму» на заснування держави загального добробуту, так і нинішня криза дає Обамі простір для політичного маневру для того, щоб перетворити американську дуже скромну державу загального добробуту на соціальну демократію європейського стилю», – пише автор.

✓ Обама представив «бюджет Робіна Гуда» – реакції. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1500603.html>

ДОКУМЕНТ № 11

✚ Людвіг Ергард¹² «Добробут для всіх» (уривок)

[...] Сутності соціального ринкового господарства можна досягти лише тоді, коли відповідно із зростаючою продуктивністю одночасно знижуються ціни, забезпечуючи таким чином справжнє збільшення реальної заробітної плати [...]. Збереження вільно конкуруючого господарства відповідає за усіма параметрами соціальній необхідності: ми знаємо з нашого власного минулого, але також і з досвіду країн за залізною завісою, що пропорційно та частка національного доходу, яку складає заробітна плата, завжди нижча – і колись, і тепер, – при плановому, а тим паче в примусовому господарстві, аніж при ринковому господарстві [...]. Та чи інша угода, що не враховує господарські взаємозв'язки, неминуче накладає тягар на інші галузі народного господарства, в яких доходи менш стійкі, унаслідок чого зростання цін на основні продукти може украй негативно відбитися на соціальному становищі цих груп [...].

✓ Ерхард Л. Добробут для всіх. URL: <https://ibl.pp.ua/3/00-46.html>

ДОКУМЕНТ № 12

✚ Таємниці успіху німецької економічної моделі (уривок)

Коріння німецької моделі економісти вбачають у XIX столітті. «Бісмарк, якого тоді називали «залізним канцлером», започаткував соціальне законодавство, створивши пенсійне та медичне страхування», – каже Вернер Шрайбер, колишній міністр соціальної політики федеральної землі Саксонія-Ангальт. Усе базувалося на рівноправності: половину внесків платили працівники, половину – роботодавці. Цей принцип досі становить суть сучасного соціального законодавства [...]. Важливо й те, що щорічно німецький ринок праці отримує близько 100 тисяч нових інженерів та дослідників природничих спеціальностей із вищою освітою, здобутою в одній із 200 вищих шкіл або на технічних факультетах німецьких університетів. Високу продуктивність праці зумовлюють і добре кваліфіковані спеціалісти без вищої освіти. Це результати відомої дуальної освітньої системи, коріння якої – ще в середньовічній моделі навчання на виробництві [...]. Таким чином Німеччина щороку забезпечена новими фахівцями. Зиск із цього мають насамперед середні підприємства – хребет німецької економіки. «Середнім» підприємством вважається таке, на якому працює менше 500 людей. Таких фірм у ФРН – понад 99 відсотків із близько трьох мільйонів зареєстрованих

¹² Ергард Людвіг (1897–1977) – німецький політик та економіст, міністр економіки в уряді К. Аденауера (1949–1963), канцлер ФРН (1963–1966), творець німецького «економічного дива».

підприємств. Більшість із них – родинні [...]. Гарантія успіху «німецької моделі економіки» – і в новітніх технологіях. Німеччина «приречена» запроваджувати інновації, бо не може похвалитися великими покладами корисних копалин. У сфері високих технологій працюють одинадцять відсотків усіх спеціалістів ФРН. Це значно більше, ніж у середньому в країнах Євросоюзу. Щорічно на дослідження тут виділяється близько 70 мільярдів євро – більше, ніж у будь-якій іншій європейській державі [...]. Ще один козир Німеччини – в розвиненій інфраструктурі. Небагато країн у світі володіють такими потужними енерго-, телекомунікаційними та транспортними мережами, як ФРН. Із Берліна, наприклад, можна дістатися до всіх країн Європи протягом доби. Звісно, це пов'язано і з географічним розташуванням Німеччини – своєрідним останнім шматком пазлу німецької економічної моделі.

- ✓ Таємниці успіху німецької економічної моделі. URL: <https://www.dw.com/uk/%D1%82%D0%B0%D1%94%D0%BC%D0%BD%D0%B8%D1%86%D1%96-%D1%83%D1%81%D0%BF%D1%96%D1%85%D1%83-%D0%BD%D1%96%D0%BC%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97-%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%BC%D1%96%D1%87%D0%BD%D0%BE%D1%97-%D0%BC%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%96/a-17169806>

ДОКУМЕНТ № 13

✚ «Шведська модель»: стислий огляд становлення, здобутків і проблем (уривок)

Ознаки «шведської моделі»:

- належне врядування
- політична стабільність
- соціальна солідарність
- належний рівень національної безпеки
- належний рівень добробуту
- забезпеченість житлом
- високий рівень соціального захисту
- якісні урядові послуги (освіта, медицина, догляд)
- гендерна рівність
- якісне довкілля
- висока ціна праці/високий рівень зайнятості
- конкурентоспроможна економіка/стійке економічне зростання

Інструменти/механізми «шведської моделі»:

- максимальна деполітизація економічних рішень
- жорстка податкова і платіжна дисципліна
- ефективна політика вирівнювання
- соціальне партнерство
- активна політика на ринку праці
- активна зовнішня політика
- зовнішньоекономічна експансія
- захист національного виробника на світових ринках
- зовнішня безпека на засадах євроатлантичної політичної солідарності
- підтримання позитивного іміджу країни у світі
- громадянська активність і відповідальність суспільства
- відповідальність і здатність політичних сил до консенсусу
- відповідальність влади
- відкритість, прозорість і підконтрольність урядування суспільству
- безумовне дотримання принципу верховенства права
- децентралізація влади, розвиток місцевого самоврядування
- забезпечення збалансованості регіонального розвитку
- підтримка структур громадянського суспільства
- забезпечення незалежності засобів масової інформації
- забезпечення рівних прав усіх національно-етнічних груп

Ідейне підґрунтя шведської моделі суспільства добробуту:

Ідеологія шведської моделі (або «третього шляху») як політична доктрина почала формуватися після перемоги на парламентських виборах 1932 р. соціал-демократичної партії. Сформований нею Уряд, який знаходився під впливом економістів-представників Стокгольмської школи, започаткував активну політику, покликану зменшити для країни вплив «Великої депресії». Міністр фінансів Е. Вігфорс довів, що державні інвестиції і громадські роботи можуть підвищити купівельну спроможність шведських громадян і зменшити масштаби економічної кризи. Ці ідеї дістали підтримку профспілок і були втілені в Сальтшебаденській угоді між Центральним об'єднанням профспілок та Об'єднанням підприємців Швеції, яка, крім іншого, продемонструвала можливість мирного способу (не вдаючись до страйків) укладання колективних трудових договорів.

На початок 1950-х років формування ідеології шведської моделі було в цілому завершено, вона стала незмінним стрижнем економічної політики соціал-демократів, а її практичне втілення – виразним прикладом можливості соціально-економічного розвитку, який поєднує ринкову економіку з високим рівнем соціальної справедливості.

Економічне підґрунтя.

У період після Другої світової війни і до I половини 1970-х років економіка Швеції розвивалася високими темпами, за цим показником країну випереджала лише Японія. Завдяки значним капіталовкладенням у промисловість і здійсненню належної політики зайнятості середньорічне зростання продуктивності праці становило 5,1 % в I половині 1960-х років і 4,3 % у 1965–1974 рр. В 1980–1990-х роках стійкість економічної динаміки дещо погіршилася (спостерігалися навіть рецесійні явища), проте в останнє десятиріччя можна говорити про нове економічне піднесення країни [...].

Високі темпи зростання значною мірою завдячують розвитку промислових підприємств, їх високій конкурентоспроможності та активній експансії на зовнішніх ринках – адже зрозуміло, що економіка порівняно малої країни не була б такою динамічною якби вироблювані товари та послуги продавалися лише на внутрішньому ринку. Розширюючи продажі на світовому ринку, шведські компанії змогли консолідувати видатки на науково-дослідні та дослідно-конструкторські розробки, на забезпечення зростання обсягів і покращання якості продукції. А присутність на ринках країн, що розвиваються, дозволяла легко коригувати обсяги та ціни, мінімізуючи ризики і втрати на окремих нестійких ринках. Висока економічна динаміка в поєднанні з експортною експансією дозволяли утримувати загалом невисокий (а надалі – один з найнижчих у Європі) рівнів інфляції, який, своєю чергою, був додатковим чинником стійкого економічного та соціального зростання [...].

- ✓ «Шведська модель»: стислий огляд становлення, здобутків і проблем. *Національна безпека і оборона*. 2009. №1. С. 10–11.

ДОКУМЕНТ № 14

✚ Улоф Пальме¹³ про шведську модель держави добробуту (уривок)

Бідність – це ланцюги для людини. Сьогодні переважна більшість людей вважає, що свобода від злиднів і голоду важливіша за інші права. Свобода передбачає почуття упевненості. Страх перед майбутнім, перед насущними економічними проблемами, перед хворобами і безробіттям перетворює свободу на безглузду абстракцію [...]. Найважливішим фактором упевненості є робота. Повна зайнятість означає колосальний крок уперед в наданні свободи людям. Тому що, крім війни і стихійних лих, не існує нічого, чого люди боялися б більше, ніж безробіття.

¹³ ¹ Пальме Улоф (1927–1986) – шведський політик, прем'єр-міністр країни (1969-1976, 1982-1986)

Рекомендована література

1. Бадида А.Ю. Соціальна держава в умовах глобалізації: монографія. Ужгород: РІК-У, 2019. 200 с.
2. Бальцерович Л. Свобода і розвиток: Економіка вільного ринку / пер. з польської А. Павлишин. Львів : «Арсенал», 2000. 332 с.
3. Боєв Ю., Боєва С. Економічна історія (Західна Європа. Японія. США). К.: Вища школа, 2004. 174 с.
4. Годлюк А. М. Глобальний контекст зовнішньополітичної стратегії Р. Рейгана. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. Зб. наукових праць. 2008. № 2 (81). С. 119–123.
5. Годлюк А. М. Конференція в Рейк'явіку як переломний момент трансформації рейганізму. *Дослідження світової політики*. Зб. наукових праць. 2007. № 39. С. 135–145.
6. Гелбрейт Дж. К. Суспільство блага. Пора гуманності / Пер. з англ. К., 2003. 160 с.
7. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше / пер. з англ. М. Климчук. К.: Ніка-Центр, 2012. 232 с.
8. Ерхард Л. Добробут для всіх. URL: <https://ibl.pp.ua/3/00-46.html>
9. Качараба С., Сіромський Р. Історія Західної Європи та Америки др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст. Практикум для студентів гуманітарних факультетів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 293 с.
10. Кудряченко А. І. ФРН–НДР: досвід об'єднання і роль у ньому міжнародних акторів. *Проблеми всесвітньої історії*. 2018. № 2. С. 145–160.
11. Кун Т. Структура наукових революцій / Пер. з англ. – К.: Port-Royal, 2001. 228 с.
12. Куценко В. І., Удовиченко В. П., Остафійчук Я. В. Соціальна держава (проблеми теорії, методології, практики): монографія. К.: Заповіт, 2003. 228 с.
13. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 544 с.
14. Новіков В. М., Сітнікова Н. П., Мусіна Л. А., Семенов В. В. Соціальні трансформації: міжнародний та вітчизняний досвід. К., 2003. 253 с.
15. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.
16. Розанвалон П. Утопічний капіталізм. Історія ідеї ринку / Пер. з фр. Є. Марічева. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 246 с.

17. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство під загрозою. Пер. з англ. Р. Ткачук, А. Фролкін. Київ: Основи. 1999. 260 с.
18. Тіндалл Дж. Історія Америки / пер. з англ. Л. Притула, Г. Сташків, О. Щур. Львів: Літопис, 2010. 904 с.
19. Тоффлер Е. Третя хвиля / Пер. з англ. А. Євса. К.: Вид. дім «Всесвіт», 2000. 480 с.
20. Фукуяма Ф. Великий крах: Людська природа і відновлення соціального порядку / Пер. з англ. В. Дмитрика. Львів: Кальварія, 2005. 380 с.
21. «Шведська модель»: стислий огляд становлення здобутків і проблем. *Національна безпека і оборона*. Київ: Український центр економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, 2009. № 1. С. 9–22.
22. Штерн Ф., Шмідт Г. Наша Епоха: Діалог / пер. з нім. О. Ушкалов. К.: Темпора, 2011. 318 с.
23. Hedenigg S. Caring Economics and the Nordic Model. *Interdisciplinary Journal of Partnership Studies*. 2019. Vol. 6. № 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/335459616_Caring_Economics_and_the_Nordic_Model
24. Savoie D. Thatcher, Reagan, Mulroney in Search of New Bureaucracy. Toronto, 1994. 432 p.
25. Taylor R. Sweden's new social democratic model. Proof that a better world is possible. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/london/03680.pdf>

Семінарське заняття № 21: ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ПРОВІДНИХ КРАЇН НА МЕЖІ ТИСЯЧОЛІТЬ (2 год.)

Мета: розглянути причини, особливості та наслідки розгортання етнополітичних рухів у країнах Заходу у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.

План:

1. Прояви етнонаціоналізму в країнах Заходу:
 - 1.1. Квебекська проблема.
 - 1.2. Конфлікт в Ольстері.
 - 1.3. Баскське національне питання в Іспанії.
 - 1.4. Каталонський сепаратизм.
2. Досвід розв'язання міжнаціональних суперечностей у Бельгії та Швейцарії.

Ключові поняття: етнонаціоналізм, ірредентизм, сепаратизм, націоналізм, самовизначення, автономія.

Поточні контрольні запитання/завдання:

1. Що таке етнонаціоналізм?
2. Охарактеризуйте політику Оттави стосовно корінних народів країни.
3. Визначте причини загострення проблеми Квебеку та її суть.
4. Визначте суть проблеми Ольстеру та шляхи її розв'язання.
5. Як було вирішено проблему Ольстеру?
6. Визначте місце національно-регіоналістських рухів в історії Іспанії.
7. Якою була політика Великобританії щодо Північної Ірландії в 1970-х рр.?
8. У чому полягає важливість етносоціальної проблематики для країн Заходу?
9. Як вплинули на розвиток Заходу конфлікти, пов'язані з проявами етнічного націоналізму?
10. Покажіть на карті місце, де відбувалися найбільші конфлікти, пов'язані з розвитком етнонаціоналізму.
11. Проаналізуйте сучасні етнонаціональні проблеми країн Заходу та висловіть свою думку щодо можливостей їх розв'язання.

Методичні рекомендації:

З-поміж чинників, які упродовж другої половини ХХ – початку ХХІ ст. визначали суспільно-політичний розвиток низки країн Заходу, особливе місце займають рухи за національне самовизначення. За твердженням відомого британського націолога Ентоні Сміта, з початку 1960-х рр. світом прокотилася «третя хвиля»¹⁴ етнічних рухів за автономію або ж відокремлення, що зачепила успішні в соціальному й економічному розвитку держави Заходу. При розгляді *першого питання* потрібно охарактеризувати етнонаціоналістичні рухи у Квебеку (Канада), Ольстері (Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії), Країні басків (Іспанія) (див. *Документ № 1*).

1.1. Квебекська проблема. Суть проблеми Квебеку полягає у намаганні частини франкомовних жителів цієї канадської провінції досягти такого статусу, який би дозволив зберегти національну ідентичність (див. *Документ № 2*). До загострення проблеми Квебеку на початку 1960-х рр. спонукали: 1) нехтування федеральною владою конституційно закріплених мовних прав франкофонів; 2) гірші економічні показники регіону порівняно з деякими іншими провінціями; 3) світові деколонізаційні процеси; 4) відсутність достатніх юридично закріплених гарантій, необхідних для збереження національної ідентичності. Актуалізація квебекської проблеми співпала із

¹⁴ Перша хвиля – остання чверть ХVІІІ ст., друга – 30–40-і рр. ХХ ст.

«тихою революцією» (1960–1966) – кардинальними змінами у всіх сферах життя провінції, зокрема, що стосується перегляду її статусу у складі Канадської федерації (*Документ № 3*). Яку роль відіграв «французький чинник» в ескалації проблеми? До яких кроків вдавалася федеральна влада аби збити напругу?

Справжнім випробуванням для єдності Канади стала «жовтнева криза» 1970 р., пов'язана з терористичними діями ліворадикального Фронту Визволення Квебеку (ФВК), унаслідок яких у провінції було запроваджено надзвичайний стан. Спалах квебекського екстремізму не призвів до бажаних результатів. Поліція зуміла ліквідувати терористичне крило квебекських сепаратистів, і з того часу рух за незалежність Квебеку набув винятково мирного та демократичного характеру. Свідченням цього стали два референдуми: за «асоціативний суверенітет» 1980 р. і про незалежність 1995 р. Яким чином канадський уряд намагався переконати квебекців залишитися у складі федерації? (*Документ № 4*). У чому, на Ваш погляд, причина невдач сепаратистів? З допомогою яких кроків квебекці намагались зберегти власну національну ідентичність?

Прийняття 17 квітня 1982 р. Конституції Канади не розв'язало, як передбачалось, проблеми Квебеку. Усі партії у Національній асамблеї провінції відкинули можливість погодитись з основним законом держави у тому вигляді, у якому він був остаточно схвалений, а всі наступні уряди провінції відмовились його ратифікувати. Конституція стала новим подразником у взаєминах між Квебеком й Оттавою. Що сьогодні є живильним ґрунтом для сепаратистських настроїв? Чи здатна канадська демократія розв'язати проблему Квебеку? Яке значення для міжнаціонального порозуміння мало визнання у 2006 р. квебекців окремою нацією всередині Канади?

1.2. Конфлікт в Ольстері пов'язаний з прагненням частини населення (переважно католиків) до виходу цієї адміністративно-політичної одиниці зі складу Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії та подальшого приєднання до Ірландської Республіки. Пригадайте причини появи Ольстерської проблеми. Яку роль у конфлікті відігравав релігійний чинник?

Після проголошення незалежності Ірландії у 1949 р. Ірландська республіканська армія (ІРА), залишаючись парамілітарною організацією, продовжила боротьбу за звільнення Північної Ірландії з-під управління Лондона (тактика «міської герильї»). Визначте, яку мету декларувала ІРА? Вуличні зіткнення між католиками і протестантами, вбивства політиків, терористичні акції (зокрема з боку «оранжистів» – ірландських протестантів)

фактично втягнули регіон у стан громадянської війни (1969–1974). У 1970 р. британський уряд Е. Гіта (1970–1974) увів до Північної Ірландії регулярні військові частини, а згодом розпустив ольстерський парламент та уряд. Плани мирного врегулювання проблеми Ольстеру або відкидались ворогуючими сторонами, або не задовольняли офіційний Лондон. Проаналізуйте, наскільки вдалими були спроби розв'язати ольстерське питання кабінетом М. Тетчер (1979–1990)?

На початку 1990-х рр. за ініціативою британського прем'єра Дж. Мейджора (1990–1997) і лідера політичного крила «Шин Фейн» (ірл. «Ми самі») Дж. Адамса досягнуто домовленості про припинення збройних дій, як з боку ІРА (з 1 серпня 1994 р.), так і з боку протестантських загонів. У 1998 р. підписано компромісний договір «Угоду на Великодню п'ятницю», яка передбачала роззброєння ІРА, виведення з Ольстеру британського військового контингенту та формування нового уряду Північної Ірландії з залученням до нього представників «Шин Фейн». 2 грудня 1999 р. Лондон передав урядові, сформованому з католиків і протестантів, свої повноваження. Втім, уже влітку 2000 р. у Північній Ірландії розпочались заворушення на релігійному ґрунті, у відповідь на що Лондон запровадив пряме правління. Прочитайте *Документ № 5* і з'ясуйте, яку роль «Шин Фейн» відводила мовному питанню?

8 травня 2007 р. поновлено автономію Ольстеру, відновлено діяльність його владних інституцій. В уряд делегували своїх представників колишні непримиренні супротивники – Юніоністська партія і «Шин Фейн». Чи можливе вирішення проблеми Ольстеру? Опрацюйте *Документ № 6* і з'ясуйте сутність конфлікту «британськості» й «ірландськості» в нинішньому Ольстері.

1.3. Баскське національне питання – політичний конфлікт в Іспанії, спричинений прагненням народу басків забезпечити свої політичні та національно-культурні права. Після скасування самоуправління Країни Басків (Еускаді) у 1939 р. у баскському національному русі домінували радикальні політичні сили, найвідомішим представником яких стала заснована 1959 р. терористична організація ЕТА (з баск. «Країна Басків та Свобода»). Які причини загострення конфлікту саме у цей час? Як авторитарний режим Франко боровся з сепаратистами?

Баскські радикали виступали за здобуття незалежності країни збройним шляхом, вдаючись до терактів проти представників іспанської влади, армії і поліції. На початку 1970-х рр. зросла інтенсивність і частота терористичних акцій радикальних угруповань. У грудні 1973 р. бойовики ЕТА вбили прем'єр-міністра Іспанії К. Бланко. Хвиля політичного терору викликала жорсткі репресивні заходи з боку іспанського уряду. У жовтні 1979 р. ухвалено Статут про автономію Країни Басків, підготований за участю короля Хуана Карлоса I

і схвалений басками на референдумі 25 жовтня 1980 р. Проте й це не розв'язало проблеми. Визначте мету баскського національного руху.

Нині у політичному житті Країни Басків домінують дві тенденції, які представляють найвпливовіші політичні сили – «Баскська націоналістична партія (підтримує ідею обстоювання широких автономних прав для Басконії через діалог з мадридським урядом) і ЕТА (виступає за продовження боротьби за повну незалежність Країни Басків, у т. ч. методами політичного терору). У чому сходяться та розходяться ці політичні сили? Чи можливе примирення між симпатиками ЕТА та їх жертвами?

1.4. Каталонський сепаратизм. Проаналізувати причини виникнення сепаратистських настроїв, їх еволюцію у Каталонії. висвітлено основні недоліки та суперечності на шляху до вирішення етнічного конфлікту в даному регіоні. Оскільки в сучасному світі майже відсутні моноетнічні держави, то досить справедливим є твердження, що поліетнічний склад населення будь-якої країни є потенційною загрозою для її національної безпеки, що вимагає здійснення продуманої і далекоглядної державної етнонаціональної політики.

Іспанія є яскравим прикладом взаємодії і протистояння двох тенденцій державного і етнічного націоналізму. Сила етнічного націоналізму та сепаратизму легко з'ясовна не лише завдяки культурно-історичним чинникам, але також і високим рівнем економічного розвитку іспанських регіонів. Економічно сприятливий район Каталонія все більше розпалює питання про незалежність від Королівства Іспанія. Референдум про незалежність Каталонії та подальші події в даному регіоні свідчать про те, що питання націоналізму та сепаратизму постає досить гостро не лише на теренах Королівства Іспанія, а й несе потужну загрозу всій європейській безпеці.

Дещо осібно від проявів етнонаціоналізму в Канаді, Великій Британії та Іспанії стоять рухи за збереження національної ідентичності у Бельгії та Швейцарії, що є предметом нашого вивчення у **другому питанні**. Їх передусім визначає переважно мирний характер та зосередження основної уваги навколо мовних питань. З огляду на потребу захисту мов малих народів, Рада Європи у 1992 р. ухвалила «Європейську хартію регіональних мов або мов меншин», що визначає механізми збереження мов національних меншин. Як пояснити, що низка країн, зокрема Російська Федерація, приєднались до Хартії, але не ратифікували її?

Національне питання у Бельгії. Упродовж 1960-х рр. етномовні відмінності стали підставою конфлікту у бельгійському суспільстві між валлонами, котрі спілкуються французькою мовою (трохи більше 30 % населення) та фламандцями, що розмовляють нідерландською мовою (близько

60 % населення). Охарактеризуйте, як історично склалися міжетнічні відносини у Бельгії? Гостроти питанню надав той факт, що фламандці займали кращі економічні позиції, аніж валлони. Це неминуче сприяло формуванню почуття нерівності, штовхало на шлях до самоврядування. Відтак, по війні за етнічною ознакою виникло декілька політичних партій: Фламандський народний союз, Валлонське об'єднання, Демократичний фронт франкофонів. До 1978 р. три основні бельгійські партії – християнська, соціалістична та ліберальна розпалися на окремі етнічні організації. Проте, на відміну від Іспанії чи Великої Британії, національне питання в Бельгії протягом всього часу вирішувалося мирним шляхом. Важливу роль у захисті інтересів як валлонів так і фламандців відіграло конституційно закріплене право «вето лінгвістичної групи», яке передбачає погодження того чи іншого питання представниками обох громад, аби потенційне рішення не завдало шкоди відносинам між етноспільнотами всередині держави.

Національне питання у Швейцарії. Швейцарія – яскравий приклад поліетнічного утворення, де окремі етноси співіснують у межах єдиної держави, а їхні представники домагаються водночас і окремої етнічної, і спільної національної ідентичності. Швейцарія має чотири офіційні мови: німецьку (74 % швейцарців користуються нею у повсякденні), французьку (21 %), італійську (4 %) і ретороманську (1 %). Швейцарська особливість у тому, що мовні суперечки між кантонами траплялися нечасто через їхню відносно лінгвістичну однорідність (див. *Документи № 7 і 8*). Яку роль, на Вашу думку, відіграє той факт, що основні галузі промисловості, на які опирається економіка країни, рівномірно розташовані по країні? Чи впливає на цілісність держави конфедеративний устрій Швейцарії та розміщення органів влади відразу у кількох містах (Базель, Берн, Женева, Лозанна, Цюріх)?

Отже, етнічні проблеми у другій половині ХХ – початку ХХІ ст. посідали помітне місце в суспільному житті країн Заходу. Напевне не варто говорити про остаточне вирішення того чи іншого питання, наразі можемо твердити лише про деяке згладження суперечностей і намагання спрямувати рухи за національне визначення у мирне і демократичне русло.

ДОКУМЕНТИ

ДОКУМЕНТ № 1

 Рой К. Мекрайдіс¹⁵ «Етнонаціоналізм» (*уривок*)

Етнонаціоналістичні рухи настільки поширилися у наш час, що

¹⁵ Мекрайдіс Рой К. (1919–1991) – американський політолог, професор Массачусетського університету.

узагальнене дослідження стало настільки ж складним, як і докладне вивчення кожного з них [...]. По суті, не має жодної сучасної нації-держави, у якій би не існувало це явище. У кожному з цих випадків воно породжує ідеологічні явища, які мають своєю передумовою такі засади: а) вони відверто націоналістичні і запозичують з ХІХ століття ідеологію націоналізму; б) вони реформістські і закликають до засадничих реформ у напрямку поглиблення федералізму та посилення децентралізації; в) у спробі переформулювати теорію демократії вони наголошують на прямій участі, лояльності і контролі, здійснюваному громадянами в межах локальних чи малих громад. Особливий інтерес для нашого обговорення становлять форми націоналізму, що їх унаочнює етнонаціоналізм. Вони виникають, коли якась важлива ознака національної приналежності відрізняє дану групу людей всередині країни від решти населення. Таким елементом національної приналежності може бути відмінна релігія чи мова, спільне минуле, расові та культурні характеристики. Є країни, де, як було зазначено, такі ознаки добре помітні. Мешканці Квебеку у Канаді розмовляють французькою мовою, сповідують католицизм та мають спільну пам'ять, що ідентифікує їх із Францією, французькою історією та культурою. Шотландці та валлійці заявляють, що мають відмінні від англійців культурні, релігійні й мовні ознаки. Фламандці та валлонці у Бельгії розмовляють різними мовами й живуть у різних частинах країни. На Кіпрі, де греки й турки мешкають відокремлено, практично все – релігія, мова, культура, історія – розділяє дві громади та поглиблює відмінності між ними [...].

✓ Мекрайдіс Р. К. Етнонаціоналізм // Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ: Смолоскип, 2006. С. 242–243.

ДОКУМЕНТ № 2

✚ **Марсель Шап'ю**¹⁶ «Чому я сепаратист», (уривок)

[...] Він канадець, але водночас і франкоканадець. Його країною є Канада, але він визнається лише у Квебеку. Він твердить, що належить до великої Французької цивілізації, проте весь час у свій бік чує: «Цей проклятий француз!». Він змушений бути двомовним, тоді як інші користуються лише однією мовою [...]. Він визнає, що Канада – двокультурна країна, але коли розмовляє французькою його не хочуть обслуговувати навіть у Західному Монреалі [...]. Він говорить усім про національну єдність, але йому кажуть «не висувайся із своєї провінції». Він переконаний, що його провінція

¹⁶ Шап'ю Марсель (1918–1991) – один з ідеологів квебекського сепаратизму у 1960-х, лідер “Руху за національну незалежність”

найбагатша, але в ній найвищий рівень безробіття [...]. Його спонукають до загальноканадського патріотизму, але він тільки й чує, що «Боже бережи Королеву» [...].

✓ Chaput M. Why I Am a Separatist / Transl. from the French. Toronto: The Ryerson Press, 1962. Pp. 28–29.

ДОКУМЕНТ № 3

✚ Руслан Сіромський «Квебек: між федералізмом і сепаратизмом»,
(уривок)

Проблема Квебеку має глибоке історичне коріння, проте реальною загрозою для цілісності Канадської федерації вона стала лише на початку 1960-х рр. Саме тоді, під впливом «тихої революції», у франкоканадців виникло бажання досягти справжньої, а не декларативної рівності з англоканадцями і таким чином гарантувати збереження власної національної ідентичності. Поштовхом до цього стала швидка асиміляція франкофонів поза Квебеком, що викликала боязнь рано чи пізно розділити їхню долю. Тож, аби уникнути асиміляції, квебекці заявили про прагнення «Бути господарями у власному домі!» і самостійно визначати майбутнє своєї провінції [...].

Проте єдиного бачення щодо майбутнього Квебеку у провінційному політикумі не викристалізувалось і, назагал, можна виділити чотири підходи до розв'язання квебекської проблеми: забезпечення лінгвістично-культурної рівності франко- та англоканадців, «особливий статус» Квебеку у складі федерації, «суверенітет-асоціація» та повне відокремлення від Канади. Якщо перший підхід, у той чи інший спосіб, розглядався як програма-мінімум усіма партіями й рухами, то сепарація трактувалась, здебільшого, як остання альтернатива. У квебекському суспільстві на той час так і не склалося критичної маси, готової беззастережно підтримати відокремлення від Канади.

[...] Водночас, треба врахувати ту обставину, що франкоканадці були серед творців Канадської федерації і, вочевидь, політичне утворення, до якого вони належали, не сприймалось ними як зовсім чуже. Щобільше, багатьом квебекцям було притаманне почуття «подвійної приналежності» – до Квебеку (мала батьківщина) і до Канади (велика батьківщина). Тому суперництво централізаторських та відцентрових ідей не стало боротьбою виключно франкоквебекців – прихильників розширення прав провінції, з англоканадцями – переконаними федералістами.

✓ Сіромський Р. Квебек: між федералізмом і сепаратизмом (1960–1982 рр.). Львів: Тріада Плюс, 2006. С. 188–190.

ДОКУМЕНТ № 4

✚ 3 виступу П'єра Трюдо¹⁷ напередодні референдуму про асоціативний суверенітет Квебеку, 14 травня 1980 р. (уривок)

[...] Є дуже мало прикладів в історії демократії, коли одна частина країни вирішує, як їй цього заманеться, чи хоче вона бути частиною тієї країни, до складу якої завжди належала [...]. Ми дуже добре розуміємо, чого домагаються ці гендлярі (hucksters), коли виступають на підтримку стверджувального голосування. Вони намагаються апелювати до кожного, хто скаже «так» новій угоді. «Так» рівності націй. Водночас «так» асоціації і спільній валюті. «Так» другому референдуму. «Так» простому мандату на переговори. Ті, хто говорить «так», роблять це через свою гордість, а не розуміння питання, або ж тому, що хочуть збільшити свою владу [...]. Якщо відповідь на запитання референдуму буде «ні», ми всі говорили, що це буде інтерпретуватися як мандат на зміни до Конституції, як оновлення федералізму [...]. Пан Левек попросив висловити моє ставлення, якщо більшість Квебеку проголосує «так». Я вже відповідав на це питання [...]. Я скажу йому, що є двоє дверей. Якщо ви постукаєте у двері асоціативного суверенітету, то немає жодних можливостей для переговорів (*Оплески*). Пан Левек продовжує: «А як ж демократія? Невже ви це зробите, якщо більшість мешканців Квебеку проголосує «так»? Хіба ви не зобов'язані, за принципом демократії, вести переговори?». Насправді, ні! Це все одно, що сказати пану Левеку, «Народ Ньюфаундленду щойно 100-відсотково проголосував щодо перегляду контракту електроенергії з Квебеком. І Ви зобов'язані, заради демократії, поважати волю Ньюфаундленду, чи не так?». Очевидно, що такого роду логіка тут не працює. Побажання Квебеку може бути виражене через демократичний процес, але його не можна пов'язати з волею інших провінцій [...]. Ми не дозволимо цій країні померти, бо Канада – це наш дім, і батьківщина [...]. Ми збираємося сказати тим, хто хоче, щоб ми перестали бути канадцами, гучне «НІ» (*Вигуки «Ні»*). *Оплески*).

- ✓ Pierre Elliot Trudeau. Speech at the Paul Sauvé Arena, Montreal, Quebec, May 14, 1980. URL: <http://canadaonline.about.com/.../www.collectionscanada.ca/primeministers/h4-4083-e.html>

ДОКУМЕНТ № 5

✚ «Ірландську мову народів» (Маніфест «Шин Фейн»), 2003 р. (уривок)

¹⁷ Трюдо П'єр Еліот (1919–2000) – канадський державний діяч, лідер Ліберальної партії (1968–1984), прем'єр-міністр (1968–1979, 1980–1984), федераліст.

[...] Ірландська мова є центральним компонентом нашої культури, – усіх нас, хто живе на цьому острові, незалежно від переконань і політичної приналежності. Вона збагачує наше життя. Тому «Шин Фейн» свято вірить у потребу захистити та сприяти розвитку ірландської мови. Наша політична мета – створення рівноправного двомовного суспільства, забезпечення можливості говорити рідною мовою [...].

Пріоритетним у справі захисту ірландської мови на 2003-2008 рр. «Шин Фейн» визначила добиватись:

[...] юридичного визнання британським урядом III частини «Європейської хартії регіональних мов або мов меншин»;

[...] негайного призначення Комісара у справах ірландської мови;

[...] ухвалення Закону про ірландську мову, який би надавав їй такий самий статус, як у валійської чи шотландської мов;

[...] створення ірландськомовного телебачення та радіо;

[...] проголошення спеціальної політики, яка б захищала права людей, котрі розмовляють ірландською мовою і сприяла розвитку ірландської мови на всіх адміністративних рівнях Півночі (йдеться про Північну Ірландію – *Авт.*) [...].

✓ Giving the Irish language back to the people (Sinn Féin Irish Language manifesto), 2003. URL: <http://www.sinnfein.ie>

ДОКУМЕНТ № 6

Конфлікт британськості й ірландськості в Ольстері триває, 11 січня 2013 р. (уривок)

[...] Уже понад п'ять тижнів у Північній Ірландії тривають протести й сутички, в яких поліція була змушена застосовувати гумові кулі й водомети. Приводом для чергового спалаху насильства стало рішення міської ради Белфаста обмежити кількість днів, коли на будівлі вивішують британський прапор. Понад 100 осіб були заарештовані і 66 службовців поліції зазнали поранень. Поліція Ольстера каже, що на підтримку спокою упродовж понад п'яти тижнів вже витратили 7 мільйонів фунтів стерлінгів. [...] Теперішній спалах емоцій почався 3 грудня, коли міська рада Белфаста, де щораз більше відчувається вплив католиків-республіканців, вирішила, що британський прапор вивішуватиметься на будівлі ради не щодня, а лише за певних офіційних нагод. З того дня почалися протести й заворушення [...]. У повідомленнях з Північної Ірландії вказують, що суперечка довкола прапора – то лише привід, а сама проблема ілюструє, наскільки глибокими є корені протистояння в Ольстері. Протестанти-юніоністи, які вважають себе британцями, побоюються, що католики-республіканці, які прагнуть

возз'єднання з Ірландською Республікою, набирають більшої політичної сили. Але і проірландські католики-республіканці зараз також не мають вирішальної більшості, щоб упроваджувати своє бачення розвитку провінції. Запроваджене в межах мирного процесу самоврядування Північної Ірландії створило можливість громадам відстоювати свої інтереси у політичний спосіб. Ця система переважно спрацьовує вже з 1998 року, але Ольстер залишається розділеним суспільством, якому постійно загрожують конфлікти.

✓ Конфлікт британськості й ірландськості в Ольстері триває. URL: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/24820910.html>

ДОКУМЕНТ № 7

✚ **Бенедикт Андерсон**¹⁸ «Остання хвиля» (уривок).

[...] У світі, де національна держава є загальною нормою, все це означає, що нації тепер можуть бути уявленими навіть і без мовної спорідненості [...]. По суті, сьогоднішня багатомовна Швейцарія є продуктом початку XIX ст. [...]. Показово, що навіть 1848 року, майже через два покоління після утворення швейцарської держави, давні релігійні розбіжності були політично більш значимими від мовних. На територіях, визначених як католицькі, протестантизм був поза законом, а в протестантських регіонах, відповідно, нелегальним був католицизм; і ці закони підлягали суворому виконанню (Мова ж залишалася справою особистого вибору й зручності). Лише після 1848 року, під впливом європейських революцій і загального поширення народномовних національних рухів, релігія поступилася своїм місцем мові, й країна виявилася розділеною на стало визначені лінгвістичні регіони (Тепер уже релігія стала справою особистого вибору) [...]. Швейцарський націоналізм можна зрозуміти лише як частину «останньої хвилі» (національних рухів – *Авт.*) [...]. Інакше кажучи, він виник у ту добу світової історії, коли нація перетворювалася у міжнародну норму й коли ставало можливим «моделювати» національну приналежність у значно складніший спосіб, ніж досі. Якщо політичний консерватизм і соціально-економічна відсталість Швейцарії «затримали» виникнення націоналізму, то нединастичність і немонархічність її домодерних політичних інституцій допомогли запобігти ексцесам офіційного націоналізму [...].

✓ Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Пер. з англ. Київ: Критика, 2001. С. 169–173.

¹⁸ Андерсен Бенедикт Річард (1936 р. н.) – професор міжнародних відносин Корнельського університету (США).

ДОКУМЕНТ № 8

✚ Ентоні Сміт¹⁹ «Націоналізм» (уривок)

[...] Існують випадки «поліетнічних націй», як охоплюють окремі етноси, що з тої чи іншої причини зійшлися разом або їх змусили об'єднатися й вигадати спільну історію та політичну пам'ять. У Бельгії, Швейцарії та Іспанії окремі етноси й далі співіснують у межах держави чи федерації, а їхні представники домагаються водночас і окремої етнічної, і спільної національної ідентичності. Наприклад, у Швейцарії деякі жителі кантону Юра прагнули кантональної незалежності від Берну, але їхні прагнення було чітко обмежено швейцарською «національною ідентичністю» і політичними перспективами держави. Загалом швейцарець може пишатися конкретною національною культурою, означеною кордоном, батьківщиною, єдиною економікою та спільними правами й обов'язками для всіх громадян, тоді як французо- чи італомовні кантони змирилися з деяким «Innenschweiz» – вигадуванням мітів та історичної пам'яті старої конфедерації (Eidgenossenschaft) [...].

✓ Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / Пер. З англ. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 21.

Рекомендована література

1. Богатирець В. В. Вплив канадського політичного досвіду у царині міжетнічних відносин на розв'язання етнічних конфліктів у Європі. Матеріали III Міжнародної научно-практичної конференції «*Научное пространство Европы – 2007*». Том 6: Право. Політологія. Філософія. Государственное управление. Днепропетровск: Наука и образование, 2007. С. 70–73.
2. Богатирець В. В. Канадська багатокультурність і квебекська проблема. *Держава і право*: Зб. наук. праць: юридичні і політичні науки. К: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. Вип. 21. С. 648–653.
3. Гладка Г.Л., Дрібниця В.О. Всесвітня історія ХХ – початку ХХІ століть. Навчальний посібник: курс лекцій. Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2012. 336 с.
4. Годлевська В. Консолідація демократичного суспільства в Іспанії (1982–1996). Вінниця: ВНТУ, 2013. 412 с.

¹⁹ Сміт Ентоні Девід (1939 р. н.) – професор з питань етнічної належності й націоналізму Європейського інституту Лондонської школи економіки, один з найвідоміших дослідників націоналізму.

5. Годлевська В. Ю. Перехід від авторитаризму до демократичного суспільства в Іспанії (1960–1982 роки): монографія. Вінниця: ВНТУ, 2009. 158 с.
6. Гуцало Л. Каталонська криза: спроби врегулювання. Матеріали Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. «Міжнародні відносини: історія, теорія та практика» (28 лют. 2019 р.). Суми, 2019. С. 177–179. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/28684/>
7. Гуцало Л. Каталонський клітч. Матеріали ІХ Волинської Всеукр. іст.-краєзн. конф., Житомир, 3–4 листоп. 2017 р.: зб. наук. пр. Житомир: Полісся, 2017. С. 177–179. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/26941/>
8. Гуцало Л. Сучасний сепаратистський рух у Каталонії. Суспільні науки: напрямки та тенденції розвитку в Україні та світі: матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19–20 лип. 2019 р.). Одеса, 2019. С. 5–8. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/29782/>
9. Hutsalo L., Mishchuk G. Catalan Referendums in 2014 and 2017: Policies of Central and Regional Authorities. EMINAK. 2021. №2. P. 256-265. URL: http://eprints.zu.edu.ua/33122/1/%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_2021_%D0%B5%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BA.pdf
10. Зернецька О. В. Досвід боротьби з сепаратизмом у Великій Британії. *Проблеми всесвітньої історії*. 2018. № 2 (6). С. 132–144.
11. Іваницька О. Франко Франсиско Баамонде – каудильйо Іспанії. Чернівці: Книги–XXI, 2006. 432 с.
12. Качараба С., Сіромський Р. Історія Західної Європи та Америки др. пол. ХХ – поч. ХХІ ст. Практикум для студентів гуманітарних факультетів. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2015. 293 с.
13. Лакінський Є. Мій Квебек. Люди, мови і життя у Квебеку і навколишній Канаді. Київ : Нора-Друк, 2018. 272 с.
14. Метельова Т. О. Боротьба з регіональним сепаратизмом в Італії: здобутки й уроки. *Міжнародні аспекти інтеграції Донбасу і Криму в політико-правовий і соціокультурний простір України: аналітична доповідь* / А. І. Кудряченко (кер. авт. колективу), В. О. Швед, В. В. Солошенко, С. Г. Самойленко [та ін.]. Київ : Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 16–21.
15. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 544 с.
16. Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. / Упоряд. О. Проценко, В. Лісовий. Київ, 2000. 858 с.

17. Орлова Т. В. Сучасна політична історія країн світу. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2017. 944 с.
18. Сіромський Р. Квебек: між федералізмом і сепаратизмом (1960–1982 рр.). Львів: Тріада Плюс, 2006. 198 с.
19. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / пер. з англ. М. Климчука і Т. Цимбала. К.: Ніка-Центр, 2013. 320 с.
20. Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / пер. з англ. Р. Феценко. К.: «К.І.С.», 2004. 170 с.
21. Стецюк Н., Шекета М. Історія та витоки сепаратизму в Каталонії. *Вісник Прикарпатського університету*. Політологія. Том 1. № 13. 2019. С. 168–177.
22. Судак І. Вплив національного чинника на внутрішньополітичну ситуацію в Канадській Федерації. *Проблеми міжнародних відносин: Зб. наук. пр.* К.: КіМУ, 2010. Вип. 1. С. 297–309. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/58863>
23. Сухий О. Історія Бельгії: навч. посібник. Львів: Піраміда, 2005. 260 с.
24. Капітоненко М. Г. Міжнародні конфлікти: Навч. посібник. К.: Либідь, 2009. 352 с.
25. Augusteijn J. Political Violence and Democracy: an analysis of the tensions within Irish republican Strategy, 1914–2002. *Irish Political Studies*. 2003. Vol. 18. Issue 1. P. 1–26. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/07907180312331293209>
26. Calzada I. Catalonia Rescaling Spain: Is It Feasible to Accommodate Its “Stateless Citizenship?” *Regional Science, Policy & Practice*. 2019. Vol. 11. P. 805–820. URL: <https://rsaiconnect.onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/rsp3.12240>
27. Calzada I. Postindependence: Comparing city-regional devolution strategic scenarios in Scotland, Catalonia and the Basque Country. *Policy and Politics Conference: The Challenges of Leadership and Collaboration in the 21st Century*, Bristol, 16-17 Sep., 2014. URL: <http://www.bristol.ac.uk/media-library/sites/sps/migrated/documents/calzadapostindependence.pdf>
28. Czubinski A. Europa XX wieku: Zarys historii politycznej. WydawnictwoPoznańskie, Poznań, 1998. 455 s.
29. Dewulf J. The Flemish Movement: On the Intersection of Language and Politics in the Dutch-Speaking Part of Belgium. *Georgetown Journal of International Affairs*, 2012. Vol. 13. Issue 1. URL: https://www.academia.edu/7610841/The_Flemish_Movement_On_the_Intersection_of_Language_and_Politics_in_the_Dutch-Speaking_Part_of_Belgium

30. French-Canadian Nationalism: An Anthology / Ed. by R. Cook. Toronto, 1978. URL: <https://archive.org/details/frenchcanadianna00cook>
31. From Multiculturalism to Hybridity: New Approaches to Teaching Modern Switzerland / Ed. by K. Baumgartner and M. Zinggeler. Cambridge, 2010. 289 p.
32. Gagnon A.-G. Québec: State and Society. Toronto, 2004. 512 p.
33. Martínez-Herrera E. Nationalist Extremism and Outcomes of State Policies in the Basque Country, 1979–2001. *International journal on multicultural societies*. 2002. Vol. 4. No. 1. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000139048>
34. McRoberts K. Quebec: Social and Political Crisis. 3rd Edition. Toronto, McClelland & Stewart, 1992. 530 p.
35. Sánchez A. M. The Friedrich Ebert Foundation and the Spanish Socialists during the Transition to Democracy, 1975–1982. *Contemporary European History*. 2016. Vol. 25. Pp 143–162. URL: https://www.researchgate.net/publication/289097096_A_European_Answer_to_the_Spanish_Question_The_SPD_and_the_End_of_the_Franco_Dictatorship
36. Switzerland's Four National Languages. URL: <http://official-swiss-national-languages.all-about-switzerland.info/>
37. The Flemish Movement: A Documentary History, 1780–1990 / Ed. by T. Hermans. London, 1992. 496 p.

Семінарські заняття № 22-23: СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ БАГАТОПОЛЮСНОСТІ СВІТУ (4 год.)

Мета: розкрити особливості міжнародних відносин в умовах формування багатополюсності світу.

План:

1. Глобалізація як чинник світової політики.
2. Становлення нового світопорядку.
3. Зовнішня політика США.
4. Зовнішня політика Італії.
5. Зовнішня політика Франції.
6. Зовнішня політика Німеччини.
7. Зовнішня політика Великої Британії.
8. Суперечності і перспективи розвитку міжнародних відносин на сучасному етапі.

Ключові поняття: міжнародні відносини, новий світопорядок, головні стратегії.

Поточні контрольні запитання/завдання:

1. Що таке глобалізація? Чим вона спричинена?
2. Назвіть негативні прояви та позитивні результати глобалізації.
3. Коли з'явився антиглобалістський рух?
4. Які гасла виголошують антиглобалісти? На яких негативних проявах вони наголошують?
5. Як змінилася розстановка сил у міжнародних відносинах після завершення «холодної війни»?
6. Чому НАТО не припинив існування після завершення «холодної війни»?
7. Як називали програму «Стратегічна оборонна ініціатива»?
8. Наскільки сьогодні ефективною у підтримці миру у світі є діяльність ООН?
9. Яка подія спричинила появу антиіракської коаліції на чолі зі США?
10. Що таке міжнародний тероризм? Які причини його існування?
11. Назвіть приклади проявів міжнародного тероризму.
12. Яка подія стала поштовхом до розгортання глобальної боротьби з міжнародним тероризмом?
13. Яка трагедія сталася 11 вересня 2001 р.?
14. Агресивні дії якої країни зумовили зростання міжнародної напруженості в другому десятилітті ХХІ ст.?
15. Якою є головна мета зовнішньої політики США на сучасному етапі?
16. Чи здатні США на сучасному етапі виконувати роль наддержави?

Методичні рекомендації:

При підготовці *першого питання*, потрібно зазначити, що на рубежі ХХ і ХХІ століть склався новий тип міждержавних відносин, в основі якого лежать інтеграційні процеси – глобалізація. Глобалізація – це процес збільшення взаємозалежності країн в економічній, соціальній, культурній, військовій, екологічній та іншій сферах. Після розпаду біполярної системи цей процес набув всесвітнього характеру. Ера глобалізації у відносинах держав стала замінити еру «холодної війни». Проте це ще не означає, що зникають міжнародні й міждержавні суперечності, оскільки у світі існують і ще довго будуть існувати держави з різним рівнем соціально-економічного, політичного і культурного розвитку, із різними ідеологією, релігією, менталітетом.

У *другому питанні* зверніть увагу на те, що особливістю сучасної системи міжнародних відносин є різноманітність підходів у її тлумаченні, а це утруднює однозначну дефініцію нового світопорядку. На противагу попереднім системам міжнародних відносин (від Вестфальської до Ялтинсько-

Потсдамської), новий міжнародний порядок не став логічним наслідком класичної війни, а сформувався через еволюцію міжнародного середовища. Проте цей світопорядок не став простішим і зрозумілішим за попередній, а радше навпаки. Постали нові та поглибилися старі проблеми: міжнародна організована злочинність, міжнародний тероризм, загострення конфлікту Північ–Південь, які раніше мали маргінальний характер. Додатково на становлення нового міжнародного світопорядку впливали: 1) глобалізація (як економічна, так і політична); 2) науково-технічний поступ; 3) зміцнення на міжнародній арені недержавних гравців. Чи погоджуєтеся Ви з такою точкою зору? (аргументуйте свою думку).

Політична і моральна перемога США у «холодній війні» зміцнила їхнє світове становище, як і переконання у винятковості американської нації, на котру, буцімто, покладена «історична місія» у захисті та «просуванні» демократії, політичної й економічної свободи у всьому світі. Уже протягом перших місяців свого перебування на посаді президента Дж. Буш (1989–1993) оголосив про потребу побудови нового міжнародного порядку (New World Order). У чому його суть? Америкоцентричне бачення нового світоладу («новий Pax Americana») ґрунтувалося на тому, що Сполучені Штати є глобальною наддержавою, сила якої (мілітарна, господарська) незрівнянно вища за можливості будь-кого з учасників міжнародних відносин – окремої держави чи навіть групи держави (наприклад, ЄС).

На початку 1990-х років популярною стала концепція американського політолога Ф. Фукуями про «кінець історії», який мав би стати наслідком досягнення всіма суспільствами останньої форми розвитку – ліберальної демократії, заснованої на принципі вільного ринку. Концепція Ф. Фукуями стала теоретичним підґрунтям для міжнародної політики адміністрації президента-демократа Б. Клінтона (1993–2001). Ситуація кардинально змінилася після подій 11 вересня 2001 р. Оптимістичне бачення «кінця історії» Ф. Фукуями було відкинуто і на передній план вийшла концепція «зіткнення цивілізацій» політолога С. Гантінгтона (сформульована 1996 р.), котра, фактично, отримала емпіричне підтвердження. У статті під назвою «Одинока надпотауга» (1999) С. Гантінгтон ствердив, що новопосталий порядок є відображенням системи «однополярної багатополюсності» (Unimultipolar System). Фундаментом цього ладу є група західних наддержав, натомість Сполучені Штати посідають становище провідного суб'єкта. Під таким кутом зору варто сподіватися, що протягом одного-двох десятиліть відбудеться перехід до багатополюсного порядку XXI ст.

Упродовж перших років після завершення «холодної війни» серед дослідників переважало переконання у можливості існування стабільної

багатополюсної системи, заснованої на рівновазі сил (відштовхувалися від міжнародної підтримки війни у Перській затоці 1990–1991 рр.). Однак наступні міжнародні конфлікти продемонстрували суттєві розходження у вирішенні тих чи інших міжнародних криз. Конкретизуйте ці розходження на прикладах операції НАТО в Югославії 1999 р., війни в Іраку 2003 р., ситуації навколо російської агресії в Грузії 2008 р. й Україні 2014 р. та 2022 р. Як країни Заходу відреагували на порушення Російською Федерацією основоположних принципів Ялтинсько-Потсдамської системи міжнародних відносин і Заключного Акта з безпеки і співробітництва у Європі 1975 р.? Чи можлива нова «холодна війна»? Спробуйте визначити місце України у новій системі міжнародних відносин. Наскільки сьогодні ефективною у підтримці миру у світі є діяльність ООН?

Опрацюйте Документ № 1 і обґрунтуйте концепцію З. Бжезинського, котрий власне бачення нового світопорядку представив у праці «Велика шахівниця». На його думку, світ після «холодної війни» характеризувався виразною однополярністю, а єдиною силою, справді здатною до підтримання порядку і стабільності міжнародного середовища, постали США, які повинні виконувати у ньому роль політичного арбітра. З. Бжезинський підкреслював, що простором із ключовим значенням для нового міжнародного порядку є Євразія, яка постає «шахівницею, на якій точиться боротьба за світову гегемонію», а та сила, котра опанувала би цей простір, могла б загрожувати становищу США, а тим самим і стабільності світової системи. Чи може на цю роль претендувати Російська Федерація? Яке продовження можуть отримати імперські тенденції всередині російського політикуму? (Документ № 2).

Американський політичний діяч Г. Кіссінджер спроектував новий світопорядок як багатодержавну систему, засновану на шістьох чільних наддержавках (групах держав): Сполучені Штати (найсильніший елемент, але такий, що не посідає абсолютної переваги), Європа, Китай, Японія, Росія та Індія (у визначній ролі останньої не був категоричним). Так само і Дж. С. Най переконував, що США не можуть дозволити собі зневажливе ставлення щодо інших учасників міжнародних відносин, бо американська сила є «надто велика, аби бути зрівноваженою якою-небудь іншою державою, і водночас надто мала для самостійного вирішення таких проблем, як міжнародний тероризм чи розповсюдження зброї масового знищення». Таке бачення ролі США уже ближче до європейських концепцій. Наприклад, у французькому баченні нова система міжнародних відносин передбачає місце для співпраці, але відкидає підпорядкування (тобто, зверхність США). На думку експрезидента Франції Ж. Ширака (1995–2007), необхідною умовою

функціонування міжнародної системи у ХХІ ст. має бути існування багатополосного світу.

Для вивчення *третього питання* – зовнішньої політики США в окреслений період – пропонується проаналізувати зовнішньополітичні доктрини президентів, а саме: Дж. Буша (1989–1992) – «Стримування і залякування», Б. Клінтона (1993–2000) – «Світове лідерство» («Велика стратегія»), Дж. Буша-молодшого (2001–2008) – «Доктрина справедливої самооборони», Б. Обами (2009–2017) – «Нова стратегія в новому світі», Д. Трамп (2017–2021) – «Америка понад усе» тощо.

Наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. докорінно змінюється роль США у світі. Після розпаду СРСР вони залишилися єдиною наддержавою. Відповідно, уся їх політика, як внутрішня так і зовнішня, продиктована і спрямована на підтвердження цього статусу. Охарактеризуйте зовнішню політику США на сучасному етапі, дайте їй оцінку.

При висвітленні *четвертої проблеми* варто звернути увагу на ставлення держав-переможниць до італійського питання.

На певному етапі свого розвитку Італія ставала членом НАТО та інших структур європейської інтеграції. Проаналізуйте ці зовнішньополітичні процеси і дайте їм оцінку.

Це питання потребує дослідження особливостей політичного розвитку країни на сучасному етапі. За нижню хронологічну межу слід узяти події 1990-х рр., коли Італія переживала етап глибоких структурних перетворень. У міжнародному плані Італія – член «сімки», ООН, НАТО, ЄС, ОБСЄ та багатьох інших європейських та світових організацій. Встановіть, якою є зовнішньополітична доктрина країни сьогодні, як вибудовуються її відносини з країнами світу. Зверніть увагу на українсько-італійські відносини.

У *п'ятому питанні* здобувачам слід дослідити участь Франції в післявоєнному мирному врегулюванні, позицію у «німецькому питанні», формуванні блокової системи та доктрини «холодної війни». Зовнішня політика Франції у 1950-х рр. була агресивною, вона вела активні колоніальні війни, намагаючись зберегти свою колоніальну імперію, яка почала стрімко занепадати. Якою була зовнішня політика деголівської Франції та у 1970–2000 рр.? Дайте оцінку позиції Франції в сучасній системі міжнародних відносин.

На сьогодні Франція є однією з провідних країн світу, одним із головних рушіїв європейської інтеграції. У даному питанні потрібно охарактеризувати участь Франції у міжнародних відносинах на сучасному етапі, дати оцінку заходам французького уряду, щодо військової підтримки України у війні з Російською Федерацією.

При вивченні *шостої проблеми* здобувачам необхідно проаналізувати зовнішньополітичну доктрину Німеччини, вказати на особливості дипломатії. Довести, що економічно сильна Німеччина намагається вирішувати проблеми свого розвитку стимулюванням економіки і поглибленням інтеграційних процесів, встановленням тісного економічного співробітництва з європейськими країнами відповідно до своїх національних інтересів. Окремо варто наголосити на українсько-німецьких відносинах на сучасному етапі.

У *сьомому питанні* необхідно концептуально підійти до проблеми побудови Великою Британією своєї зовнішньої політики. Дослідити зовнішню політику країни на сучасному етапі. Оцінити участь країни у військових акціях останніх років, відносини з Україною, зокрема допомогу у російсько-українській війні. Окремої уваги приділити діяльності Б. Джонсона.

В *останньому питанні* проаналізуйте суперечності і перспективи розвитку міжнародних відносин на сучасному етапі. Підводячи підсумок семінарського заняття, зауважте, що у ХХІ ст. перед світовим співтовариством постають серйозні завдання розбудови міжнародної співпраці та вдосконалення системи запобігання військовим конфліктам (при потребі їх правового врегулювання).

ДОКУМЕНТИ

ДОКУМЕНТ № 1

✚ Збігнєв Бжезинський²⁰ «Безлад. Геополітична пустка» (уривок)

Падіння Радянського Союзу перетворило центр Євразії у геополітичну пустку. Те, що донедавна становило серцевину потужної імперії та епіцентр глобальної ідеологічної небезпеки – величезні території, що відділяли технічно розвинуті західні околиці Євразії від далекосхідних, – стало політичним відповідником чорної діри: сумнівним стає не тільки її минуле, але й весь її досвід. Така ситуація дещо відсуває загрозу безпеці багатих сусідів, якою колись був Радянський Союз. Однак у подальшій перспективі вона може стати джерелом нових, не менш поважних політичних небезпек.

Падіння Радянського Союзу – на що звернено вже увагу – є важливим поворотним пунктом у нашому баченні світу. Разом з тим це свідчить про речі історично ще важливіші: кінець трьохсотлітньої Російської Імперії. Імперії, яка змогла підкорити собі найбільші території і географічним осердям якої є сам центр Євразії, впливи та могутність якої сягали західних, східних і північних околиць обох континентів [...]. Згодившись, що Російська Імперія

²⁰ Бжезинський Збігнєв – американський політолог, соціолог і державний діяч, один із найвпливовіших геостратегів США.

не відродиться (про що буде йти мова далі), її зникнення означає кінець цього протистояння. На Заході це означатиме, що Середня Європа зможе поступово досягти культурної ідентифікації із Заходом, брати участь у господарській і політичній уніфікації Європи. Деякі частини колишньої імперії, передусім усі Прибалтійські республіки, а ймовірно навіть Україна й Білорусь, могли б іти у тому ж напрямку. На Далекому Сході падіння імперії звільняє Корею, Японію і Китай від небезпеки, яка є наслідком присутності на їхніх кордонах потужної радянської армії. На півдні Туреччина, Іран і Пакистан залишились несподівано відділеними від імперії лінією буферних держав, які посилили бар'єр, що відмежовував Росію від таких бажаних для неї південних морських портів.

[...] Але розпад імперії зовсім не означає встановлення миру. На відміну від англійської чи французької імперій, де моря чітко відділяли метрополію від колоній, Російська Імперія охоплювала величезний територіальний простір, що не має чітких історичних чи географічних кордонів. Кількасотлітня експансія імперії, у поєднанні із проведеною комуністичним режимом промислово-міською революцією, призвела до постання численних російських поселень на неросійських територіях, таким чином понад двадцять п'ять мільйонів росіян мешкає сьогодні поза сферою традиційних етнічних меж. Внаслідок примусових переселень часів комунізму та індустріалізації понад 40 мільйонів неросіян живе поза своєю етнічною батьківщиною. Ця мішанина вже сьогодні спричиняє різні заворушення, антагонізми і кровопролиття.

[...] Можна передбачати поглиблення цих проблем. Якщо соціоекономічні труднощі незалежної віднедавна України ще збільшаться, велика, майже десятимільйонна російська меншість (все населення України налічує близько 52 мільйонів), сконцентрована перш за все у ключових промислових регіонах навколо Харкова і Донецька, може відчувати загрозу. Це схилить Кремль до натисків на Україну, найперше для надання російській меншості спеціального статусу, а, пізніше, може й використання їх невдоволення для підриву державної стабільності України. Ця ситуація є потенційно конфліктна.

- ✓ Бжезинський З. Безлад. Геополітична пустка. URL: <http://www.ji.lviv.ua/n10texts/brzezinsky.htm>

ДОКУМЕНТ № 2

✚ Олександр Мотиль²¹ про реімперіялізацію Росії і її наслідки для східноєвропейського регіону (уривок)

Важко уявити, як держави Центрально-Східної Європи могли би знову бути прилучені до Російської імперії. Вони незалежні, вони мають стратегічну важливість для Сполучених Штатів та Західної Європи, до того ж вони сильно віддалені від колишнього центру. Своєю чергою, стосунки Росії з численними неросійськими державами у близькому зарубіжжі [...] дають нам підстави очікувати з'яви певних форм реімперіялізації, напевно часткової і напевно повзучої. Росія вже має центральний державний апарат; неросіяни все ще перебувають у процесі розбудови власних держав. Росія має величезні силові ресурси, неросіяни на загал – ні. Майже всі неросійські держави мають кордони з Росією. Так, ніби цього замало, численні з неросійських держав нині економічно залежать від Росії так само, як залежали у советські часи. Загалом, цей набір обставин на позір прирікає неросійські держави – цілком можливо, разом з балтійськими, – на певний набір неформально імперських стосунків або стосунків гегемонії.

- ✓ Мотиль О. Підсумки імперій: занепад, розпад і відродження. Київ: Критика, 2009. С. 137.

Рекомендована література

1. Америка і Європа у сучасних міжнародних трансформаціях: монографія / С. О. Шергін, І. І. Погорська, Є. А. Макаренко, М. М. Рижков, Л. Д. Чекаленко. К., 2014. 472 с.
2. Американський президенціалізм: інститут глави держави в США у персоналіях від зародження до сьогодення: біографічна енциклопедія / ред. Н. Хома. Львів: Новий Світ. 2018. 369 с.
3. Бауман З. Глобалізація. Наслідки для людини і суспільства / Пер. з англ. М. Винницький. К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 109 с.
4. Бессонова М. М. Стратегії національної безпеки США пост-біполярної епохи: головні регіональні виміри загроз американським інтересам. *Гілея: науковий вісник*. 2013. Вип. 75. С. 141–143.
5. Бондарець М. В. Особливості розвитку інноваційних процесів провідних і транзитивних країн в умовах глобалізації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 15-19.

²¹ Мотиль Олександр (1953 р. н.) – американський історик українського походження, професор політології Університету Ратгер (Нью-Джерсі, США).

6. Вакарчук К. Політика адміністрації Д. Трампа щодо країн Латинської Америки: прогнози та перспективи. *Американська історія та політика: науковий журнал*. 2018. № 5. С. 163–169.
7. Васильєв О. А. Роль науково-технічного прогресу у формуванні зовнішньополітичної концепції США. *Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів*: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С.В. Толстова. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. С. 59–67.
8. Ветринський І. М. Сучасні геополітичні виклики для міжнародної безпеки. *Модернізація і безпека розвитку в умовах глобалізації*: збірник наукових праць. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 141–150.
9. Вовк В. М. Ядерний тероризм і виклики міжнародній безпеці. *Трансформація стратегічної стабільності та проблеми ядерної безпеки на початку XXI століття*: збірник наукових праць / За заг. ред. д.і.н., проф. Кудряченка А.І. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. С. 167–178.
10. Врадій О. С. Антитерористична стратегія як важлива складова політики ЄС. *Актуальні проблеми всесвітньої історії: конфлікти як складова міжнародних відносин*: збірник наукових праць. К.: Фенікс, 2014. С. 203–211.
11. Глобальні модерності / За ред. М. Фезерстоуна, С. Леша, Р. Робертсона. Київ: Ніка-Центр, 2013. 400 с.
12. Годлюк А. М. Зовнішньополітичні пріоритети адміністрації Д. Трампа. *Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів*: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С. В. Толстова. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. С. 86–101.
13. Городня Н. Багатосторонні торговельні стратегії США у Азійсько-Тихоокеанському регіоні: від Дж. Г. У. Буша до Д. Трампа. *Американська історія та політика*. 2017. № 4. С. 104–117.
14. Городня Н. Д. Глобалізація і США. *Американська історія та політика*. 2017. № 3. С. 9–21.
15. Грубінко А. В. Велика Британія в системі європейської зовнішньої і безпекової політики (1990–2016 рр.): монографія. Тернопіль: Осадца Ю. В., 2017. 640 с.
16. Гуцало Л. В. Вектор зовнішньої політики США–НАТО (за президентства Д. Трампа). *Міжнародні відносини: історія, теорія, практика*: Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції. Суми: ФОП Цьома СП,

http://eprints.zu.edu.ua/33121/1/%D0%A1%D1%83%D0%BC%D0%B8_2021_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8_%D1%81.79-82.pdf

17. Іванов Д. І. Ставлення основних політичних партій щодо участі Великої Британії у війнах та конфліктах. *Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих учених*: збірник тез учасників конференції молодих учених / за заг. ред. к.і.н., доц. М. М. Бессонової. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 56–60.
18. Іванов Д. І. Участь Великої Британії у Другій іракській війні в контексті англоамериканських «особливих відносин». *Актуальні проблеми історії і філософії у дослідженнях молодих учених*: збірник тез учасників конференції молодих учених / за заг. ред. к.і.н., доцента Солошенко В.В. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 70–74.
19. Історія міжнародних відносин і зовнішньої політики. ХХ – початок ХХІ ст.: Навч. посіб. 2-ге вид., без змін / В. Ф. Салабай, І. Д. Дудко, М. В. Борисенко, М. П. Чуб. К. : КНЕУ, 2008. 368 с.
20. Лакішик Д. Зовнішньополітичні акценти та пріоритети стратегії «задіяності та розширення» адміністрації Б. Клінтона. *Американська історія та політика*. 2017. № 3. С. 21–28.
21. Мартинов А. Об'єднана Німеччина: від «Бонської» до «Берлінської» республіки. Київ, 2006. 441 с.
22. Мицик Л. М., Кузьменко Ю. В. Новітня історія країн Європи та Америки (1918–2007): навч. посіб. Київ: Академвидав, 2008. 544 с.
23. Міжнародні відносини та зовнішня політика: 1980–2000 роки: підруч. для студ. вищ. навч. закл. К.: Либідь, 2001. 621 с.
24. Орлова Т.В. Сучасна політична історія країн світу. Київ; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2017. 944 с.
25. Політичні трансформації у країнах Центральної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: навч. посібник / Упоряд. М. Лендшел. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2016. 464 с.
26. Розумюк В. М. Модель багатополлярної системи міжнародних відносин: стабільність і конфліктогенність. *Європейські історичні студії* (наукове видання КНУ імені Тараса Шевченка). 2016. № 4. С. 234–248.
27. Скаленко О. К. Трансформаційна глобалістика міжнародних відносин. *Науковий історико-філософський журнал «Університет»*. 2015. № 1. С. 37–45.
28. Срібняк І. Італія / Italia: короткий нарис історії: навч. посіб. Рим–Київ, 2019. 205 с.
29. Федорова К.О. Зовнішня політика Іспанії на початку ХХІ століття.

- Warszawa: Diamond trading tour, 2014. 100 с.
30. Фесенко М. В. Глобальні проблеми та тенденції розвитку системи міжнародних відносин. *Тенденції міжнародних відносин та проблеми європейської безпеки*: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С. В. Толстова. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2019. С. 28–47.
 31. Фесенко М. В. Безпекові питання в контексті реформування ООН. Стратегії зовнішньої та безпекової політики провідних міжнародних акторів: збірник наукових праць / За заг. ред. канд. іст. наук, доц. С. В. Толстова. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2017. С. 137–147.
 32. Шморгун О. О. Міжнародні санкції як інструмент впливу на агресора: історія і сьогодення. *Суспільно-політичні процеси*. 2019. № 1 (11). С. 377–457.
 33. Шморгун О. О. Європейська національна політика як елемент геополітики. *Філософія фінансової цивілізації: людина в світі грошей*. К.: ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України», 2016. С. 109–119.
 34. Brzezinski Z. *The Choice. Global Domination or Global Leadership*. New York: Basic Books, 2004. 256 p.
 35. Calzada I. Brexit: erraietatik. *Berria*. 8 Sept 2019. URL: <https://www.igorcalzada.com/brexit-erraietatik-brexit-from-inside-from-the-guts-opinion-article-in-the-newspaper-berria-a-newspaper-in-basque-language/>
 36. Salem P. *The Biden Administration and the Middle East: Policy Recommendations for a Sustainable Way Forward*. MEI Policy Center, 2021. 64 p.

РЕКОМЕНДОВАНИ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. United Nations: офіційний сайт. URL: <https://www.un.org/en/>
2. Organization for Security and Co-operation in Europe: офіційний сайт. URL: <http://www.osce.org/>
3. European Parliament: офіційний сайт. URL: <https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/home>
4. U.S. Department of State: офіційний сайт. URL: <http://www.state.gov/>
5. Institute of World Politics. URL: <http://www.iwp.edu/>
6. World Politics Review. URL: <http://www.worldpoliticsreview.com>
7. World Without War Council. URL: <http://www.worldwithoutwar.org/>
8. Fukuyama's Home Page. URL: <http://www.sais-jhu.edu/faculty/fukuyama>
9. Історія сучасного світу. URL: <https://uahistory.co/book/suchasnogo/>

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ:

1. Курс «Новітньої історії Європи та Америки», його мета, завдання та проблеми періодизації.
2. Історіографія та джерельна база курсу «Новітньої історії Європи та Америки».
3. Основні тенденції розвитку світу в 1914-1939рр.
4. Підсумки та наслідки Першої світової війни.
5. Паризька мирна конференція 1919р. Версальський мирний договір.
6. Договори з союзниками Німеччини після Першої світової війни.
7. Проблеми створення та діяльності Ліги націй.
8. Значення домовленостей Вашингтонської конференції 1921-1922 рр.
9. Спроби перегляду повоєнних договорів в 20-х роках ХХ ст. План Дауеса та Юнга.
10. «Російський» та «німецький» чинники міжнародної політики в 20-х роках ХХ ст. Договір у Рапалло.
11. Провідні настанови Генуезької, Гаазької, Лозаннської та Локарнської конференцій (20-ті рр. ХХ ст.).
12. Спроби створення системи колективної безпеки в Європі у міжвоєнний період. Пакт Бріана-Келлога.
13. Наслідки Першої світової війни для Великої Британії. Парламентські вибори 1918 р.
14. Консервативні та лейбористські уряди Великої Британії в 20-30-х рр. ХХ ст.
15. Криза у вуглевидобувній галузі Великобританії. Загальний страйк 1926 р.
16. Наслідки Першої світової війни для Франції.
17. Суспільно-політичний розвиток Франції 20-30-х рр. ХХ ст.
18. Історична роль Народного фронту Франції.
19. Листопадова революція 1918 р. в Німеччині. Веймарська республіка.
20. Економічна криза 1929-1933 рр. в Німеччині та її вплив на політичну ситуацію.
21. Призначення А. Гітлера канцлером Німеччини. Встановлення нацистської диктатури.
22. Соціально-економічне та політичне становище Італії після Першої світової війни.
23. Чинники та етапи процесу фашизації Італії.
24. Встановлення фашистської диктатури Б. Муссоліні.
25. Корпоративна система як важіль регулювання економіки і політичного життя міжвоєнної Італії.

26. Монархічна Іспанія в повоєнний період. Вибори до Кортесів 1923 р.
27. Наслідки революції 1931 р. в Іспанії.
28. Основні напрями діяльності Народного фронту Іспанії.
29. Основні етапи громадянської війни в Іспанії (1936-1939 рр.).
30. Основні складові диктатури Ф. Франко в Іспанії.
31. Шлях нової індустріалізації США після Першої світової війни.
32. США в добу «проспериті».
33. США в період «Великої депресії».
34. «Новий курс» президента Ф. Рузвельта, його зміст і наслідки.
35. Революційний рух в Європі наприкінці Першої світової війни та по її закінченню.
36. Суспільно-політичні рухи у країнах Європи та Америки в міжвоєнний період.
37. Версальсько-Вашингтонська система міжнародних відносин: здобутки і прорахунки.
38. Зовнішньополітичні курси провідних країн світу в міжвоєнний період.
39. Формування вісі Берлін-Рим-Токіо.
40. Міжвоєнний світ в умовах наростання воєнної небезпеки та політика «умиротворення» агресорів.
41. Радянсько-німецький пакт від 23 серпня 1939 р.
42. Причини, характер та періодизація Другої світової війни.
43. Країни Європи в перший період Другої світової війни (1939-1941 рр.).
44. Воєнні дії на фронтах Другої світової війни у 1941-1942 рр.
45. Створення антигітлерівської коаліції під час Другої світової війни.
46. Перебіг подій Другої світової війни наприкінці 1942 – у 1943 рр.
47. Основні питання Тегеранської конференції 1943 року.
48. Окупаційний режим у поневолених країнах під час Другої світової війни та рух Опору.
49. Події останнього періоду Другої світової війни (січень 1944 – вересень 1945 рр.) та перенесення воєнних дій у ЦСЄ.
50. Завершення і підсумки Другої світової війни. Ялтинська та Потсдамська конференції «великої трійки».
51. Створення та діяльність ООН.
52. Мирні договори з колишніми союзниками Німеччини по Другій світовій війні.
53. Нюрнберзький та Токійський судові процеси.
54. Розпад колоніальної системи після Другої світової війни та модернізація країн «третього світу».
55. Поляризація суспільно-політичних систем після Другої світової війни.

56. Науково-технічний прогрес та постіндустріальне суспільство.
57. План Маршалла. Його роль у відбудові країн Західної Європи.
58. Основні риси соціально-економічного та політичного розвитку країн Заходу в др. пол. XX ст.
59. Світова система соціалізму та її трансформація в другій половині XX ст.
60. Інтеграційні процеси в Європі в другій половині XX ст. Маастрихтські угоди.
61. Політичний та соціально-економічний розвиток Великої Британії у 1940-1950-х рр.
62. Головні тенденції внутрішньої та зовнішньої політики Великобританії у 1960-1970-х роках.
63. Внутрішня та зовнішня політика Великобританії за перебування при владі М. Тетчер.
64. Великобританія в 1990-х – на початку 2000-х рр.
65. Сучасне становище Великобританії. Уряд Д. Кемерона.
66. Причини падіння Четвертої республіки у Франції.
67. Франція за перебування при владі Ш. де Голля.
68. Соціально-економічний та політичний розвиток Франції в 1970-1990-х роках.
69. Франція: від Н. Саркозі до Ф. Олланда.
70. Сучасне становище Франції. Е. Макрон.
71. Берлінська криза 1948-1949 рр. Розкол Німеччини.
72. Суспільно-політичне та економічне становище НДР в другій половині XX ст.
73. Уряд К. Аденауера. Природа німецького «економічного дива».
74. Суспільно-політичний та економічний розвиток ФРН у 60-70-х рр. XX ст.
75. «Нова східна політика» В. Бранда в Німеччині.
76. Канцлерство Г. Коля. Об'єднання Німеччини.
77. Сучасне становище Німеччини. Перебування при владі А. Меркель.
78. Наслідки Другої світової війни для Італії. Проголошення республіки.
79. Передумови та причини італійського «економічного дива» 1950-1960-х років.
80. Нові тенденції в політичній сфері Італії. Перебування при владі С. Берлусконі.
81. Італія сьогодні. Зміна урядів.
82. США після Другої світової війни: реконверсія та економічний розвиток.
83. Консервативні тенденції внутрішньої політики США у 1940-1950-х рр.
84. Внутрішня та зовнішня політика США 1960-1970-х років. «Уотергейтська справа».

85. США у 80-90-х рр. ХХ ст. «Рейганоміка».
86. «Поміркований курс» Дж. Буша в США.
87. Гельсінський процес. Підписання Заключного акту 1975 р.
88. Президентство Б. Обами в США.
89. Президентство Д. Трампа.
90. США на сучасному етапі. Дж. Байден.
91. Суспільно-політичний та економічний розвиток Канади в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст.
92. Квебекська проблема в Канаді: витоки та подальший розвиток.
93. Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин та біполярність повоєнного світу.
94. Початок блокового протистояння в міжнародних відносинах. «Холодна війна».
95. Міжнародні відносини другої половини 1970-х у 1980-х рр.: від розрядки до нового витка напруженості.
96. Міжнародні відносини в умовах постбіполярного світу.
97. Глобалізація. Загальна характеристика глобальних проблем сучасності.
98. Тероризм як глобальна проблема, поширення тероризму.
99. Екологічні проблеми сучасності та їх вплив на клімат планети.
100. Демографічна та продовольча проблеми у сучасному світі.
101. Проблема етнічних та релігійних конфліктів у міжнародних відносинах.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ

Оцінювання здобувачів вищої освіти здійснюється відповідно до «Положення про критерії та порядок оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка згідно з Європейською кредитною трансферно-накопичувальною системою» https://zu.edu.ua/offic/ocinjuvannya_zvo.pdf.

Оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти за всіма видами навчальних робіт проводиться за поточним, модульним та підсумковим контролюми.

Шкала оцінювання знань здобувачів вищої освіти

Оцінка за університетською шкалою		Оцінка в балах	Оцінка за шкалою ECTS	
Екзамен	Залік		Оцінка	Пояснення
<i>Відмінно</i>	<i>Зараховано</i>	90-100	A	відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
<i>Добре</i>		82-89	B	вище середнього рівня з кількома помилками
		74-81	C	в цілому правильне виконання з певною кількістю суттєвих помилок
		<i>Задовільно</i>	64-73	D
60-63			E	виконання задовольняє мінімальним критеріям
<i>Незадовільно</i>	<i>Незараховано</i>	35-59	FX	з можливістю повторного складання
		1-34	F	з обов'язковим повторним курсом

Підсумкова оцінка з вивчених модулів за навчальний рік (ПОМ)

розраховується:

№ модулю	$M_{\%n}$ (відсоткове значення модулю освітньої компоненти)
Модуль 1	$M_{\%1} = 33$
Модуль 2	$M_{\%2} = 33$
Модуль 3	$M_{\%3} = 34$
Сума	100

ЗАЛІК

Оскільки формою підсумкового контролю освітньої компоненти є залік то залікова оцінка (ЗО) з освітньої компоненти дорівнює підсумковій оцінці з вивчених модулів (ПОМ).

$$ЗО=ПОМ$$

ЕКЗАМЕН

Оскільки формою підсумкового контролю освітньої компоненти є екзамен, то здобувачі вищої освіти в яких підсумкова оцінка з вивчених модулів (ПОМ) за семестр становить 60 і більше балів, мають право не складати екзамен. У такому разі підсумкова оцінка з вивчених модулів (ПОМ) = Екзаменаційній оцінці (ЕО) = Підсумковій оцінці (ПО).

$$ПОМ=ЕО=ПО$$

У випадку складання екзамену підсумкова оцінка (ПО) визначається як середнє арифметичне балів підсумкової оцінки з вивчених модулів (ПОМ) та екзаменаційної оцінки (ЕО).

$$ПО=(ПОМ+ЕО)/2$$

Для нотаток

Методичні рекомендації для підготовки до семінарських занять з освітньої компоненти «Новітня історія країн Європи та Америки» (частина II) для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти історичного факультету

Надруковано з оригінал-макета автора
Підписано до друку. Формат 60x84/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний
Умов. друк. арк.4 д.а. Наклад 50
